

J.J.A. BEENAKKER

HET EVANGELIE VOLGENS MARCUS

EEN STUDIE

VOORWOORD

Enige tijd geleden, in een gesprek met kennissen, maakte ik terloops de opmerking bezig te zijn met een studie over het evangelie van Marcus met de bedoeling een artikel aan dit onderwerp te wijden. 'Wat denk je te kunnen toevoegen aan alles wat er over de evangelisten al geschreven is? Het christendom bestaat al twee duizend jaar en elke eeuw zullen er wel vele boeken en artikelen over zulke onderwerpen verschenen zijn. Je kunt je tijd beter voor iets nuttigs gebruiken', zei een van mijn kennissen. Deze laatste opmerking kwam hard aan, want als je een zekere leeftijdsgrens hebt gepasseerd, wordt tijd een kostbare zaak. Ik ging de discussie niet uit de weg en wilde duidelijk maken, dat het evangelie van Marcus bij mij meer vraagtekens oproep dan andere evangelieteksten. Dat moet je ons dan maar proberen uit te leggen, was het algemene commentaar. En dat heb ik toen geprobeerd. Wat toen ter sprake is gekomen, wil ik nu kort samenvatten om de lezer duidelijk te maken waarom het evangelie van Marcus, en meer nog de persoon van Marcus zelf, mij blijvend intrigeert.

Het idee dat we Jezus hebben leren kennen door de verhalen uit de vier bekende evangeliën is slechts ten dele waar. Het beeld van Jezus dat de gelovigen tijdens hun geestelijke vorming is voorgehouden is een mengsel van evangelie-uitspraken en kerkelijke leer. De gelovigen leerden de Heilige Schrift kennen tijdens de eredienst. In de vieringen werden de belangrijkste teksten in hun onderlinge samenhang voorgelezen en in de preek nader behandeld. Bijbelkennis werd zo op een praktische wijze overgebracht, maar steeds vanuit een pastorale visie en met de leer van de kerk op de achtergrond. In dat beeld zijn de onderlinge verschillen tussen de evangelieteksten weggevaagd en vallen nauwelijks meer op. Stilzwijgend wordt voorbijgegaan aan wat in de eerste fase van de religievorming is gebeurd. In het prille begin was diversiteit, verschil in benadering en visie, regel en geen uitzondering! Dat er een ontwikkeling heeft plaats gevonden waarin uiteindelijk de opvattingen zijn uitgekristalliseerd tot één visie, wordt snel vergeten. Als ik naar evangelieteksten kijk, heb ik oog voor de verschillen die ik waarneem en zoek ik naar een mogelijke verklaring. Nu komt Marcus aan de beurt.

De christelijke kerken hebben het evangelie van Marcus heel lang beschouwd als een verkort uittreksel uit het evangelie van Matteüs en hebben daarom opvallende verschillen met dit evangelie, bestaande uit weglatingen van gedeelten uit dit evangelie, niet serieus genomen. Maar toen door wetenschappelijk onderzoek kwam vast te staan, dat Marcus als eerste zijn evangelie heeft geschreven en niet Matteüs, riepen de weglatingen even zovele vragen op die beantwoord moesten worden.

Over de meeste weglatingen maakten de kerken zich niet te druk, behalve over het ontbreken van een duidelijk verrijzenisverhaal in de oudste bekende handschriften van de Bijbel zoals de codex Vaticanus en de codex Sinaiticus. In die handschriften staat alleen een verhaal over het lege graf in Mc 16, 1-8. Dit verhaal vormt tevens het abrupte einde van het evangelie. Later heeft men uit Matteüs voor een aanvulling gezorgd met wat nu staat in de verzen 9 t/m 20. Dat dit echt een aanvulling is van later datum, is gemakkelijk aan te tonen.

Waar de verrijzenis van Jezus centraal staat in de christelijke leer, zwijgt Marcus hierover en beperkt zich tot de sobere mededeling dat het graf van Jezus leeg werd gevonden. Geloofde hij niet in de verrijzenis of was hij te nuchter om aan al die verschijningsverhalen geloof te hechten?

Opvallend is ook dat in Marcus de beroemde Bergrede van Jezus ontbreekt. Hierin wordt door Matteüs en Lucas Jezus beschreven als degene die de samenleving op zijn kop zette door de joodse wet door te lichten en een gedragscode te formuleren die er niet om liegt. Marcus doet er het zwijgen toe en vertoont in zijn tekst slechts een flauw aftreksel van wat Jezus daar gezegd heeft. Waarom? De Bergrede bevat toch de essentie van de nieuwe leer? Marcus moet hiervan toch op de hoogte zijn geweest?

Opvallend is ook dat Marcus wel op de hoogte was van de ontwikkeling die al sinds geruime tijd in Klein-Azië, waar Paulus actief was, plaats vond maar slechts weinig van de ideeën, die daar leefden, in zijn evangelie heeft overgenomen. Wetend, dat wat daar gebeurde de basis is geweest voor het moderne christendom, geeft dit te denken.

Wat was nu precies de bedoeling van Marcus toen hij aan het werk ging? Het lijkt logisch, dat de gemeente van Marcus diep heeft nagedacht over een aantal essentiële zaken die van levensbelang voor de gemeente waren. In dat proces van steeds op zoek zijn naar zelfbevestiging en naar zekerheid op de goede weg te zitten, is naarstig gespeurd in de boeken van het Oude Testament naar teksten die een verklaring konden geven voor het lijden en sterven van Jezus en voor de betekenis daarvan voor de

eigen gemeente. Met het belang van de eigen gemeente voor ogen, heeft Marcus een verhaalvorm gekozen waarin Jezus de centrale figuur was. *Op die manier kreeg hij de gelegenheid zijn eigen argumenten te kiezen en die naar voren te brengen op een wijze die de lezer moest overtuigen van de juistheid van wat hij wilde aantonen.* Het was niet zijn bedoeling een geloofwaardige beschrijving te geven van het leven van Jezus en daarin is hij mijns inziens ook niet geslaagd. Je zult ook in dit evangelie geen duidelijke christelijke geloofsbelijdenis vinden die meer zegt dan wat Marcus kwijt wilde. Marcus is en blijft in hart en nieren een jood, die steeds alles bekijkt en beredeneert vanuit de joodse heilsgeschiedenis. Dit is de indruk die ik heb gekregen bij de bestudering van dit evangelie en dit zal ik in de komende pagina's proberen aan te tonen.

Wat betreft de inhoud van mijn boek en de indeling kan ik het volgende opmerken. Gelet op de beperkte omvang van het evangelie, waar de uitdrukking *beperkt* niet alleen slaat op de fragmentarische beschrijving van het openbare leven van Jezus maar meer nog op het ontbreken van een aanvaardbare beschrijving van de mens Jezus, voel ik me verplicht veel aandacht te schenken aan wat in andere christelijke kernen plaats vond op het gebied van religievorming. Deze aanvulling is de context waarbinnen we de activiteiten van Marcus moeten plaatsen. De grote lijn die Marcus voor ogen stond, wil ik duidelijk laten uitkomen. Dit doe ik door de belangrijkste onderwerpen er uit te lichten en apart te behandelen. U zult geen gedetailleerde bespreking vinden waarin de volledige tekst in beschouwing wordt genomen. Zeker zal aan bepaalde gedeelten aandacht worden gegeven, zoveel mogelijk met behoud van de juiste volgorde in de tekst. U zult, zoals gebruikelijk, niet kunnen ontkomen aan wat ik naar gewoonte *intermezzo's* noem en waarin mijn *persoonlijke* mening wordt gegeven over zaken die mij zeer ter harte gaan.

JJA Beenakker Breda najaar 2009

TER INLEIDING

Verantwoording door de schrijver

De lezer wil graag vanaf het begin de overtuiging hebben, dat de auteur serieus bezig is geweest en zich ter degen op de hoogte heeft gesteld van wat zich heeft afgespeeld in de eerste jaren van het christendom.

Onderzoek verrichten, met in het middelpunt van de belangstelling een evangelie, vereist van de onderzoeker, dat hij zich voortdurend bewust moet zijn van de waarachtigheid van zijn beweringen. Daarvoor kan hij ook een beroep doen op de bijdragen van wetenschappelijke onderzoeken op de relevante gebieden. De standaardwerken die door mij zijn bestudeerd en aangehaald, zijn opgenomen in het literatuuroverzicht maar worden ook vermeld aan het einde van deze paragraaf met de nodige extra informatie om de lezer vroegtijdig op de hoogte te stellen.

Van belang voor de schrijver bij de beoordeling van teksten was de beschikbaarheid van onafhankelijke bronnen waarin overeenkomstige teksten te vinden waren. De bronnen die hiervoor in aanmerking komen vindt u in een korte bespreking aan het einde van deze paragraaf.

De lijst van de meest geraadpleegde literatuur:

Het Verloren Evangelie. Onder redactie van Marcus Borg, Meinema Zoetermeer 1997.

In dit boekje vindt u de kern van de belangrijkste uitspraken die aan Jezus worden toegeschreven en die terug te vinden zijn in het evangelie van Matteüs en Lucas. De originele tekst van dit werk is verloren gegaan maar gereconstrueerd uit de tekst van de beide evangeliën. We spreken over deze bron als de Q-bron, het Q-document of het Q-evangelie. (Q is de beginletter van het duitse woord Quelle: bron).

A.F.J.Klijn, Jezus in de Apocriefe evangeliën. Buitenbijbelse beelden van Jezus, Kok Kampen 1999.

Dit boek bevat een Nederlandse vertaling van het Thomas-evangelie naast andere apocriefe geschriften.

The Five Gospels. The search for the authentic words of Jesus. New translation and commentary by Robert W.Funk, Roy W.Hoover, and the Jesus Seminar, A Polebridge Press Book 1993.

In dit standaardwerk vindt u een nieuwe vertaling in het engels uit de griekse grondtekst van de vier canonieke evangeliën en het apocriefe evangelie van Thomas. Van groot belang voor ons onderzoek is de vermelding in de kantlijn, bij iedere tekst uit een bepaald evangelie, van overeenkomstige plaatsen in andere evangeliën (inclusief het evangelie van Thomas), waarbij ook vermeld staat of een tekst afkomstig is uit het Q-document. De vermeldingen in de kantlijn bevatten ook informatie over de onderlinge afhankelijkheid of onafhankelijkheid van de vermelde bronnen. Onafhankelijkheid betekent hier, dat in de fase van de mondelinge traditie, toen informatie werd doorgegeven van mond tot mond, deze informatie langs verschillende wegen uiteindelijk terecht is gekomen in een schriftelijke vastlegging op een latere datum. Tijdens deze fase van mondeling doorgeven zijn vaak verschillen ontstaan die een aanwijzing zijn voor de mogelijke onafhankelijkheid van de betreffende teksten. Verwacht nooit zekerheid bij uitspraken waar waarschijnlijkheid een juistere inschatting is.

In dit boek vindt u een uitgebreide behandeling, bespreking en vergelijking van de uitspraken van Jezus. Vanwege de omvang van het *Jesus Seminar* (ongeveer 150 leden) dat in een periode van meer dan 5 jaar regelmatig samenkwam om de voortgang te bespreken en een oordeel over de teksten te geven, heeft men een ongebruikelijke methode gekozen om de mate van overeenstemming of afwijking tussen de leden bij de beoordeling van een tekst zichtbaar te maken voor de lezer. Men gebruikte daarvoor een kleurcode (rood, roze, grijs of zwart) waarmee men de betreffende tekst van een kleur voorzag om zo lezend in de tekst de indruk te krijgen hoe de verhouding binnen de groep lag.

Robert W. Funk and The Jesus Seminar, The acts of Jesus. The search for the authentic deeds of Jesus, Harper San Francisco 1998.

Dit werk van het Jesus Seminar is vooral van belang voor informatie over het ontstaan van het lijdensverhaal in de evangeliën.

John Dominic Crossan, The Birth of Christianity. Discovering what happened in the years immediately after the execution of Jesus, Harper San Francisco, 1998.

Het is een standaard werk en geeft uitvoerige informatie over relevante artikelen.

Burton L.Mack, Wie schreven het Nieuwe Testament werkelijk? Feiten, mythen en motieven, Uitgeverij Ankh-Hermes b.v. Deventer 1997.

Dit boek bevat uitgebreide informatie over de eerste jaren van het christendom. Van groot belang is de beschrijving over het ontstaan van de zgn. Christuscultus in Klein-Azië, de bakermat van het hedendaagse christendom.

Rodney Stark, De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom, Ten Have Baarn 1998.

Dit boek geeft unieke informatie over het leven in een grote stad in Klein-Azië in de tijd van het ontstaan van het christendom. Antiochië wordt uitvoerig besproken. In deze plaats is waarschijnlijk de basis gelegd voor het moderne christendom.

De Willibrordusvertaling van de Bijbel uit de grondtekst. Katholieke Bijbelstichting Den Bosch 1978.

Citaten uit de Bijbel zijn genomen uit deze vertaling.

De voornaamste onafhankelijke Bijbelse bronnen die gebruikt worden in de evangeliën zijn de volgende:

Het evangelie van Marcus. Dit evangelie is gebruikt door Matteüs en Lucas bij de samenstelling van hun evangelie.

Het Q-document, te vinden in Matteüs en Lucas.

Het Thomas-evangelie. Hoewel de tendens van dit evangelie gnostisch van karakter is, bevat het vele niet-gnostische uitspraken die ook voorkomen in de andere evangeliën, met name in het evangelie van Marcus en het Q-evangelie.

Een inhoudsopgave vindt u achter in het boek.

WAT U VOORAF MOET WETEN

Inleiding

Ik begin met een korte opsomming van enkele punten die later uitvoerig besproken zullen worden. Het is plezierig al vroeg op de hoogte gebracht te worden van de belangrijkste aandachtspunten in dit boek. De materie is zo complex dat het beter is al vooraf een uitgebreid overzicht te krijgen van wat als belangrijk in ons onderzoek naar voren is gekomen. Het is naïef te denken, dat het mogelijk is een goed inzicht in het evangelie van Marcus te krijgen door het min of meer geïsoleerd te behandelen. Op die manier verliest men uit het oog, dat juist in de beginfase van de jonge religie er vele verschillende interpretaties bestonden over de mens Jezus en zijn betekenis voor hen die wilden leven volgens zijn ideeën. Het is van belang te weten wat de wederzijdse beïnvloeding van de verschillende christelijke kernen is geweest en waarom Marcus de ideeën van de ene groepering wel overneemt en zich afsluit voor andere opvattingen. We proberen de tekst van Marcus in een zo breed mogelijke context te bestuderen.

De orale periode

De gemeenschap in de tijd van Jezus was een samenleving waar mensen lezen noch schrijven konden met uitzondering van een zeer kleine elite die geletterd was en in dienst stond van de overheid en de religieuze leiders en ook zorgde voor de schriftelijke vastlegging van belangrijke zaken zoals handelscontracten. Het gesproken woord was de enige vorm van communicatie tussen mensen. Het geheugen tesamen met het gesproken woord nam de plaats in van geschreven teksten. Van mond op mond werd informatie doorgegeven. Wijzelf zijn door alle andere mogelijkheden die ons ter beschikking staan, niet meer in staat om op efficiënte wijze vele verschillende dingen in ons geheugen op te slaan om deze later weer terug te kunnen vinden. Vroeger waren mensen daarin getraind omdat ze wel moesten. Er waren vele trucjes om complexen van uitspraken, een aantal uitspraken achter elkaar, te onthouden, b.v. met behulp van trefwoorden of door verbindingswoorden die het ene verhaal (of uitspraak) met het andere verbond. Probeer eens dergelijke complexen op te zoeken in het evangelie van Marcus en te achterhalen hoe men te werk ging om het geheugen een handje te helpen!

Wil een uitspraak die doorverteld wordt, een jarenlang proces van mondeling doorgeven goed doorstaan, dan moet het over een zekere kwaliteit beschikken: het moet vooral kort zijn en bondig en op een of andere manier aanspreken, de aandacht vasthouden van mensen tijdens het proces van mondeling doorgeven. Als voorbeeld: de bekende uitspraak *heb je vijanden lief*. Een dergelijk uitspraak is schokkend, tegendraads, een onmogelijkheid (een vijand die je lief hebt is geen vijand meer)! Deze uitspraak heeft het proces van mondeling doorgeven overleefd en is ongewijzigd na jaren aangekomen bij een generatie die Jezus niet persoonlijk meer gekend heeft. Het zijn juist de markante uitspraken van Jezus en de korte aansprekende verhaaltjes die de sleet van de tijd hebben overleefd. Geen grote redevoeringen, zoals we die in het evangelie van Johannes lezen. Deze kunnen alleen maar zijn gemaakt door de evangelist zelf. Zelfs als een schrijver uit zijn eigen geheugen put omdat hij persoonlijk getuige is geweest, is het onmogelijk na al die jaren nog iets neer te schrijven dat meer is dan de kern van een verhaal.

Een zekere conclusie kunnen we trekken: wat in aanmerking kwam om te onthouden, waren korte markante uitspraken en verhaaltjes van Jezus, die steeds door hem en later door zijn leerlingen werden herhaald en doorverteld. Dat steeds maar weer herhalen speelt een belangrijke rol in een oraal proces.

Verhalen over Jezus waren dus “van horen zeggen” verhalen totdat ze uiteindelijk schriftelijk werden vastgelegd. De periode tussen de dood van Jezus en het verschijnen van de eerste schriftelijke vastlegging van informatie over hem, noemen we de *orale periode*. Wat in die periode werd rondverteld over Jezus, heeft grote waarde voor het onderzoek naar het ontstaan en het begrijpen van de klassieke evangeliën en voor het onderzoek naar wat gebeurde in de eerste jaren na de dood van Jezus.

Pas na vele tussenschakels vonden de eerste schriftelijke vastleggingen plaats waardoor de ruis het uiteindelijk resultaat sterk kon beïnvloeden. De eerste bekende schriftelijke vastleggingen dateren ongeveer uit het jaar vijftig, ongeveer twintig jaar na de dood van Jezus. Het zijn teksten die niet gelijken op de ons bekende vier evangeliën. U vindt er geen wonderverhalen in, geen gebeurtenissen uit het leven van Jezus, niets over de apostelen, niets over de kruisdood van Jezus, niets over zijn verrijzenis, slechts uitspraken en korte verhaaltjes, meestal in de vorm van parabellen, die aan Jezus worden toegeschreven. Deze twee schriftelijke bronnen zijn de oudste christelijke getuigenissen die we bezitten naast de

brieven van Paulus die echter weinig over Jezus kon vertellen, omdat hij hem niet persoonlijk gekend heeft. Het christendom heeft eeuwenlang alleen weet gehad van de klassieke teksten van de vier evangelisten. Pas in de vorige eeuw zijn we op de hoogte gekomen van het bestaan van deze twee informatiebronnen. Nu we van het bestaan af weten, verandert er veel in onze kijk op de klassieke evangeliën. De twee verzamelingen zijn minstens twintig jaar eerder ontstaan dan het eerste evangelie, het evangelie van Marcus.

Eén van de bronnen wordt aangeduid met de letter Q, de eerste letter van het duitse woord Quelle dat bron betekent. Q was een op schrift gesteld document dat echter niet in de originele redactie meer bestaat. Het is teruggevonden, verborgen in de teksten van Matteüs en Lucas. Later hierover meer. De andere bron is het apocriefe evangelie van Thomas. Dit evangelie was verborgen in de grond in Egypte totdat bij opgravingen in de vorige eeuw bij de plaats Nag-Hamaddi kruiken werden gevonden met teksten uit de eerste christentijd waaronder dit evangelie.

Dat de beide bronnen in de *eerste* redactie ongeveer twintig jaar na de dood van Jezus ontstonden, moet ons niet te overmoedig maken, omdat beide verzamelingen een wordingsproces hebben gekend dat langer dan twintig jaar duurde. De kern waarin we geïnteresseerd zijn, komt ongeveer uit het jaar vijftig, dus twintig jaar na de dood van Jezus, maar daarna is er nog veel toegevoegd, omdat de christelijke gemeenten waarin deze teksten werden neergeschreven hun eigen geschiedenis mee in de tekst hebben ingebracht door uitspraken toe te voegen en deze op de naam van Jezus te zetten. Dit toevoegen gebeurde soms op een wijze waardoor het zicht op de originele kern werd verduisterd. Te onderzoeken wat wel en wat niet van Jezus afkomstig is, blijft het werk van gespecialiseerde exegeten. Voor onze kennis van de historische Jezus is de kern van Q en Thomas van het grootste belang, daarbij speelt het evangelie van Thomas een controlerende rol door teksten erin te vergelijken met overeenkomstige teksten in het Q-document en de vier canonieke evangeliën.

We komen daar uitvoerig op terug. De evangelisten Matteüs en Lucas hebben geschreven met de tekst van Marcus naast zich en hebben daarnaast uitspraken uit de Q-bron verwerkt in hun tekst, waarbij aanpassingen plaatsvonden.

Het evangelie van Marcus: datering en plaats van ontstaan

Het evangelie van Marcus, dat onder de vier canonieke evangeliën de oudste is, stamt ongeveer uit het jaar zeventig en heeft geen gebruik gemaakt van het Q-evangelie maar heeft zijn eigen bronnen gehad, waaronder informatie uit de orale periode die langs een andere weg bij Marcus terecht is gekomen¹. Plaats van ontstaan is waarschijnlijk Zuid-Syrië. Dit evangelie verscheen tijdens of kort na de joodse oorlog tegen de Romeinen. In deze oorlog werd in het jaar 70 Jeruzalem veroverd en de tempel verwoest. Ook van de stad bleef er niet veel meer over. De bevolking werd gedeeltelijk weggevoerd en Judea werd een Romeinse provincie. Dit betekende het einde van de tweede tempelstaat en was een drama voor het jodendom. Het centrale punt in de verering viel weg en Israël bleef verweesd en ontreddend achter. Men ervaarde wat gebeurd was als de straf van Jahweh voor wat in het verleden was misdaan. In de tekst van dit evangelie kunt u lezen hoe Marcus inspeelt op de nieuwe situatie en zijn eigen interpretatie geeft van wat heeft plaats gevonden.

Het evangelie van Marcus is het *eerste* verhalende evangelie, waarin de persoon van Jezus centraal staat en waarin de laatste periode van zijn leven wordt beschreven. Het is naar klassiek gebruik uit die tijd een verhaal dat men een *Leven* noemt.

Het zal u bekend zijn dat alle evangeliën bekende figuren uit de eerste christentijd als auteur hebben. Zo wordt Marcus de schrijver genoemd van het werk dat we nu bestuderen. Maar het is de overtuiging van de meeste exegeten, dat de namen van de werkelijke schrijvers onbekend zijn! In deze leemte is door de vrome fantasie van het gelovige volk voorzien door de keuze van bekende namen uit de eerste christentijd. Over de persoon Marcus is heel wat geschreven en we weten waar hij geleefd, gestorven en begraven is. Jammer genoeg leert deze informatie ons maar weinig over de auteur van het evangelie dat we desondanks toch zullen blijven noemen: *het evangelie van Marcus*.

Lange tijd heeft men het evangelie van Marcus beschouwd als een verkort uittreksel uit de tekst van Matteüs. Na een zorgvuldige vergelijking van de teksten van de drie *synoptici*, Matteüs, Marcus en Lucas, heeft

---

¹ Dit is een belangrijk argument, dat het evangelie niet ver van Galilea moet zijn ontstaan, omdat daar de orale traditie het dichtst bij de bron was gelegen. Juist het ontbreken van de uitspraken en parabellen uit het Q-evangelie maakt de orale traditie voor Marcus van levensbelang.

men geconcludeerd dat Marcus als eerste zijn evangelie heeft geschreven en dat Matteüs en Lucas van zijn tekst gebruik hebben gemaakt. Dit lijkt op het eerste gezicht geen probleem te zijn, ware het niet dat in de oudste overgebleven handschriften het evangelie van Marcus geen verrijzenisverhaal bevat. Ook ontbreken de verschijningsverhalen in de periode tussen Pasen en Hemelvaart en wordt over de Hemelvaart en het Pinksterfeest niet gesproken. Het evangelie eindigt abrupt met het bericht dat het graf van Jezus leeg gevonden wordt. Later heeft men de tekst in Marcus aangevuld, in overeenstemming met het evangelie van Matteüs.

In Marcus wordt over het 'Rijk Gods' gesproken maar niet precies op de wijze als bij Lucas en Matteüs. Zij geven naast hun eigen opvatting ruim aandacht aan de visie van Jezus die spreekt over het 'Rijk Gods' als *al aanwezig maar onzichtbaar* voor de mensen, terwijl Marcus hier heel weinig aandacht aan schenkt. Waarschijnlijk verwacht hij de komst van een *eschatologisch* rijk door persoonlijk ingrijpen van Jahweh binnen niet te lange tijd. Zijn overtuiging ligt in de lijn van wat het volk verwachtte en wat ook bij de evangelisten Matteüs, Lucas en bij Paulus te lezen is.

Bij het onderzoek naar de historiciteit van wat Marcus de lezer vertelt, is het van belang te weten of er onafhankelijke bronnen zijn die bevestigen wat Marcus beweert. In dit opzicht is het Thomas-evangelie van grote betekenis. Het is typisch dat de meeste karakteristieke uitspraken van Jezus voorkomen zowel in het Q-evangelie als het Thomas-evangelie, terwijl er ook in de tekst van Thomas op vele plaatsen een bevestiging gevonden wordt van wat Marcus vertelt.

Paulus en het christendom in Klein-Azië

Als het evangelie van Marcus verschijnt, heeft in Klein-Azië, met Antiochië als centrum, het christendom al een hele ontwikkeling doorgemaakt. Al kort na de dood van Jezus ontstond daar het begin van een *nieuwe godsdienst* waarover u kunt lezen in de brieven van Paulus. In de brief aan de Galaten, hoofdstuk 2, schrijft hij pas 14 jaar na zijn bekering een bezoek te hebben gebracht aan de apostelen Petrus, Johannes en Jacobus, de leiders van de gemeente in Jeruzalem, om met hen te overleggen over zijn missiewerk onder de heidenen. Dit bezoek kan men ongeveer dateren in het jaar 48, wat betekent dat de bekering van Paulus plaats vond omstreeks het jaar 34. De door mij gebruikte uitdrukking *een nieuwe godsdienst*, is op zijn plaats omdat er sprake is van een tendens naar een ge-

leidelijke vergoddelijking van de verrezen Christus, de centrale persoon in de nieuwe religie. Het is gebruikelijk te spreken over de *Christuscultus*. De brieven van Paulus zijn allemaal geschreven in de jaren vijftig, ruim voor het verschijnen van het evangelie van Marcus. Zonder de brieven van Paulus zouden we niets afweten van wat er in een zeer korte tijd allemaal gebeurd was en zouden we voor raadsels blijven staan.

In de jonge beweging rond de verrezen Heer was in Klein-Azië maar weinig aandacht voor het leven van de mens Jezus; de aandacht ging uit naar de betekenis van zijn dood en verrijzenis voor zijn volgelingen. Dat men slechts weinig wist over de mens Jezus, zou op de duur zeker een ernstige belemmering worden voor de verspreiding van de nieuwe religie in die streken. Het was Marcus die als eerste een verhalend verslag schreef over het leven van Jezus. Dit verslag, de eerste van een uitgebreide collectie van verhalen, blijkt van onschatbare waarde te zijn geweest voor de successtory van de nieuwe religie. De academische bespiegelingen van Paulus vonden hierin een tegenhanger.

Het is opvallend, dat het beeld dat Marcus van Jezus geeft, zo sterk afsteekt tegen de Christuscultus. Om welke reden dan ook, stond men in de kring van Marcus blijkbaar nogal gereserveerd tegenover wat in Antiochië gebeurde. Het lijkt erop dat Marcus en zijn gemeente niet veel moesten hebben van de opkomende Christuscultus, waar de neiging om te overdrijven duidelijk aanwezig was. In de brieven van Paulus leest u teksten die bij een jood weerstand moesten oproepen. De gemeente van Marcus is via persoonlijke contacten en zeker via de brieven van Paulus wel op de hoogte geweest van wat zich afspeelde in Antiochië. Dat blijkt ook uit wat we lezen over de laatste maaltijdviering van Jezus met zijn leerlingen op de avond voor zijn lijden en uit de drie lijdensvoorspellingen waarvan de formulering gebaseerd is op een tekst in een brief van Paulus.

De plaats waar het Q-evangelie is ontstaan

De eerste editie van het Q-evangelie verscheen ongeveer in het jaar vijftig in Galilea, de streek waar Jezus tijdens zijn aardse leven rondtrok. Deze verzameling uitspraken van Jezus is samengesteld door zijn oudleerlingen uit die tijd. Hoewel niet gelijkend op wat gebeurde in Antiochië, is er echt sprake van een christelijke beweging. Dit type christendom lijkt in niets op de Christuscultus uit Klein-Azië. Het is het christendom van de armoedzaaiers, de religieuze marskramers om het scherp te

zeggen, de vagebonden die schamel gekleed en met een lading maatschappijkritische spreuken de boer opgingen. Zij stonden Jezus in hun optreden het dichtst nabij en voor hen wees het 'Rijk Gods' de weg die zij moesten gaan. Deze uitspraken van Jezus treffen we, aangepast, aan in de Bergrede die voorkomt in de teksten van Matteüs en Lucas. Het lijkt erop dat Marcus niets van die armoedzaaiers met hun maatschappij ondermijnende uitspraken moest hebben. In zijn gemeenschap hoorden ze blijkbaar niet thuis en hij heeft slechts weinig uit het Q-evangelie overgenomen.

De numerieke omvang van het christendom

Over het aantal christenen in de eerste eeuwen in het Romeinse Rijk zijn maar weinig betrouwbare gegevens te vinden. Min of meer betrouwbaar worden de cijfers pas als de tijd van Constantijn is aangebroken. Deze keizer moet wel veel vertrouwen gehad hebben in de mogelijkheden van het christendom om de toekomst van zijn Rijk te verbinden met het wel en wee van een nieuwe religie die zich nog moest bewijzen. Het is niet voldoende te wijzen op het hoge morele gehalte van het christendom. De keizer kan deze beslissing alleen genomen hebben als op dat moment het aantal christenen al een substantieel deel van de bevolking van het Keizerrijk uitmaakte. De socioloog Stark geeft een schatting van ongeveer tien procent, d.w.z. ongeveer zes miljoen christenen op een geschat totaal van zestig miljoen. Vanuit deze gefundeerde aanname¹ extrapoleert hij terug naar het verleden om een idee te krijgen hoe de aantallen in de loop van de tijd groeiden, uitgaande van een schatting van 1000 christenen in het jaar veertig. Met een vast groeipercentage van 3,42% per jaar, komt hij doorrekenend uit op de 6 miljoen voor de tijd van Constantijn. Dit betekent dat er in het jaar 70 ongeveer 2500 christenen waren, verdeeld over Palestina, Syrië, de rest van Klein-Azië, Griekenland, Noord-Afrika en Rome. We zijn altijd gewend te denken dat de kerk al vroeg een zekere structuur had. Maar bij een dergelijk klein aantal gelovigen, verspreid over een groot gebied, is er, mede door de beperkte communicatiemogelijkheden in die tijd, nauwelijks sprake van een effectieve centrale leiding. Iedere kern was min of meer op zich zelf aangewezen. Dit is mede een verklaring voor de eigenheid van de verschillende tradities die in de eerste periode van het christendom ontstonden.

---

¹ Rodney Stark, blz. 17 e.v.

DE BEGINJAREN VAN HET CHRISTENDOM

Inleiding

Het is moeilijk goed zicht te krijgen op wat er plaats vond in de eerste decennia na de dood van Jezus, toen zijn volgelingen zonder enige voorbereiding op de wereld werden losgelaten. Laten we het verhaal in de Handelingen van de Apostelen van Lucas maar snel vergeten. Hij stelde alles te simpel voor: vijftig dagen na de verrijzenis van Jezus trad de kerk tijdens het Pinksterfeest in volle glorie naar buiten onder leiding van Petrus en de zijnen, met een startkapitaal van drie duizend nieuwe, gedoopte leden na een gloedvolle toespraak van diezelfde Petrus. Zo is het niet geweest en dat wist Lucas natuurlijk ook wel. Dit aantal van drie duizend was er trouwens nog niet na twintig jaar.

Jezus heeft geen Kerk gesticht, heeft geen richtlijnen voor een godsdienstige of sociale organisatie achtergelaten. Hij is geen organisator geweest, geen opbouwwerker zoals we er tegenwoordig zoveel zien. Hij heeft een weg aangewezen, is een levend voorbeeld geweest. Hij heeft alleen maar gesproken over het Rijk van God en geleefd te midden van eenvoudige mensen die het niet breed hadden. Hij is veelvuldig in aanraking gekomen met de bittere armoede van hen die zich aan de rand van de samenleving ophielden. Hij heeft zich geprofileerd als een pleitbezorger voor hen die het leven niet aankonden: de zieken, de mensen die niets bezaten en zich met moeite in leven hielden. Hij is hierdoor regelmatig in aanvaring gekomen met de joodse geestelijke en wereldlijke leiders.

Het Rijk Gods: de drijvende kracht achter de Jezus-gemeenten

Alle exegeten zijn het erover eens, dat het *Rijk Gods* als thema centraal stond in het leven van Jezus en ook de drijvende kracht was bij het handelen van de eerste volgelingen van Jezus; we geven een groep van gelijkgezinde volgelingen van Jezus aan met de naam Jezus-gemeente. Maar de vraag is of de volgelingen van Jezus precies begrepen wat hun leermeester bedoelde. Vragen wij wat het Rijk Gods nu precies is en wanneer wij het mogen verwachten, dan spreken de evangelische teksten elkaar tegen. Geven die teksten nu de gedachten van Jezus weer of de verwachtingen van de eerste christenen? De teksten van de evangelisten weerspiegelen op vele plaatsen de verwachting, die leefde onder de volgelingen van Jezus in de eerste eeuw, dat het *apocalyptisch* einde van de

wereld, een einde door een ingreep van God, niet lang op zich zou laten wachten. *Het einde is nabij* zullen wij in het evangelie van Marcus lezen in hoofdstuk 13 en ook Paulus leefde in de overtuiging van een naderend einde, getuige o.a. zijn eerste brief aan de Tessalonicenzen waarin hij de verwachting van een snelle wederkomst van de Heer uitspreekt, zie 1Thess 4, 15-17.

Deze apocalyptische opvatting leefde ook in het Palestina ten tijde van Jezus. De onderdrukking en uitbuiting, tezamen met de armelijke omstandigheden van het merendeel van de bevolking, veroorzaakten spanningen die een uitweg zochten. Met verwachting werd uitgezien naar het moment dat de gehate bezetter het veld zou ruimen. Sommigen wilden via een gewapende opstand de bezetter verdrijven, anderen waren ervan overtuigd, dat de redding door een persoonlijk ingrijpen van Jahweh zou komen. Het optreden van Johannes de Doper in de woestijn aan de overkant van de rivier de Jordaan, paste precies bij de verwachting van de komst van een wrekende God. Vanuit deze apocalyptische opvatting wordt door de evangelisten gesproken over het komend karakter van het Rijk Gods, of anders gezegd de Heerschappij van God; wij zullen deze termen naast elkaar gebruiken.

Als Jezus over het Rijk Gods sprak, bedoelde hij iets anders. Dit kunt u o.a. lezen in Luc 17,20-21, en is ook te lezen bij Matteüs en Thomas maar niet bij Marcus, waarin het antwoord van Jezus staat op een vraag door de farizeeën: wanneer komt het Rijk van God?

De komst van het Rijk Gods kunt gij niet waarnemen. Men kan niet zeggen: kijk, hier is het, of daar is het. Want het Rijk Gods is midden onder u. (Lc 7,20-21)

Zijn leerlingen zeiden hem: Wanneer zal het koninkrijk komen? Jezus zei: Het zal niet komen wanneer je het verwacht. Ze zullen niet zeggen: Kijk hier of kijk daar. Maar het koninkrijk van de Vader is over de aarde uitgebreid en de mensen zien het niet. (Th 113)

Deze antwoorden spreken duidelijk de verwachting tegen die onder de volgelingen uit de eerste eeuw leefde. Het antwoord *klinkt raadselachtig en tegelijk tegenstrijdig, het prikkelt tot nadenken*. Maar hoe moeten wij nu begrijpen wat Jezus op het oog had als de evangelisten blijkbaar van een andere agenda uitgingen? Dit zullen wij moeten afleiden uit de

woorden en daden van Jezus voor zover we hiervan een verslag vinden in de teksten van de evangelisten. Dat zulke vreemde uitspraken van Jezus door de evangelisten vermeld werden, getuigt van hun respect voor de woorden van hun leermeester. Ook als ze niet begrepen werden, waren ze belangrijk genoeg voor hen om vermeld te worden.

In de teksten van Matteüs en Lucas vindt u voorbeelden genoeg om te achterhalen dat Het Rijk Gods volgens Jezus te maken heeft met het *hier én nu* maar ook *met iets dat komend is én moet groeien én verkondigd moet worden*. Jezus maakt vooral door zijn gelijkenissen duidelijk, dat zijn leerlingen en toehoorders bij de realisering van dat rijk betrokken zijn en een belangrijke rol moeten spelen. Blijkbaar ervaart Jezus de Heerschappij van God al tijdens zijn leven als een realiteit, maar wel als een realiteit die zijn volheid in de schepping nog moet krijgen. Als Jezus de mensen betreft in de vestiging van Gods Heerschappij, dan bedoelt hij, dat in de mensengemeenschap een groei en ontwikkeling moet plaats vinden die beantwoordt aan hoe God deze heeft bedoeld. Als jood was Jezus zich sterk bewust van de opdracht, die vastzit aan het behoren tot het uitverkoren volk: mee te helpen aan de ontplooiing van de schepping. *Deze ontplooiing van de schepping zag hij als een herscheppen in overeenstemming met de wil van God*. Jezus probeerde zijn toehoorders duidelijk te maken, dat zij zich hiervoor dienden in te zetten. Het leven en optreden van Jezus moeten wij zien als volledig in dienst van deze opdracht.

Uit het ontstaan van de Jezus-gemeenten rond het centrale thema van het Rijk Gods kan men afleiden, dat de toehoorders en de eerste volgelingen Jezus in één opzicht heel goed begrepen hebben. Het Rijk Gods betekende *actie* en was niet een kwestie van werkeloos afwachten.

De Jezus-gemeenten: te lang heeft men tegen de joodse gemeenschap aangeleund, te laat is men een eigen weg ingeslagen

De eerste volgelingen van Jezus zijn verder gegaan in het voetspoor van hun leermeester, proberend in zijn geest mensen warm te maken voor het komende Rijk van God. Hoe verging het hen? We weten achteraf, dat de geschiedenis van het christendom uiteindelijk een successtory is geworden maar dat het niet overal even gladjes verliep. Verschillende traditieslijnen zijn zelfs stukgelopen en mislukten.

Het is heel klein begonnen met joodse volgelingen van Jezus: in Jeruzalem, in Galilea, in de directe omgeving van Palestina en geleidelijk verder weg. Afhankelijk van plaatselijke omstandigheden en de kwaliteiten van de gangmakers, kregen de diverse groepjes een eigen karakter en ontwikkelden eigen ideeën.

Waar men leefde binnen een omvangrijke joodse gemeenschap spreekt men over een Jezus-gemeente. Men bleef verbonden met de joodse samenleving en manifesteerde zich als een religieus-sociale groep met de nadruk op sociaal, omdat alles zich afspeelde binnen de grenzen van het orthodoxe jodendom. De band met de joodse religie en de synagoge bleef lange tijd gehandhaafd totdat er problemen kwamen met de religieuze leiders. De problemen werden vergroot na de verwoesting van de tempel in het jaar 70 toen de lokale synagogen belangrijker werden en de positie van de tempel overnamen. Toen werd men op zichzelf teruggeworpen en besepte men de noodzaak een eigen weg in te slaan en na te denken over wat het betekende buiten de joodse samenleving geplaatst te worden: een identiteitscrisis zouden we dat tegenwoordig noemen en niet alleen voor de beweging zelf maar daardoor ook voor de betekenis van hun leermeester, Jezus. Te lang heeft men tegen de joodse gemeenschap aangeleund en dus te laat is men een eigen weg ingeslagen. Toen de moeilijkheden uiteindelijk levensgroot voor de deur stonden, was het verre van eenvoudig het roer om te gooien. De Jezus-gemeenten hebben het moeilijk gekregen!

Toen de gemeenschap van Marcus met dergelijke problemen werd geconfronteerd, begon hij zijn evangelie te schrijven met de bedoeling de positie van zijn gemeenschap een hechte basis te geven met vooruitzicht op een goede toekomst, handelend vanuit een overlevingsstrategie zou ik het willen noemen.

Een ander voorbeeld is wat gebeurde met de gemeente in Jeruzalem onder leiding van de broeder des Heren, Jacobus. Rechtzinnig in de leer, ik bedoel de joodse orthodoxie, en trouw aan de wetten van zijn volk, stond het uiteindelijke lot van deze groep vanaf het begin vast en was niet te ontkomen. Door het isolement te kiezen, sloot de gemeente zich af van de ontwikkelingen elders. Stilstaan is achteruitgang en dat geldt ook hier! Uiteindelijk was er de vergetelheid, een zachte dood en alleen enkele hoofdstukken in de Handelingen van Lucas met zijn visie over de eerste glanzende periode van het christendom.

Toen Marcus met zijn werk begon, was het totale aantal christenen in het romeinse rijk nauwelijks groter dan 2500, een aantal dat in ongeveer veertig jaar bijeengegaard was en verspreid over een uitgestrekt gebied met kernen in Palestina (Galilea en Jeruzalem), Klein-Azië (Damascus en Antiochië), Griekenland (Korinthe), Rome en Noord-Afrika (Alexandrië). De onderlinge samenhang was nog gering. De ontwikkeling binnen de verschillende groeperingen kon onderling sterk verschillen: er zijn minstens vijf van dergelijke Jezus-tradities aan te wijzen:

1. De groep rondtrekkende predikers, afkomstig uit de naaste volgelingen van Jezus in het gebied in Galilea waar hij had geleefd en gepredikt. Zij profileerden zich als zeer maatschappij kritisch en lieten hun sporen achter in het Q-evangelie, dat is opgenomen in de teksten van Matteüs en Lucas.
2. De steunpilaren van Jeruzalem, zoals Paulus deze gemeente omschrijft, waar in trouw aan de joodse wet en de tempel onder leiding van Jacobus, de broeder des Heren zoals hij genoemd wordt, het christendom werd beleden. Al voor de verwoesting van Jeruzalem nam deze gemeente de wijk, waarschijnlijk naar Pella in het noorden van het Overjordaanse en verdween verder uit het zicht.
3. De overige christenen die woonden buiten Jeruzalem en het gebied van de Q-gemeente, in plaatsen in Palestina en aangrenzende gebieden met een omvangrijke joodse bevolking. Zij kenden een ontwikkeling zoals te lezen is in de teksten van Marcus en Matteus, die evenals Lucas gebruik maakte van het evangelie van Marcus en het Q-document.
4. De gemeente van Johannes die een ontwikkeling gekend heeft die, in afwijking van wat gebeurde bij Marcus, Matteüs en Lucas, tendeerde naar de vergoddelijking van de verrezen Heer. Het evangelie van Johannes is als laatste geschreven tegen het einde van de eerste eeuw of aan het begin van de tweede, waarschijnlijk in Syrië.
5. De christelijke groeperingen die onder de ban van het gnosticisme waren gekomen en een sterk afwijkende leer hebben ontwikkeld. U vindt deze zowel in Syrië als in Noord-Afrika. De bekende vondst van de Nag-Hamaddi documenten bevatte het zgn. evangelie van Thomas. In de beginjaren vertoonde de gemeente van Thomas geen afwijkend gedrag wat duidelijk zichtbaar is in ge-

deelden van de tekst zodat dit evangelie daardoor een kostbaar document is om met de andere evangeliën te vergelijken.

De opkomst van de Christuscultus

Waar de joodse volgelingen van Jezus buiten Palestina leefden in de directe omgeving van de griekse cultuur en andere godsdiensten, leidden contacten tussen hen en niet-joden al snel tot een gemeenschappelijk sociaal experiment waarover men kan lezen in de brieven van Paulus. De barrière tussen joden en niet-joden werd hier sneller geslecht dan in Palestina waar het enkele generaties duurde, want in het jaar 35 was er al een gemeenschappelijk experiment van joden en niet-joden, te omschrijven als een primitieve vorm van christendom, de *Christuscultus*, waartegen Paulus aanvankelijk in verzet kwam. Deze ontwikkeling begon in steden zoals Antiochië en Damascus. Hier werd de verrezen Heer na verloop van tijd vereerd als de Godmens Jezus Christus. Paulus is de grote animator van deze traditie, de bakermat van het huidige christendom. Later meer over dit soort christendom.

We zijn nog niet toe aan de bespreking van het evangelie van Marcus. Eerst moet u uitgebreid kennis maken met de twee belangrijkste groeperingen binnen de nieuwe religie: te weten de christenen die verantwoordelijk zijn geweest voor de samenstelling van het Q-evangelie én de gemeenten van de Christus in Antiochië en andere plaatsen in Syrië waar Paulus mee in aanraking kwam.

De gemeente die het Q-evangelie voortbracht

Eerst wil ik aandacht schenken aan wat gebeurde in Galilea, in het noorden van Palestina. Wat daar gebeurde, is van wezenlijk belang om een goed begrip te krijgen van de essentie van het christelijk geloof.

Men heeft kunnen aantonen, dat daar in een landelijke omgeving, in de buurt van het meer met dezelfde naam, in de streek waar Jezus zelf heeft rondgetrokken, een groep volgelingen van hem actief is geweest. De samenstelling van deze groep moet wel een bijzonder karakter hebben vertoond. Galilea werd *het district van de niet-joden* genoemd door de rabbiën, niet alleen wegens de gemengde bevolking maar ook omdat volgens hen de joden in Galilea te soepel stonden tegenover het onderhouden van de joodse wet. De streek waar Jezus actief was geweest, lag bovendien in een omgeving met een aantal steden naar grieks model, de *polis*, waar de hellenistische invloed groot was. Onder de volgelingen en toehoorders van Jezus zullen zeker vele niet-joden zijn geweest. Voorwaar een rijke voedingsbodem voor een uniek sociaal experiment. De leden van deze Jezus-gemeente zullen wel afkomstig zijn geweest uit de volgelingen die Jezus tijdens zijn verblijf in Galilea om zich heen had verzameld: zowel joden als niet-joden, mannen en vrouwen, met verschillende culturele, religieuze en sociale achtergronden. Mensen die openstonden voor een nieuwe realiteit en die bereid waren verder te gaan in zijn voetsporen. Mensen die bereid waren, zoals Jezus, rond te trekken en te spreken over de komst van het Rijk Gods. Zij hadden hem persoonlijk leren kennen en de herinnering aan hem stond hen nog duidelijk voor ogen. Het is niet te verwachten, dat elders meer persoonlijke kennis over Jezus en emotionele binding met hem te vinden was.

Een verslag van het wel en wee van deze groep vinden we in het Q-document dat is verwerkt in de evangeliën van Matteüs en Lucas. De kern van Q is een verzameling uitspraken en parabels van Jezus. In de loop van de tijd voegde men aan de uitspraken van Jezus gedragsregels toe voor de leden van de groep en laat men Jezus deze regels zelf vertolken. Hij is het die zegt hoe men zich moet gedragen, hoe men met elkaar moeten omgaan en hoe hun houding moet zijn bij het omgaan met anderen van buiten de groep. Dit heeft tot gevolg dat sommige van de uitspraken inderdaad van Jezus zelf afkomstig zijn, andere echter hem in de mond worden gelegd om er zo meer gewicht aan te geven. Het wordt

echt interessant te lezen wat er gebeurt, als men in een latere fase bij de prediking weerstand ontmoet en er zelfs problemen binnen de eigen kring ontstaan. Dan worden de uitspraken van Jezus soms bedreigend voor degenen die de oorzaak van het onheil zijn maar ook vol aansporing en bemoediging voor hen die niet opgeven.

De tekst in het Q-evangelie is niet in één keer opgeschreven maar is in de loop van de tijd naar behoefte aangevuld. De aanvullingen die plaats vonden, zijn als lagen om de bestaande tekst heen gevouwen, zonder deze aan te tasten, dan weer volgend op, dan weer voorafgaand aan een al bestaande tekst. Het is de onderzoekers gelukt de verschillende lagen te isoleren die passen bij de verschillende stadia in de geschiedenis van deze gemeente en zo de geschiedenis van deze groep te ontrafelen. De oudste laag van Q vertoont nog geen enkele neiging om de woorden van Jezus te beschouwen met een christelijke agenda in het achterhoofd. Men heeft hier de grootste kans erg dicht bij Jezus te zijn. Doordat de teksten van Q volgens de ideeën van de evangelist zijn opgenomen en verwerkt, krijgen wij bij Lucas en Matteüs slechts een aangepast beeld in een gefragmenteerde vorm en daardoor maar een beperkt en gebroken zicht op de interessante geschiedenis van deze gemeente en de ontwikkeling die zich daar heeft voorgedaan. In het boek van Burton L. Mack¹ vindt u een overzicht van de plaatsen in het Lucas-evangelie die afkomstig zijn uit Q, waarbij een indeling wordt gegeven die verwijst naar de verschillende stadia in de geschiedenis van de gemeente. In het boek *The Five Gospels* vindt u een verslag van een studie over wat in het Q-document door Jezus is gezegd en is opgenomen in de verschillende evangeliën. Het boekje *Het Verloren Evangelie* (onder redactie van Marcus J. Borg) geeft een volledige tekst maar geen inzicht in de oorspronkelijke opbouw van de tekst en de verschillende stadia in de geschiedenis van de beweging. Wij citeren enige passages die behoren bij de verschillende fases in de geschiedenis van de Q-gemeenschap. De meest bekende uitspraken, zeer waarschijnlijk afkomstig van Jezus zelf en karakteristiek voor het beeld dat de mensen kregen van de rondtrekkende leden van deze gemeenschap zijn o.a.:

Zalig gij die arm zijt, want aan u behoort het Rijk Gods. Zalig die nu honger lijdt, want gij zult verzadigd worden. (Lc 6,20-23)

---

¹ Burton L.Mack, aanhangsel B blz. 317 en 318.

Zie ook het evangelie van Thomas (Th 54):

Jezus zei: Zalig zijn de armen want van jullie is het koninkrijk der hemelen.

Zalig zijn zij die honger hebben want hun maag die vraagt zal gevuld worden. (Th 69,2)

Tot u die naar Mij luistert zeg ik: Bemint uw vijanden, doet wel aan die u haten, zegent hen die u vervloeken en bidt voor hen die u mishandelen. (Lc 6,27-28)

Geef aan ieder die u iets vraagt, en als iemand wegneemt wat u toebehoort, eist het niet terug. (Lc 6,30)

Zie ook in het evangelie van Thomas:

Jezus zei: Als jullie geld hebben, leent het niet tegen rente maar geeft het aan hem van wie je het niet zult terugkrijgen. (Th 95)

Merk op dat bij twee van deze uitspraken een verwijzing staat naar het evangelie van Thomas. Dit is van belang omdat de evangelist Matteüs de neiging heeft aan dergelijke uitspraken uit Q een moralistisch trekje te geven en zo de bedoeling van Jezus te verduisteren. Waar mogelijk zullen we steeds naar een bevestiging in een andere Jezus-traditie zoeken.

Jezus had veel gevoel voor humor en dat kon in zijn parabellen en uitspraken tot lachwekkende situaties leiden. We zien dat in de volgende uitspraak die door velen heel serieus en letterlijk genomen wordt:

Gij hebt gehoord dat er gezegd is: *Oog om oog, tand om tand*. Maar ik zeg u geen weerstand te bieden aan het onrecht, doch als iemand u op de rechterwang slaat, keer hem dan ook de andere toe. En als iemand u voor het gerecht wil dagen en uw onderkleed afnemen, laat hem dan ook het bovenkleed. En als iemand u vordert één mijl met hem te gaan, ga er twee met hem. (cursivering Willibrordvertaling) (Mt 5,38-41)

Als iemand u op de ene wang slaat, keert hem ook de andere toe; en als iemand uw bovenkleed van u afneemt, belet hem niet ook uw onderkleed te nemen. (Lc 6,29)

Geschrokken en ontdaan waren de toehoorders toen Jezus zei hoe men zich lijdelijk moest gedragen als men werd aangevallen maar dat veranderde al snel in grote hilariteit toen hij vervolgde met de opmerking voor het gerecht niet alleen het onderkleed maar ook het bovenkleed af te staan. Ze zagen het al voor zich, daar stond je dan voor de rechtbank: helemaal naakt! Jezus verpakte serieuze opmerkingen in een geestig betoog.

Een ander voorbeeld, getuigend van gevoel voor humor en de neiging om te overdrijven:

Waarom kijkt ge naar de splinter in het oog van uw broeder en slaat ge geen acht op de balk in uw eigen oog? Hoe kunt ge tot uw broeder zeggen: Broeder, laat mij de splinter uit uw oog halen, terwijl ge de balk in uw eigen oog niet opmerkt? Huichelaar, haal eerst die balk uit uw eigen oog, en dan zult ge scherp genoeg zien om de splinter te kunnen verwijderen die in het oog van uw broeder zit. (Lc 6,41-42)

Jezus zei: De splinter die in het oog van je broeder is, zie je, maar de balk die in je eigen oog is, zie je niet. Wanneer je de balk uit je eigen oog haalt dan zul je kunnen zien om de splinter uit het oog van je broeder te halen. (Th 26)

Niet alleen was Jezus humoristisch maar ook kon hij heel shockerende opmerkingen maken. In Lc 9,59-60, afkomstig uit de oudste laag van Q, lezen wij een korte woordenwisseling tussen Jezus en iemand uit zijn gehoor:

Tot een ander sprak hij: 'Volg mij'. Deze vroeg: 'Heer, laat mij eerst teruggaan om mijn vader te begraven'. Jezus zei tot hem: 'Laat de doden hun doden begraven; maar gij ga heen en verkondig het Rijk Gods'.

Een dergelijke *shockerende opmerking* is typisch voor Jezus. Het was in die patriarchale tijd, waarin de vader absolute zeggingsmacht had in zijn gezin, absoluut ondenkbaar dat een zoon niet voor de begrafenis van zijn vader zou zorgen. Maar het onderstreept het belang dat Jezus hecht aan de verkondiging van het Rijk Gods. Een ander voorbeeld dat even hard overkomt, is het volgende:

Als iemand naar Mij toekomt, die zijn vader en moeder, zijn vrouw en kinderen, zijn broers en zusters, ja zelfs zijn eigen leven niet haat, kan hij mijn leerling niet zijn. (Lc 14,26); zie ook (Mt 10,37)

Zie ook het evangelie van Thomas:

Jezus zei: Wie niet zal haten zijn vader en zijn moeder zal geen leerling van mij kunnen zijn en wie niet zal haten zijn broers en zijn zusters en zijn kruis niet draagt zoals ik, zal mij niet waardig zijn. (Th 55)

Het is begrijpelijk, dat men altijd getracht heeft de draagwijdte van deze tekst af te zwakken. Zó absurd als het klinkt, zóveel weerstand als het oproept, lijkt het me bijna zeker, dat, in elk geval in de kern, Jezus zelf hiervoor verantwoordelijk is. De overdreven wijze van uitdrukken van Jezus wordt nog versterkt door de neiging van de Q-gemeente op overtrokken wijze te reageren op uitspraken van hem en de meester te willen overtreffen zoals een goede volgeling van het eerste uur betaamt. De overeenkomst met de eerder geciteerde uitspraak 'laat de doden hun doden begraven' dringt zich aan ons op. Jezus heeft duidelijk weinig op met de wijze waarop het gezinsverband in zijn tijd een bijna wurgende greep op de gezinsleden had. Jezus zag de familieband als een belemmering voor een vrije keuze van de afzonderlijke familieleden. Jezus doet hier een aanval op de bestaande sociale structuur in de samenleving, die de eigen individualiteit in de kiem smoort. Bovendien benadrukt de woordkeuze weer de onvoorwaardelijke inzet die Jezus van zijn volgelingen vraagt.

Het is de spot, de humor, het vermogen dingen in het belachelijke te trekken, het vermogen om te overdrijven en soms te shockeren met de bedoeling mensen aan het denken te zetten, die als typisch voor Jezus naar voren komen.

Het beeld dat Lucas (dus Q) schetst, is duidelijk. Een enthousiaste groep volgelingen probeert de ideeën van Jezus van Nazareth over het Rijk van God in praktijk te brengen. Zij investeren veel tijd en energie in het nadenken over wat dat voor hen betekent en wat er van hen verwacht mag worden. De eerste volgelingen van Jezus waren voornamelijk joden. Zij gaven richting aan de ontwikkeling. Zij begrepen wat Jezus bedoelde, want zij stonden in dezelfde traditie als hijzelf. Zij bleven deel uitmaken van de joodse gemeenschap waartoe zij behoorden en bezochten, zoals

gebruikelijk was, op de sabbat de synagoge. Zij trokken blijkbaar van dorp naar dorp om ook elders mensen voor die Jezus warm te maken. Onder hen waren ook niet-joden. Maar langzamerhand kwamen er problemen. De missionering verliep niet altijd meer zoals gehoopt werd. In bepaalde dorpen en plaatsen was men niet meer welkom. Uitspraken uit een latere periode van de geschiedenis, toen er steeds meer problemen kwamen, zijn:

Ik zeg u: Op die dag zal het voor de mensen van Sodom draaglijker zijn dan voor die stad. Wee u, Chorazim, wee u Betsaida! Tyrus en Sidon zouden reeds lang, neerzittend in zak en as, zich bekeerd hebben, indien bij hen de wonderen waren gebeurd, die bij u hebben plaats gevonden. Ja, het lot van Tyrus en Sidon zal bij het oordeel beter te dragen zijn dan dat van u. En gij, Kafarnaüm, zult ge soms tot de hemel toe verheven worden? Tot in de onderwereld zult ge neerzinken. (Lc 10,12-15)

Naast de bekende plaats Kafarnaüm nabij het gelijknamige meer, waren ook Chorazim en Betsaida in dezelfde omgeving gelegen. De auteur vervloekt deze steden en dreigt met de apocalyptische bestraffing bij het laatste oordeel. Blijkbaar hebben gemeenteleden zeer onaangename ervaringen opgedaan met de bewoners van deze plaatsen. Elders lezen we:

Wee u, wetgeleerden! Gij hebt de sleutel van de kennis weggenomen. Zelf zijt ge niet binnengegaan, en hun die het wilden, hebt ge het belet. (Lc 11,52)

Zie ook in het evangelie van Thomas:

Jezus zei: De Farizeeën en de schriftgeleerden hebben de sleutels van de kennis gekregen en die verborgen. Ze zijn niet binnengegaan en die dat wilden, lieten ze het niet toe. (Th 39)

Wee de Farizeeën want ze zijn gelijk aan een hond die slaapt op de voederbak van de ossen, hij eet niet en laat de ossen niet eten. (Th 102)

Deze uitspraak, door de schrijver in de mond van Jezus gelegd, spreekt boekdelen. Zelf wilden de wetgeleerden geen leerlingen van Jezus worden en *zij*, die het wel wilden, werden tegengehouden door dreiging met verwijdering uit de synagoge en de joodse gemeenschap.

Bovendien ontstonden er spanningen in gezinnen met verdeelde voorkeuren van gezinsleden:

Meent gij, dat ik op aarde vrede ben komen brengen? Neen, zeg ik u, juist verdeeldheid. Want van nu af zullen er vijf in één huis verdeeld zijn; drie zullen er staan tegenover twee en twee tegenover drie; de vader tegenover de zoon en *de zoon tegenover de vader*; de moeder tegenover de dochter en *de dochter tegenover de moeder*, de schoonmoeder tegenover haar schoondochter en *de schoondochter tegenover de schoonmoede*. (Lc 12,51-53) (cursive-ring Willibrordvertaling)

Zie ook in het evangelie van Thomas:

Jezus zei: De mensen mogen denken dat ik gekomen ben om vrede op aarde te brengen en ze weten niet dat ik ben gekomen om verdeeldheid op aarde te werpen: vuur, zwaard, oorlog. Want er zullen er vijf in een huis zijn: drie zullen tegen twee zijn en twee tegen drie: de vader tegen de zoon en de zoon tegen de vader. (Th 16)

Toen steeds meer niet-joden deel gingen uitmaken van de beweging, kwamen er geleidelijk problemen met de joden van buiten de groep. De niet-joodse leden maakten op voet van gelijkheid deel uit van de groep. Dit veroorzaakte strubbelingen omdat intieme omgang tussen joden en niet-joden, zoals het gezamenlijk de maaltijd gebruiken, zeker volgens de strikte reinheidsregels van de farizeeën, verboden was. Joodse christenen liepen het risico dat zij niet meer in de synagoge welkom waren. Spanningen in gezinnen en de dreiging met verwijdering uit de synagoge stelden menigeen voor een moeilijke keuze: doorgaan of de beweging verlaten. Het voortbestaan van de gemeente kwam op het spel te staan. Was dan alle jarenlange investering ter wille van de koninkrijksgedachte voor niets geweest? En wat als men buiten de joodse gemeenschap werd geplaatst? Werd dan de joodse afkomst, de joodse traditie iets zonder waarde en betekenis in hun verdere leven? Dit was ondenkbaar! Het verlies zou inderdaad voor de joodse leden van de Jezus-gemeente isolement betekenen, het uitgesloten worden van de gemeenschap waarin men was grootgebracht. Een ware tragedie die een identiteitscrisis betekende voor de gemeenschap en niet alleen voor de beweging zelf maar daardoor ook voor de betekenis van hun leermeester, Jezus.

Door een herwaardering van de plaats van Jezus in de joodse traditie, werd de band met die traditie niet verbroken maar kreeg het een nieuwe

inhoud. De sporen van dit proces vinden wij terug in de latere uitbreiding van het Q-evangelie. De oudste laag is in de loop van de bewogen geschiedenis van de groep aangepast om te kunnen omgaan met de problemen. Deze aanpassing betekende niet een verandering van de oude teksten maar een inbouwen daarvan in een grotere context. De koninkrijks-gedachte laat men niet los maar de definitieve vestiging van het Rijk van God, die men eerst in de nabije toekomst verwachtte, wordt verschoven naar de verre toekomst. De realisering ziet men nu aan het einde der tijden als het laatste oordeel plaats vindt. Jezus wordt nu een apocalyptische figuur die aan het einde der tijden het gelijk van de beweging zal aantonen. De uitspraken van Jezus uit de vroegere periode van de beweging worden daarna in deze zin aangevuld. Naast wijsheidsleraar is Jezus nu ook een apocalyptische profeet geworden die weet en voorspelt wat er in de toekomst gaat gebeuren.

De spreukenverzameling is daarom óók een uniek document omdat zij ons laat zien hoe mythevorming een fundamentele rol speelt in het zelfverstaan van een religieuze beweging. In één klap wordt de positie van Jezus opgewaardeerd en de basis van de beweging steviger verankerd in de joodse traditie.

Het ontrafelen van de geschiedenis van de Q-gemeente is een staaltje van uniek wetenschappelijk speurwerk. Het uitgangspunt was het verschil in de evangelieteksten tussen Marcus en de andere twee synoptici: Matteüs en Lucas. Na onderzoek van jaren en bijdragen van vele wetenschappers, heeft het verhaal gestalte gekregen. Van geen oorspronkelijke gemeente uit de begintijd van het christendom is zoveel bekend geworden als van deze gemeente. De wijze waarop de gemeente heeft gereageerd op het moment dat het moeilijk begon te worden, maakt ons ervan bewust dat, als het noodzakelijk is, opvattingen binnen een groep zich radicaal kunnen wijzigen. We zullen zien dat ook Marcus zijn eigen weg vond toen de problemen voor zijn gemeente zich ophoopten. Wij zijn op alles voorbereid!

Nog een enkele opmerking over het indringende beeld dat het Q-document ons geeft van de historische Jezus. Nergens anders, behalve in delen van het evangelie van Thomas, vinden we een karakterisering van Jezus die zo duidelijk van hem een levensechte en overtuigende persoonlijkheid maakt die ons blijvend boeit. Voorstellingen van hem in andere

geschriften steken weinig overtuigend daartegen af, is mijn persoonlijke mening.

De Didache of Leer der twaalf Apostelen

Dit document¹ is uniek, omdat het informatie verschaft over het leven in de eerste eeuw en later van een kleine christelijke gemeenschap op het platte land, gegroeid rond een joodse kern, maar bovenal omdat het beschrijft hoe men moet handelen bij regelmatig contact met het gilde van de rondtrekkende predikers². Men moet deze apostelen gastvrij ontvangen en naar hen luisteren maar wel met een kritische instelling: zijn ze oprecht of zijn het zgn. *rugzakchristenen*³ die alleen willen profiteren van gratis onderdak en een maaltijd. Hier worden wij geconfronteerd met de problemen waarmee een gevestigde samenleving te maken krijgt in contact met maatschappijkritische groepen. Deze apostelen zullen zichzelf wel niet als zodanig beschouwen maar als de ware verkondigers van het komende Rijk Gods. In contact met een gesetelde gemeenschap van christenen kan dit wel wat anders overkomen. Wij zullen hier en daar wat teksten voor zich laten spreken.

De Didache bestaat uit twee delen die pas later samengevoegd zijn. Het eerste deel bevat 'De Leer der Twee Wegen', een bekend Bijbels motief waarin beschreven worden de weg van de rechtvaardigen en de weg der zondaars en goddelozen. De tekst doet sterk denken aan wat men kan lezen bij de schrijvers van het Oude Testament. Het geheel weerspiegelt de joodse oorsprong van deze christelijke gemeente. Het eerste gedeelte van 'De Leer der Twee Wegen' vertoont echter een ander karakter dan wat we bij schrijvers van het Oude Testament zien en lijkt sterk op wat we vinden bij Matteüs en Lucas als ze putten uit de Q-bron. Er is echter een duidelijke afwijking van de volgorde der spreuken die wij in Q vinden. Ook de formulering wijkt hier en daar af. Het lijkt erop dat hier een stukje tekst staat dat onafhankelijk is van wat Q geeft. Gelet op de strekking der spreuken kunnen we niet anders concluderen dan dat hier een

---

¹ Te vinden in de uitgave van 'De Apostolische Vaders', vertaling uit de griekse grondtekst door dr. D.Frances o.f.m., Paul Brands Uitgeverij Hilversum, 1941. In dit werk bevinden zich een negental korte geschriften uit de oudste periode van het christendom, waaronder de Leer der twaalf Apostelen, een boekje van nauwelijks tien pagina's.

² Deze rondtrekkende predikers uit Noord-Palestina zijn waarschijnlijk afkomstig uit de gemeente die verantwoordelijk is voor het Q-document.

³ Ik kwam deze uitdrukking tegen in een boek van J.D. Crossan.

schriftelijke vastlegging te vinden is van wat de rondtrekkende predikers leerden. Wij citeren uit Didache 1,2-5:

De weg tot het leven nu is deze: vooreerst zult gij God beminnen. Die u gemaakt heeft, vervolgens uw naaste gelijk uzelf.

Alles nu wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet.

Zegent hen die u vervloeken en bidt voor uw vijanden, ... voor die u vervolgen.

Immers wat is de verdienste, als gij hen bemint die u liefhebben? Doen dat soms ook de heidenen niet?

Gij echter bemint hen die u haten en wil niemand tot vijand hebben.

Als iemand u een klap geeft op uw rechterwang, keer hem dan ook de andere toe en gij zult volmaakt zijn; als iemand dwingt een mijl te gaan, ga er dan twee met hem; als iemand uw mantel wegneemt, geef hem dan ook uw onderkleed.

Als iemand het uwe van u wegpakt, vorder het niet terug.

Geef aan ieder die u vraagt en eis het niet terug, de Vader toch wil, dat aan allen wordt geschonken van zijn gaven.

Het tweede gedeelte bevat informatie over kerkelijke liturgie en over het gedrag ten aanzien van rondtrekkende predikers. Het spanningsveld tussen beide groepen christenen wordt in nuchtere bewoordingen weergegeven en regels worden gegeven hoe ermee om te gaan. De rondtrekkende predikers, charismatici en apostelen (gezondenen), leefden zoals Jezus de laatste jaren van zijn leven had doorgebracht, rondtrekkend zonder vaste woon- of verblijfplaats, zonder vast inkomen en zonder bezittingen. Hun uitspraken en levenshouding weerspiegelden de status van hun bestaan. Door hun rechtlijnigheid en compromisloze opstelling waren de eisen die zij aan de bewoners van de plaatselijke gemeenschap stelden, niet realistisch te noemen en moeilijk in overeenstemming te brengen met een leven in een gevestigde samenleving. Deze predikers kregen de gelegen-

heid hun missionering vrij uit te oefen op voorwaarde dat hun gedrag in overeenstemming was met wat zij pretendeerden te zijn. Ook tijdens de liturgische vieringen mochten zij afwijken van de gebruikelijke gebeden en vrij improviseren. Streng werd erop toegezien, dat hun gedrag in overeenstemming was met de door hen gekozen levenswijze. Ik geef enige citaten:

Iedere apostel die tot U komt moet gij ontvangen als de Heer; maar hij zal niet meer dan één dag blijven; doch als het nodig is ook nog de volgende. Indien hij echter drie dagen blijft, is hij een valse profeet.

Bij zijn vertrek moet de apostel niets meenemen dan brood, totdat hij terugkomt; maar als hij geld vraagt is hij een valse profeet.

Geen enkele profeet, die in de geest spreekt, moogt ge op de proef stellen of beoordelen.

Niet ieder die in de geest spreekt, is een profeet, doch slechts wanneer hij de levenswijze van de Heer volgt. Uit hun optreden zal men de valse en de ware profeet leren kennen.

Iedere profeet nu, die de waarheid leert, is toch een valse profeet, als hijzelf niet doet wat hij leert.

Een ieder echter, die komt in de naam van de Heer, moet gij ontvangen. Maar dan zult gij hem van alle kanten op de proef stellen.

Indien een profeet zich bij u wil vestigen en hij kent een vak, dan mag hij werken en daarvan eten. Maar als hij geen vak kent, dan zult gij naar uw inzicht zorgen, dat hij niet als een luie christen onder u leeft.

Wat de liturgie betreft wordt ieder gelovige opgedragen driemaal per dag het Onze Vader te bidden. De eucharistische maaltijd is een sociale gebeurtenis van de gemeenschap waarin gezamenlijk wordt gegeten en gedronken met gebeden vooraf en na de maaltijd. Hierin wordt Jezus herdacht en voor de kerk gebeden. Vergeleken met het misoffer in de katholieke eredienst mis ik het sacramentele karakter ervan met de consecratie van brood en wijn.

Het is interessant te merken, dat al in de jonge kerk het gedrag van de rondtrekkende predikers aanleiding geeft tot strubbelingen. Waar Jezus van Nazareth veel aanhangers vond en wij overal kunnen lezen, dat er voor hem en zijn metgezellen gezorgd werd, zien wij dat deze later met de nodige reserve bekeken worden. Misschien ontbrak bij hen de soepelheid om op de juiste wijze met de ideeën van Jezus om te gaan. Als ik bedenk dat uit de geschiedenis van menige orde en congregatie van monniken, broeders en zusters blijkt, dat vooral de eerste gezellen zeer fanatiek waren in de letterlijke navolging van hun stichters in alles wat zij hadden voorgedaan, dan moet het gedrag van deze apostelen me eigenlijk niet verbazen. Of om het wat anders uit te drukken: zij zijn zo overtuigd van hun eigen gelijk, dat het bij anderen wel eens vervelend kan overkomen. Opvallend is dat zulke predikers meestal gespeend zijn van enig gevoel voor relativiteit en dat humor hen vreemd is. Ieder die in contact komt met dergelijke fanatici, zij gewaarschuwd!

Intermezzo: een christendom zonder franje

U kunt het zich misschien niet voorstellen maar de eerste volgelingen van Jezus, zoals de leden van de Q-gemeente, die na zijn dood probeerden te leven zoals Jezus het hun had voorgedaan, hebben evenveel recht zich christenen te noemen als zij die leefden in Klein-Azië waar het christendom zijn dogmatische ontwikkelingen gekend heeft. Onbekend waren ze met wat zich elders afspeelde, geen weet hadden ze van de verzoenings-theologie en zonder kennis van het eucharistisch maal met de bekende instellingswoorden. Maar in hart en ziel waren ze volgelingen van de verrezen Heer, al spraken zij misschien liever over de levende Heer die hun blijvende leermeester was. Ook bij het lezen van het evangelie van Marcus kan ik me niet aan de indruk onttrekken, dat de schrijver op de ladder van de kerkelijke leer nog pas enkele stappen heeft gezet. Die gedachte doet me deugd en moet voor hen die problemen hebben met het dogmatisch keurslijf dat hen vanuit Rome is omgegord, als een verfrissende douche overkomen. Relativeren op zijn tijd is zo slecht nog niet en lucht op!

Intermezzo: ik krijg de vrije hand

Ik voel me genoodzaakt alvorens verder te gaan, met u te praten over een merkwaardig probleem. Ik ervaar een duidelijke tegenstelling tussen de

Jezus-figuur zoals hij geschetst is in Q-document en de indruk die ik vooral krijg bij het lezen van het evangelie van Johannes. De Jezus van de Q-gemeente is een strijdbare figuur die op de bres staat voor de armen, voor de onderdrukten en tegelijk met een open blik voor ieder, zonder bij voorbaat te oordelen of te veroordelen. In de uitgebreide literatuur van gedegen wetenschappelijk niveau, die in de laatste decennia over de historische Jezus is verschenen, wordt deze indruk bevestigd. De figuur van Jezus als sociale profeet, opererend in de lijn van de joodse traditie, met zijn karakteristieke uitspraken in het Q-document krijgt een hoog cijfer voor historische betrouwbaarheid. Maar waarom is dan de Jezus van de evangelist Johannes een totaal andere? Blijkbaar geeft iedere beweging een eigen interpretatie van de historische Jezus. Zeker, dat zal wel zo zijn maar de Jezus uit het Johannes-evangelie mist een onafhankelijke bevestiging van een andere groepering, wat wel het geval is bij de Q-gemeente. Hoe moeten we het dan begrijpen als in het christelijk geloof beide Jezus-figuren soepeltjes naast en door elkaar heen gebruikt worden? Ik heb daar moeite mee. Ik weet wel, dat in essentie godsdienst een aangelegenheid van mensen zelf is, van wat mensen er zelf van maken. Het aantal verschillende wereldreligies spreekt in dat opzicht boekdelen. Zijn we dan opgezaagd met een pluriform christendom in de zin dat ieder zijn eigen Jezus kan kiezen? Maar de rooms-katholieke kerk weet precies wie Jezus was en hoe we hem moeten zien. In die visie speelt echter de historische Jezus geen rol van betekenis maar gaat het om de hemelse Jezus die voor de gelovigen in termen van dogma's wordt gedefinieerd. Op die manier is elke beschrijving van de historische Jezus acceptabel mits er voldoende ruimte overblijft voor een correcte dogmatische invulling achteraf. Het is maar dat u het weet!

DE CHRISTUSCULTUS

Het christendom in Klein-Azië

Naast wat plaats vond in de Q-gemeente in Noord-Galilea, is de Christuscultus in Klein-Azië de belangrijkste ontwikkeling in de nieuwe religie. In de gemeenten in Klein-Azië was de belangstelling voor Jezus niet gericht op het leven van hem maar voornamelijk op zijn dood en bestemming, zoals B.L. Mack dat in zijn boek formuleert¹. Niet het onderrecht van Jezus stond centraal, maar zijn martelaarschap en verheffing door God als beloning voor zijn volharding en inzet voor de goede zaak. Deze andere invalshoek dan bij de Jezus-gemeenten verdient een nadere verklaring.

In de loop der eeuwen waren grote groepen joden geëmigreerd naar plaatsen buiten Palestina, economische vluchtelingen zouden wij hen in onze moderne terminologie noemen maar ook was er sprake geweest van gedwongen deportaties toen vijandige indringers Palestina binnenvielen zoals de Assyriërs en Babyloniërs. Buiten Palestina leefden in die tijd meer joden dan in het Heilige Land zelf. De uitwisseling van gedachten en ideeën tussen de inwoners in het thuisland Palestina en de joodse broeders en zusters in het buitenland vond plaats bij wederzijdse familiebezoeken maar nog belangrijker waren de pelgrimages naar Jeruzalem en de tempel tijdens de joodse feestdagen. In die dagen telde de stad meer pelgrims dan er inwoners waren. Na de feestdagen ging ieder weer huiswaarts, opgewonden en verbaasd over wat men gehoord had over Jezus, over wat hij gezegd en gedaan had.

In de diaspora, ver buiten Jeruzalem, in gebieden met een hellenistische cultuur werd naar de ideeën van Jezus en naar Jezus zelf aangekeken vanuit een andere mentale instelling dan in Palestina. Het begon, zo stel ik het me voor, in de joodse gemeenschap rond de plaatselijke synagoge waar men onder elkaar regelmatig over Jezus en zijn ideeën sprak en waarbij ook de groep niet-joodse sympathisanten betrokken werd. De ideeën van Jezus trokken de belangstelling door de grote sociale beweging die eruit sprak. De kritiek op het egoïsme in de samenleving en het vooruitzicht op een nieuwe wereld, het Rijk Gods, met andere morele

---

¹ B.L. Mack, blz. 81 t/m 102. In deze pagina's geeft de schrijver zijn visie op wat gebeurde in de gemeenten in Klein-Azië. Uitgangspunt waren de brieven van Paulus.

waarden en normen sloegen aan in een tijd waarin men op zoek was naar nieuwe zingeving. De tijd was rijp voor iets nieuws, voor een poging aan het leven een nieuwe bestaansgrond te geven. Het zijn de grote steden geweest, zoals Damascus en Antiochië, waar een sociaal experiment plaatsvond dat zou uitlopen op een cultus rond de verrezen Christus, zoals Jezus genoemd zou worden.

Er werd gedacht en gesproken over Jezus in het grote verband van synagoge: joden en godvrezenden. De ideeën van Jezus waren maatschappijkritisch. Hij sprak over sociaal onrecht, over onderdrukking, over rijkdom die angstvallig aan de armen werd onthouden, over egoïsme, over de zorg voor de ander, over het liefdesgebod. Godvrezenden en joden kwamen tot het besef dat waar Jezus voor stond, hen niet verdeelde maar juist verbond. Er moet een gevoel van saamhorigheid zijn ontstaan dat verbaasde, men moet elkaar hebben aangekeken met een tot nu toe ongekend gevoel van wederzijdse herkenning als gelijkgezinden. Een vreemde situatie die een schrikreactie teweeg moest brengen: wat gebeurt hier? Kan dat wel, gaat men niet te ver? Wat, als men de ideeën in praktijk zou willen brengen en dat gezamenlijk zou doen? Was het Rijk Gods niet voor iedereen bedoeld?

Er ontstond een scheiding tussen voor- en tegenstanders van een dergelijk sociaal experiment. Dit plaatste de voorstanders voor grote problemen. Niet alleen moest men argumenten vinden om het samen optrekken binnenskamers te verantwoorden maar tegelijk moest men zich staande houden tegen de bezwaren en het verzet van de synagoge waar men in meerderheid deze lijn afwees. Men kwam tot de conclusie dat het de persoon Jezus was die hen verbond: hem wilde men navolgen, hij was hun voorbeeld. Dat gaf hun de overtuiging dat ze samen, joden en heidenen, een gemeenschap konden opbouwen naar de ideeën van Jezus. *De eerste stap is slechts de wederzijdse acceptatie van elkaar*: er is een duidelijke gemeenschappelijke verering van de persoon die ideaal en voorbeeld is en die hen onderling met elkaar verbindt. Vanaf dat moment trok men regelmatig met elkaar op en organiseerde men bijeenkomsten in de woning van een van de deelnemers. Deze bijeenkomsten pasten binnen de gebruikelijke manier waarop in de griekse wereld samenkomsten van verenigingen van gelijkgezinden plaats vonden. Er moest nog heel wat nagedacht worden om precies te omschrijven wat de nieuwe beweging inhield, wat haar bestaansgrond was en wat haar het recht gaf als een eenheid van joden en niet-joden samen op te trekken.

De joden binnen de groep moeten zich bewust zijn geweest van de problemen die een bedreiging vormden voor een continuering van het samen optrekken met niet-joden. De joodse wet vormde een barrière, een scheidingslijn tussen joden en niet-joden waarbij niet-joden volgens de joodse wet als onrein en zondig werden beschouwd.

Intensief blijkt er door de eerste joodse leden van de beweging gezocht te zijn in de boeken van het Oude Testament naar verklaringen voor het lijden en sterven van Jezus en naar de betekenis ervan voor de leden van de beweging. Bovendien leefde zowel in de joodse als in de griekse cultuur de verering voor mensen die streden voor de goede zaak en die, ondanks tegenslag en vervolging, standvastig gebleven waren. De griekse mythe van de edele dood en de joodse mythe van de vervolgte wijze, komen regelmatig voor in de griekse literatuur en in de joodse wijsheidsverhalen. Jezus paste precies in deze typering. In deze benadering staat niet het onderricht van Jezus centraal maar het idee van zijn martelaarschap en verheffing door God als beloning voor zijn volharding en inzet voor de goede zaak.

Om hun gedrag te legitimeren kwamen de joodse leden van de groep met de volgende zeer gedurfde bewering:

God zelf ziet in de trouw van Jezus aan de goede zaak en in zijn lijden en dood een grond voor de rechtvaardiging van ieder die deelt in de trouw van Jezus.

Ieder die in Jezus zijn voorbeeld ziet en hem in zijn leven wil navolgen, zal daarom, is hun overtuiging, door Jahweh niet meer als zondaar maar als rechtvaardige beschouwd worden.

Dit is in de grond slechts een juridische argumentatie voor het slechten van de barrière tussen joodse en niet-joodse leden van de beweging. Het is geen dogmatische uitspraak maar markeert het mogelijke ontstaan van een nieuwe religie! We zullen zien dat dit plaats vond in een zeer vroegtijdig stadium, slechts enkele jaren na de dood van Jezus.

Wat er gebeurde had de aandacht van Paulus getrokken die ernstige bezwaren had maar tegelijk onweerstaanbaar werd aangetrokken door de revolutionaire gedachte die ten grondslag aan de beweging lag. Zonder de brieven van Paulus zouden wij in het ongewisse gebleven zijn over

wat er zich in de eerste decennia na de dood van Jezus heeft afgespeeld. U vindt in zijn brieven niet alleen zijn persoonlijke gedachten en inzichten maar ook informatie, afkomstig uit de opvattingen van de beweging, die ons helpt te begrijpen wat er is gebeurd tijdens het veranderingsproces van Jezus-beweging naar Christuscultus. Zijn brieven bevatten hier en daar stukjes tekst, die afwijken in stijl en woordgebruik van wat typisch voor Paulus is. Geleerden hebben zulke teksten kunnen isoleren en zo zicht gekregen op de ontwikkelingen binnen een zekere Jezus-beweging, samengesteld uit joden en godvrezenden. Paulus heeft enkele van die teksten van de beweging soms letterlijk overgenomen in zijn brieven, zonder bronvermelding zoals dat in die tijd gebruikelijk was. Het doet ons denken aan de Q-bron die verborgen zit in de teksten van Matteüs en Lucas en die door geleerden is opgespoord.

Dit alles gebeurde al kort na de dood van Jezus ongeveer in het jaar 34 of nog vroeger, wat men kan afleiden uit opmerkingen van Paulus in zijn brief aan de Galaten, hoofdstuk 2. Daarin schrijft hij pas 14 jaar na zijn bekering een bezoek te hebben gebracht aan de apostelen Petrus, Johannes en Jacobus, de leiders van de gemeente in Jeruzalem, om met hen te overleggen over zijn missiewerk onder de heidenen. Dit bezoek kan men dateren ongeveer in het jaar 48, wat betekent dat de bekering van Paulus plaats vond in het jaar 34. Dit toont aan dat de overgang van Jezus-beweging naar een Christuscultus in een paar jaar gerealiseerd is.

Wat is het dat Paulus aanvankelijk bestreed maar waaraan hij zich ten slotte gewonnen moest geven? Wat was zo aantrekkelijk dat hij uiteindelijk zijn verzet moest opgeven? U vindt het antwoord in Rom 3,21-26:

Thans is echter, buiten de wet om, Gods gerechtigheid openbaar geworden, waarvan de wet en de profeten getuigenis afleggen. Gods gerechtigheid, die zich door het geloof in Jezus Christus mededeelt aan allen die geloven¹, zon-

---

¹ Wij hebben geleerd de woorden van Paulus te lezen en te begrijpen in de theologische context die de kerken hieraan hebben gegeven. Paulus gebruikt het geladen woord *geloof* dat door de eeuwenlange theologische toonzetting en discussies waarschijnlijk een andere betekenis heeft dan voor de lezers van zijn brief in zijn tijd. Het is trouwens zeer onwaarschijnlijk dat al in de beginperiode van het christendom over *geloof en geloven* werd gesproken. In de boeken van het Oude Testament komen deze woorden niet voor in een religieuze betekenis. Het is typisch een taalgebruik in het Nieuwe Testament en zeker nog niet ingevoerd door de eerste joodse volgelingen van Jezus. Paulus bedoelde natuurlijk, om het in eenvoudige woorden weer te geven, dat God de volgelingen van Jezus, jood of heiden, beoordeelt naar hun trouw (geloof) aan Jezus in hun leven. In

der enig onderscheid. Want allen hebben gezondigd en allen zijn verstoken van de goddelijke heerlijkheid. (Rom 3,21-23)

(wat nu volgt is de gedachtegang van de beweging met de woorden van Paulus)

En allen worden zij om niet door zijn genade gerechtvaardigd, krachtens de verlossing die in Jezus Christus is. Hem heeft God voor wie geloofd aangegeven als zoenoffer door zijn bloed. God wilde zo zijn gerechtigheid tonen, want Hij had in zijn verdraagzaamheid de zonden van het verleden laten passeren.

Hij heeft zijn gerechtigheid willen tonen nu, in deze tijd, opdat zou blijken dat Hij zelf rechtvaardig is en rechtvaardig maakt ieder die leeft uit het geloof. (Rom. 3,24-26)

De tekst uit de Romeinenbrief is duidelijk de vroegste formulering in de ontwikkeling binnen de beweging maar de originele tekst, van een twintigtal jaren eerder, is door Paulus aangepast. Geleerden zijn erin geslaagd de voor ons belangrijke kern van deze vroege leeruitspraak te reconstrueren met het volgende resultaat:

In voorbije tijden zag God de zonden van de niet-joden door de vingers. Maar nu heeft God Jezus' dood beschouwd als een middel tot verzoening vanwege zijn geloof. Hij deed dit om zijn rechtvaardigheid te tonen, en om degene te rechtvaardigen wiens geloof afstamt van Jezus' eigen geloof.

De bewering van de beweging was aanvankelijk een formulering van een juridisch argument voor het slechten van een etnische barrière, die het verder gezamenlijk optrekken mogelijk maakte. Paulus heeft geruime tijd later deze tekst begrepen en geponereerd als het antwoord van Jahweh op het probleem van de rechtvaardiging van hen die vanbuiten Israël kwamen.

Het was inderdaad een gedurfde en, ik zou bijna zeggen, brutale stap van een kleine groep enthousiastelingen maar wel een met grote gevolgen. Het opende wijd de deur voor wie niet jood was. Het opende de weg voor

---

deze zin begrijp ik de woorden van Paulus.

een ontwikkeling zonder weerga. Nu het probleem van de legitimiteit was opgelost, kon men op zoek gaan naar een eigen identiteit voor de beweging. Beide partners, joden en niet-joden, brachten hun eigen ideeën mee, de niet-joden wat gedurfter dan de joden. Deze hadden een ingebouwde rem, gelegen in hun historisch godsbegrip. Het was ondenkbaar voor hen de mens Jezus te betrekken in een mythevorming die hem tot het niveau van hun God zou kunnen verheffen. In de ontwikkeling binnen de beweging was daarom in de eerste fase geen ruimte voor een nadere opwaardering van de mens Jezus om dit modewoord te gebruiken. De eerste voorzichtige stapjes op de weg naar het ontstaan van een nieuwe religie gebeurden nog in een fase waarin geen plaats was voor diepzinnige beschouwingen en waarin mythevorming nog geen rol speelde.

Het ging daarna allemaal razend snel. We lezen hierover in de eerste brief van Paulus aan de christenen in Korinthe en in zijn brief aan de Filippenzen. De tekst in 1 Kor 15,3-5 komt over als een geloofsbelijdenis, waarin de keuze van de woorden wijst op een al vastgelegde, bestaande formulering waarin de essentie heel duidelijk wordt omschreven met uitdrukkelijke vermelding van de Schrift als basis voor de uitspraken. Opvallend is ook de opmerking van Paulus, dat hijzelf niet verantwoordelijk is voor deze tekst die hem als een *overlevering* is meegedeeld¹:

In de eerste plaats dan heb ik u overgeleverd wat ik ook zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften, en dat Hij begraven is, en dat Hij is opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften, en dat Hij is verschenen aan Kefas en daarna aan de Twaalf.

De brief aan de Filippenzen, de verzen 2,6-11, met de cursivering overgenomen uit de Willibrordvertaling is een hymne, een lofprijzing in poetische vorm, duidelijk afkomstig uit een latere fase en verwijst naar een beginnende christelijke cultus:

---

¹ De lijdensvoorspellingen in het evangelie van Marcus zijn gebaseerd op deze tekst in de brief van Paulus.

Hij die bestond in goddelijke majesteit
heeft zich niet willen vastklampen aan de gelijkheid met God:
Hij heeft zich van zichzelf ontdaan en het bestaan van een slaaf aangenomen.
Hij is aan de mensen gelijk geworden.
En als mens verschenen heeft Hij zich vernederd,
Hij werd gehoorzaam tot de dood, tot de dood aan een kruis.
Daarom heeft God hem hoog verheven
en hem de naam verleend die boven alle namen is,
opdat bij het noemen van zijn naam
zich iedere knie zou buigen in de hemel
op aarde en onder de aarde,
en iedere tong zou belijden tot eer van God, de Vader
Jezus Christus is de Heer.

We kunnen ervan uitgaan, dat in het begin de ideeën over Jezus moeilijk in strijd konden zijn met de joodse religieuze opvattingen. De verering voor hem kon in de eerste jaren na zijn dood onmogelijk lijken op wat we enkele eeuwen later tijdens het concilie van Nicea onder woorden gebracht zien. Voor de joodse volgelingen van Jezus was de tijd nog niet rijp om in hem een Godmens te zien: mens en God tegelijk. Zo waren joden niet en zo konden ze niet denken. Dat gebeurde pas later toen de invloed van de niet-joodse inbreng steeds groter werd. Dit betekent, dat de bovenstaande hymne alleen begrepen kan worden als een buitensporige, mythische schildering van de plaats die Jezus heeft verworven in de ogen van de leden van de beweging. Wij hebben echter als gelovig christen geleerd deze hymne te verstaan zoals de tekst wordt gelezen maar deze houding is redelijkerwijze niet te verdedigen.

Dat is voor mij ook de reden de aarzeling te begrijpen van Marcus en zijn gemeente om zonder reserve achter de ideeën te staan van de Christuscultus. In de lijdensvoorspelling spreekt Marcus alleen zijn geloof uit, dat Jezus vrijwillig zijn lijden aanvaardt en dat dit blijkbaar in overeenstemming is met de wil van Jahweh. Zijn evangelietekst die daarna volgt zal ons moeten leren of de gemeente aan het lijden en sterven van Jezus een meerwaarde toekent in de betekenis van: oorzaak van een verzoening van de mens met God.

Intermezzo: wat we missen in de Christuscultus

Klein-Azië blijkt uiteindelijk de uitvalbasis te worden voor de opmars van de nieuwe religie. Met Paulus als de grote animator is het begin gemaakt van een ontwikkeling die ging wedijveren met de godsdienstige stromingen ter plaatse. In korte tijd zal de verrezen Heer worden getransformeerd in de Godmens Jezus Christus. Maar beoordelen wij objectief wat er in Klein-Azië gebeurd is, dan moeten wij constateren, dat er een wezenlijk element ontbrak. Er was een eerste aanzet tot religievorming, maar er was geen Jezus-verhaal. Wie was toch die Jezus? Bij Paulus kon men hiervoor niet terecht. In zijn brieven wordt amper gesproken over de mens Jezus van Nazareth, over zijn leven in Galilea, over zijn centrale thema van het Rijk Gods. Voor een beeld van Jezus van Nazareth blijven wij aangewezen op de evangelieteksten. Mensen hebben nu eenmaal behoefte aan een benadering die past in hun belevings- en ervaringswereld. In een religie wil men op zoek gaan naar een mens die een voorbeeld is door zijn manier van leven, een mens die men kan navolgen. Men zoekt iemand tegen wie men kan opkijken en die men kan bewonderen, een mens van vlees en bloed. Mensen hebben verhalen nodig, iemand die inspireert tot navolging. Ideeën zijn mooi maar zijn uiteindelijk nooit voldoende voor een volksbeweging en een blijvend succes. Het was Marcus die als eerste een verhalend verslag schreef van het leven van Jezus. Dit evangelie, de eerste van een uitgebreide collectie van verhalen, blijkt van onschatbare waarde te zijn geweest voor de successtory van de nieuwe religie. De academische bespiegelingen van Paulus vonden hierin een tegenhanger. De leer van verlossing en verzoening, de leer van de betekenis van de Christus, later uitlopend op de leer van de Drie-eenheid, blijven voor simpele gelovigen maar moeilijk te bevatten. Spreekt Paulus zich uit over de positie van Jezus, de Christus, door wie heil en redding voor alle mensen beschikbaar is gekomen, met zelfs uitzicht op een leven ook na de dood, de evangelisten houden hun gemeenteleden een *Navolging van Jezus* voor, om Thomas à Kempis vrij te citeren. Door het schrijven van zijn tweedelig boek, bestaande uit een evangelie en de Handelingen, maakt Lucas duidelijk, dat het werk van Paulus de voortzetting geweest is van een basis door Jezus gelegd. In de eerste hoofdstukken van de Handelingen laat hij beide episodes naadloos in elkaar overlopen. In de praktijk van de geloofsbeleving staat nog altijd het evangelie centraal.

DE DEUR VAN DE SYNAGOGE WORDT VOOR MARCUS GESLOTEN

Inleiding

De gemeente van Marcus was aanvankelijk een religieus-sociale gemeenschap binnen een joodse samenleving met nadruk op het woord sociaal omdat de joodse leden trouw bleven aan de joodse wet en religieus verbonden met de lokale synagoge. Jezus had zijn volgelingen opgedragen het Rijk van God te verkondigen en zolang men hierbij niet teveel in aanvaring kwam met de joodse religieuze leiders, was er niets aan de hand. Maar het risico op conflicten was aanwezig, omdat de ideeën van Jezus niet onomstreden waren geweest tijdens zijn leven. Zolang het goed ging, voelde men de geborgenheid binnen de joodse gemeenschap als een warme deken. Men bleef zich verbonden voelen met de gemeenschap waarbinnen men was opgegroeid. De problemen kwamen toen het gedrag van de groep ging afwijken van wat als normaal werd beschouwd. Geleidelijk kwam de verhouding met de joden onder druk te staan. Waarom, kunnen we ons afvragen? De gemeente had niet dat uitgesproken, nogal agressieve, karakter dat we waarnemen bij de Q-gemeente; het ontbreken van de typische uitspraken uit Matteüs en Lucas, afkomstig uit Q, getuigt hiervan. Dus geen maatschappij ondermijnende uitspraken, geen overdreven oneliners maar een rustig en waardig gedrag in overeenstemming met dat van de joodse omgeving. Waarschijnlijk kwamen de problemen door de samenstelling van de gemeente toen steeds meer niet-joden lid werden. Niet alleen zal de omgang met niet-joden weerstand hebben opgeroepen maar ook zal het gedrag van de joodse christenen op de duur daardoor wat losjes zijn geworden wat betreft bepaalde regels van de joodse wet. Het is zeker, dat op de duur de deur van de synagoge definitief voor hen werd gesloten.

Als de deur voor iemand gesloten wordt en hij voortaan op zichzelf is aangewezen, verandert er veel in iemands leven. Het maakt niet uit of er sprake is geweest van een geleidelijk uit elkaar groeien of van een plotse linge, radicale breuk ten gevolge van een of andere gebeurtenis. Voor de gemeente van Marcus is het moment aangebroken dat ze er alleen voor staat. De beweging moet los van de joodse samenleving haar weg zien te vinden. Dit betekent niet alleen een breuk met de joodse samenleving en de joodse traditie met grote persoonlijke gevolgen maar betekent ook dat de positie van Jezus ter discussie komt te staan. Hoe heeft men hierop gereageerd? Dat zal de geschiedenis van de beweging ons moeten leren.

Die geschiedenis laat zijn sporen na in wat op schrift is vastgelegd en beschikbaar voor onderzoek. De tekst van dit evangelie moet ons dus de sleutel geven om te achterhalen hoe Marcus aan de problemen van zijn gemeente het hoofd heeft geboden.

Een geleidelijk proces van verandering

Vanaf het begin werd Jezus beschouwd als de leraar die hen, ook na zijn heengaan, bleef voorhouden hoe men zich behoorde te gedragen. Het is vanzelf sprekend dat wat in de Q-gemeente gebeurde, ook in andere Jezus-gemeenten heeft plaats gevonden. Met een beroep op de autoriteit van Jezus, zullen alle beslissingen binnen de groep wel zijn uitgelegd.

We weten dat het bij de leden van de Q-gemeente duidelijk is, dat zij voortkwamen uit de marge van de samenleving. Hun maatschappijkritiek ligt daarom voor de hand en hun interpretatie van Jezus is dus niet onverwacht. Toen zij het moeilijk kregen, reageerden zij zoals van deze volgelingen verwacht kon worden. Zij lieten Jezus een vervloeking uitspreken over de plaatsen waar ze niet meer welkom waren en richtten hun ogen voortaan op de verre toekomst in de verwachting dat in het eindoordeel Jezus wel zou afrekenen met hun tegenstanders.

De gemeente van Marcus zal onder zijn leden echter ontwikkelde personen hebben gehad en dus zal hun reactie op de moeilijkheden getuigen van nadenken en van het raadplegen van de Heilige Schrift waar men hoopte de oplossing voor de problemen te vinden. Men zal de behoefte gevoeld hebben Jezus te blijven zien in het licht van de traditie van Israël en zich hebben afgevraagd welke de plaats van Jezus in deze traditie nu eigenlijk was. Hierover is diep nagedacht. Door zijn smadelijke dood aan het kruis was een einde gemaakt aan de hooggespannen verwachting dat hij de Messias zou zijn die hen zou bevrijden van het juk van de bezetter. Na zijn dood waren zijn volgelingen daarom eerst gefrustreerd achtergebleven. Wat was dan de betekenis van Jezus? Zeker kon die alleen in de toekomst liggen. Misschien was hij degene die komen moest om het einde der tijden aan te kondigen en het oordeel over de wereld uit te spreken? De Heilige boeken worden opnieuw geraadpleegd. Een antwoord op deze vraag te vinden, was van levensbelang voor de gemeente die haar toekomst had verbonden met deze Jezus.

Dit was waarschijnlijk het eerste grote vraagstuk dat in de gemeente leefde en bestudeerd werd. In de tekst van Marcus leest u tot welke conclusie de gemeente gekomen is en hoe Marcus dit naar voren brengt.

Wat wist Marcus wel en wat níét en hoe creatief was hij?

Veertig jaren waren verstreken sinds de dood van Jezus toen Marcus van start ging. Hoe zag de wereld er op dat moment uit? De joodse oorlog tegen de romeinse bezetter was waarschijnlijk nog niet afgelopen. De laatste joodse bolwerken moesten nog worden bestormd en vernietigd, wat in het jaar 74 gebeurde. De vernietiging van de tempel en de verwoesting van Jeruzalem in het jaar 70 was een grote schok geweest voor zowel joden als christenen. Het betekende het einde van de joodse tempelstaat.

De Christuscultus was in een tijdspanne van 35 jaar vanuit Antiochië in Noord-Syrië doorgedrongen tot in Rome, waar Petrus en Paulus enige jaren tevoren de marteldood waren gestorven. Realiseert u zich goed: toen Marcus begon te schrijven, bestond het prototype van het huidige christendom al ongeveer 35 jaar! Dit was niet onopgemerkt aan Marcus voorbijgegaan, wat men later in de tekst kan waarnemen. Maar Marcus blijkt geen volgeling van de Christuscultus te zijn geweest. Misschien waren zijn joodse gemeenteleden en hijzelf wat geschrokken van de overdreven bewoordingen die we in de brieven van Paulus kunnen lezen en die karakteristiek zijn voor de richting die de Christuscultus was opgegaan. Bovendien was de Christuscultus geobsedeerd door de dood van Jezus en de betekenis daarvan, terwijl in de Jezus-gemeenten de aandacht uitging naar de verkondiging van het Rijk Gods. Pas later, onder invloed van de Christuscultus, werd nagedacht over de betekenis van de dood van Jezus.

Marcus was bijna zeker op de hoogte van het bestaan van de groep predikers die in het Q-document hun beweging gestalte gaf. Maar vreemd genoeg heeft Marcus amper gebruik gemaakt van die typische uitspraken van Jezus die ook in Thomas terug te vinden zijn. Daardoor mist zijn evangelie het pikante sausje dat de smaakmaker is bij Matteüs en Lucas. Misschien had Marcus zijn bedenkingen tegen die rondtrekkende vagebonden met hun overtrokken leuzen die konden worden opgevat als maatschappijondermijnend.

Over welke informatie kon Marcus beschikken en wat was de aard van deze informatie?

1. Er was een op schrift gestelde verzameling van spreuken, die aan Jezus werden toegeschreven, het Q-evangelie. Het bevatte geen verhaal over het leven van Jezus, niets over zijn dood en verrijzenis en ook de namen van de apostelen zoekt men er tevergeefs. Uit dit Q-document heeft Marcus maar weinig overgenomen. Voor zover we weten is dit het enige op schrift gestelde verslag waarover Marcus beschikte.
2. Daarnaast had hij de beschikking over wat in de loop der jaren voortdurend van mond tot mond was doorgegeven en wat de sleet van de jaren had overleefd: de zgn. mondelinge traditie¹. Hij kon beschikken over een aantal korte kernachtige uitspraken die gemakkelijk in het geheugen lagen en die typisch voor Jezus waren, de zgn. *aforismen*, en daarnaast over een aantal verhalen en parabels waarvan de kern gemakkelijk te onthouden was maar meestal zonder informatie over de omstandigheden waaronder ze oorspronkelijk verteld waren (de context). Omdat Marcus geen of slechts weinig gebruik maakte van de Q-bron, was de informatie uit de mondelinge traditie voor hem van het grootste belang. De informatie uit die bron moest echter een lange weg afleggen van minstens veertig jaar eer Marcus erover kon beschikken.
3. Hij was bekend met de Christuscultus maar was geen aanhanger ervan.
4. Marcus kende het Palestina uit de tijd van Jezus en was natuurlijk op de hoogte met de recente politieke en sociale omstandigheden. Hij leefde in een tijd waarin een einde gekomen was aan de tweede joodse tempelstaat door de verwoesting van Jeruzalem en de tempel.
5. Als jood was hij bekend met de boeken van de joodse Heilige Schrift.

---

¹ Wat in de mondelinge traditie overleefden waren de uitspraken van Jezus en een aantal parabels en korte verhalen. U kunt niet verwachten dat hele gesprekken en discussies blijvend in het geheugen van mensen werden opgeslagen en later doorgegeven. Wil iets de tijd overleven dan moet het kort en bondig zijn en indruk maken op de toehoorders. Hele discussies tussen Jezus en de schriftgeleerden in de tekst zijn verzonnen door de evangelist om bepaalde uitspraken een context te geven.

6. Enkele ooggetuigen die Jezus nog persoonlijk gekend hadden, waren misschien nog in leven maar het menselijk geheugen is na die lange tijd en op die hoge leeftijd niet erg betrouwbaar meer.

Maar waar Marcus niet over beschikte was een verhaal over de laatste levensfase van Jezus. Er is volgens de exegetische wetenschap nergens in de mondelinge traditie iets te vinden over het lijden en sterven van Jezus. Dat hij gekruisigd is onder Pontius Pilatus, weten we alleen met zekerheid uit de berichtgeving van Romeinse historici. Maar er circuleerden in de orale traditie geen verhalen over de dood van Jezus die de basis konden vormen voor de latere bekende lijdensverhalen bij de evangelisten.

Eigenlijk had Marcus dus maar weinig betrouwbare informatie tot zijn beschikking om een verhaal over het leven van Jezus wat body te geven maar waar zijn kennis tekortschoot werd dit ruimschoots gecompenseerd door zijn creativiteit en zijn aanvoelend vermogen om zich voor te kunnen stellen hoe het leven van Jezus er uit moet hebben gezien. Hij beschikte ook over een visie, een idee hoe hij zijn gemeente een beter fundament kon geven om een veilige toekomst tegemoet te gaan. Wij zullen zien hoe hij te werk ging.

Het is even schrikken als u bent groot gebracht met de zekerheid dat de Bijbel het woord van God bevat. Dat is waar maar volgens mij niet in de betekenis dat bij de compositie van zijn tekst de evangelist niet zijn creativiteit de vrije ruimte zou mogen geven, mits hij binnen de grenzen van de hem bekende gegevens blijft. Dit betekent, dat ik wegens het ontbreken van betrouwbare informatie twijfel aan de historiciteit van de meeste verhalen bij Marcus maar dat ik zijn interpretatie van de weinige juiste gegevens, waarover hij beschikt, kan aanvaarden.

In het volgende hoofdstuk behandelen we het eerste gedeelte van het evangelie. We zijn benieuwd hoe het beeld zal zijn dat Marcus ons van Jezus zal schetsten. Aan het eind van het hoofdstuk blikken we terug en geven onze voorlopige indruk.

De eerste kennismaking met Jezus

In het eerste deel van de tekst maken we kennis met de belangrijkste personen in het verhaal: met Johannes de Doper, met Jezus en zijn eerste volgelingen maar bovenal met de schrijver zelf, die door zijn keuze van onderwerpen en de volgorde waarin hij deze behandelt, zijn stempel zal drukken op de inhoud van het evangelie. We lezen de reacties van de bevolking bij de kennismaking met Jezus.

Wat wil Marcus precies bereiken? Marcus heeft het belang van zijn gemeente op het oog. Hij wil zijn gemeenteleden duidelijk maken dat zij door voor Jezus te kiezen, op de goede weg zitten. Hij plaatst deze Jezus in het middelpunt van de joodse traditie en wil aantonen dat in Jezus de joodse heilsgeschiedenis zijn verwachte Messias gevonden heeft. Hoe Marcus dit aannemelijk maakt, zullen we straks zien.

Daarnaast wil Marcus de figuur van Jezus tot leven wekken door van hem de hoofdrolspeler te maken in zijn biografie. De gegevens die hem hiervoor ter beschikking staan, komen gedeeltelijk uit de mondelinge traditie, een verzameling van typische uitspraken en parabels die aan Jezus worden toegeschreven. Deze mondelinge traditie is als het ware een levend organisme dat in de loop van de jaren is aangepast aan de ontwikkeling binnen de christelijke gemeenschap. Het gevolg is, dat vele uitspraken van Jezus overkomen alsof hier een christen aan het woord is. Hij spreekt vaak tot ons vanuit een christelijke agenda. Hij was echter niet de eerste christen maar een jood die sprak en dacht als een jood. Steeds weer moeten we daarom attent blijven bij het lezen van verhalen over Jezus: wie is hier aan het woord, Jezus of de evangelist? Dit is niet zo verwonderlijk, want de jonge gemeente ziet in Jezus haar leermeester die, ook na zijn dood, zegt wat van belang is en hoe men moet handelen. Deze gewoonte neemt men waar in alle Jezus-gemeenten. Ook na zijn heengaan, ervaart men in de besluiten die genomen worden de aanwezigheid van Jezus en zijn sturing.

Het evangelie is een biografie van Jezus, gedeeltelijk een roman en gedeeltelijk op feiten gebaseerd maar het is tegelijk een beschrijving van de geschiedenis van de gemeente van de evangelist. Hoe de verhouding tussen waarheid en verdichtsel is verdeeld, valt moeilijk te achterhalen. Voor een redelijk betrouwbaar verhaal over wat werkelijk door Jezus

gezegd en gedaan is, moet men van alle kanten, uit alle bekende tradities, de beschikbare gegevens verzamelen en naast elkaar leggen. De onafhankelijkheid van de verschillende informatiestromen moet dan bestudeerd en vastgesteld worden. Op dit gebied is al veel werk verricht en veel gepubliceerd. Ook dan nog blijft er een grote marge aan onzekerheid bestaan of ander gezegd: er is maar weinig met een grote mate van waarschijnlijkheid juist wat over Jezus gezegd wordt. Het lijkt zo een uitzichtloze zaak een acceptabel verhaal over Jezus te vertellen. Maar zo somber is de toestand ook weer niet! Dat weten we allemaal uit ervaring. Wij, ieder van ons, kennen ongetwijfeld mensen die door hun leven en hun inzet voor anderen onze bewondering hebben verdiend, terwijl wij amper in staat zijn een feitelijk juist verhaal over hen samen te stellen. De afdrukken van hun voetstappen blijven zichtbaar maar de mens die ze gezet heeft, is reeds lang verdwenen. Als graankorreltjes, als pareltjes zijn de woorden van Jezus verborgen in de verhalen die de evangelisten ons vertellen. Laten we daarom vooral oog hebben voor wat de evangelist ons wil vertellen en voor de grote lijn in zijn verhaal. Hij is degene die ons Jezus beter doet leren kennen want hij staat in de tijd en in kennis dicht bij hem dan wijzelf.

Nu volgen onze eerste bevindingen na het doorlezen van enkele pagina's. Een omvangrijke hoeveelheid informatie, bijeengebracht op enkele pagina's tekst. Marcus overdondert ons hier! Hij wil zo graag scoren dat hij vergeet Jezus zelf aan het woord te laten. In ieder geval heeft Jezus geen kans iets te zeggen, terwijl de toehoorders toch stomverbaasd staan en buiten zichzelf zijn van bewondering. De lezer leest voornamelijk wonderverhalen en hoort Boze demonen hun woede uitschreeuwen. Laat ik u een uitgebreide samenvatting geven van de eerste pagina's.

Johannes trad op in de woestijn en doopte in de rivier de Jordaan. Hij preekte een doopsel van bekering tot vergiffenis van zonden, lezen we aan het begin van het evangelie. De inwoners uit Jeruzalem trokken naar hem toe om zich te laten dopen, terwijl zij hun zonden beleden. Johannes zei tot hen:

Na mij komt die sterker is dan ik, en ik ben niet waardig mij te bukken en de riem van zijn sandalen los te maken. Ik heb u gedoopt met water, maar Hij zal u dopen met de heilige Geest. (Mc 1,7-8)

De ontmoeting van Jezus met Johannes wordt als volgt onder woorden gebracht:

In die tijd vertrok Jezus uit Nazaret in Galilea en liet zich in de Jordaan door Johannes dopen. En op hetzelfde ogenblik dat hij uit het water opsteeg, zag Hij de hemel openscheuren en de Geest als een duif op zich neerdalen. En er kwam een stem uit de hemel: 'Gij zijt mijn zoon, mijn veelgeliefde; in U heb ik welbehagen'. (Mc 1,9-11)

In enkele zinnen heeft Marcus ons voorgesteld aan de hoofdpersoon in zijn biografie. Het is duidelijk: Jezus is heel bijzonder in de ogen van God en dat gaat Marcus ons verder toelichten. Hij vervolgt zijn relaas aldus: daarna dreef de Geest Jezus naar de woestijn.

Veertig dagen bracht Hij in de woestijn door, terwijl Hij door satan op de proef werd gesteld. Hij verbleef bij de wilde dieren en de engelen bewezen Hem hun diensten. (Mc 1,13)

Marcus schenkt slechts in enkele zinnen aandacht aan deze gebeurtenis. Hij wist, zoals iedere jood, dat de woestijn de plek bij uitstek was waar mensen met een missie zich op hun taak voorbereiden. Onbekend met wat er zich daar precies heeft afgespeeld, beperkte hij zich tot een korte opmerking. Lezen we het verslag in het evangelie van Matteüs, Mt 4,1 e.v., dan krijgen we een uitvoerig verhaal voorgeschoteld: veertig dagen bracht Jezus door met bidden en vasten en werd hij door satan op de proef gesteld. Het vervolg bij Matteüs lijkt op een ooggetuigenverslag van iemand die alles van nabij heeft meegemaakt. Heel uitvoerig verhaalt hij wat de duivel Jezus als verlokkingen voorhield en hoe Jezus daarop reageerde. Hij greep de gelegenheid aan zijn fantasie op het gebeurde los te laten en het verhaal bij Marcus aan te dikken. Ook het verhaal bij Lucas is zeer uitvoerig. Ik vind het verschil tussen Marcus en Matteüs veelzeggend. Marcus typeert zichzelf als een persoon die nuchter de feiten kan weergeven zonder te fantaseren. Het is goed dit te weten. Wat wij via hem over Jezus te horen krijgen, wordt gefilterd door zijn persoonlijke instelling die van invloed is op de wijze waarop de verhalen over Jezus tot ons komen. Vreemd genoeg laat Marcus zich later van een andere kant zien als hij zijn lezer overlaadt met argumenten om zijn gelijk te halen, het gaat dan om het aantonen van de messianiteit van Jezus. Maar weer later geeft hij opnieuw blijk van zijn nuchtere instelling, wars van

overdrijvingen en met beide benen op de grond. Een mens is wispelturig en ook voor een evangelist geldt dat! Ik vermoed dat op momenten dat Marcus zijn persoonlijke mening met nadruk naar voren wil brengen, hij zich laat meeslepen door zijn emoties maar dat, als het om kale feiten gaat, hij terughoudend en nuchter is en niet geneigd zomaar iets te zeggen dat niet te verantwoorden is. Een gecompliceerd mens!

Nadat Johannes was gevangengenomen, ging Jezus naar Galilea en verkondigde de blijde boodschap met de woorden:

De tijd is vervuld en het Rijk Gods is nabij; bekeert u en geloof in de Blijde boodschap. (Mc 1, 15)

Met deze oproep tot bekering *herhaalt de evangelist echter wat Johannes de Doper gezegd heeft*. Het is namelijk niet de gewoonte van Jezus mensen op deze manier te benaderen. Hij laat wel steeds duidelijk merken hoe hij tegen bepaalde misstanden aankijkt maar spreekt nooit iemand persoonlijk daarop aan. Je zou dit wel verwachten maar de teksten in dit evangelie spreken voor zich¹. Dit is een typisch voorbeeld van hoe de evangelist Jezus woorden in de mond legt. Hij zal dit vaker doen, wat eigenlijk niet zo vreemd is!

Na zijn eerste leerlingen te hebben uitgekozen, begint hij in Kafarnaüm in de plaatselijke synagoge met zijn optreden als leraar en lezen we:

De mensen waren buiten zichzelf van verbazing over zijn leer, want Hij onderrichtte hen niet zoals de schriftgeleerden, maar zoals iemand die gezag bezit. (Mc 1,22)

Dan vervolgt het evangelie met het verhaal over een man in de synagoge die in de macht was van een onreine geest. Deze begon luid te schreeuwen:

---

¹ Het is zinvol eens na te gaan hoe de houding van Jezus bij het omgaan met mensen was. Nam hij uit zichzelf het initiatief om discussies met farizeeën en schriftgeleerden te beginnen? Bood hij uit zichzelf aan zieken te genezen? Sprak hij iemand persoonlijk aan op zijn gedrag? Sprak Jezus over zichzelf in de ik-vorm, wat typisch is voor het evangelie van Johannes?

'Jezus van Nazareth, wat hebt Gij met ons te maken? Gij zijt gekomen om ons in het verderf te storten. Ik weet wie Gij zijt: de heilige Gods'. Jezus voegde hem dreigend toe: 'Zwijg stil en ga uit hem weg'. (Mc 1,24-25)

En we lezen daarna:

Allen stonden zó verbaasd, dat ze onder elkaar vroegen: 'Wat betekent dat toch? Een nieuwe leer met gezag! Hij geeft bevel aan de onreine geesten en ze gehoorzamen Hem'. Snel verspreidde zijn faam zich naar alle kanten over heel de streek van Galilea. (Mc 1,27-28)

Na het verlaten van de synagoge ging Jezus naar het huis van de schoonmoeder van Petrus en genas haar van de koorts. Het verhaal gaat als volgt verder:

In de avond, na zonsondergang, bracht men allen die lijdend of bezeten waren bij Hem. Heel de stad stroomde voor de deur samen. Velen die aan allerhande ziekten leden, genas Hij en hij dreef tal van geesten uit, maar Hij liet niet toe dat de boze geesten spraken, omdat zij hem kenden. (Mc 1,32-34)

Vroeg in de morgen, het was eigenlijk nog nacht, trok Jezus zich terug op een eenzame plaats om te bidden. De leerlingen hadden hem snel gevonden en zeiden tegen hem:

'Iedereen zoekt U'. Hij antwoordde hun: 'Laten we ergens anders heengaan, naar de dorpen in de omtrek, opdat ik ook daar kan prediken. Daartoe immers ben ik uitgegaan'. (Mc 1,38)

Dit is het begin van een jachtig leven: van het ene dorp naar het andere dorp, met nauwelijks enige rust. Jezus beseft blijkbaar dat hij maar weinig tijd tot zijn beschikking heeft, niet meer dan een enkel jaar. Marcus laat dit in de tekst goed uitkomen. Het lijkt wel alsof Jezus binnen enkele dagen heel Galilea bezoekt en de mensen laat kennismaken met zijn gaven als leraar, genezer en exorcist.

En in hetzelfde hoofdstuk vertelt Marcus nog het verhaal van de genezing van een melaatse. Deze valt op zijn knieën voor hem neer en smeekt hem:

'Als Gij wilt, kunt Gij mij reinigen'. Door medelijden bewogen stak hij de hand uit, raakte hem aan en sprak tot hem: 'Ik wil, word rein'. Terstond verdween de melaatsheid en was hij gereinigd. Terwijl Hij hem wegstuurde, vermaande Hij op strenge toon: 'Zorg ervoor dat ge aan niemand iets zegt, maar ga u laten zien aan de priester en offer voor uw reiniging wat Mozes heeft voorgeschreven, om ze het bewijs te leveren'. (Mc 1,40-44)

Jezus durft zich daarna niet meer openlijk in de stad te vertonen maar verblijft buiten op eenzame plaatsen.

Marcus heeft wel meteen alle registers opengetrokken en de lezer overdonderd met een stortvloed aan informatie over wat er in een korte tijd allemaal was gebeurd. We weten nu in ieder geval dat Jezus een dagtaak had aan het genezen van allerhande ziekten en het uitdrijven van kwade geesten. Maar wat hield de nieuwe leer in, waarover de toehoorders zo verbaasd stonden? Daar wordt niets over verteld! Er zijn wel een paar andere dingen opgevallen:

Jezus heeft iets gezegd over het Rijk Gods dat nabij was
Hij trok zich terug op een eenzame plaats om te bidden
Hij wilde niet dat de geesten, die hij uitdreef, over hem spraken
Jezus wilde niet dat mensen die genezen werden, dit zouden doorvertellen
Jezus voelde medelijden met allen die door kwalen waren getroffen
Jezus was onvermoeibaar bezig en gunde zich nauwelijks rust
Jezus had zijn eerste leerlingen uitgekozen

Eerlijk gezegd: het is de evangelist zelf die voor de indruk zorgt die wij krijgen bij het lezen en die met zijn overdaad aan oncontroleerbare informatie verbergt, dat hij eigenlijk maar weinig echte kennis heeft van de historische Jezus. In enkele regels uit de Bergrede van Matteüs en Lucas weten we meer dan hier na een rijstebrij aan woorden. Alles wat hij de lezer vertelt, is bedoeld om aan te tonen dat Jezus heel bijzonder is in de ogen van God en de mensen.

Maar het verhaal gaat verder. Weer in Kafarnaüm, waarschijnlijk in het huis van de schoonmoeder van Petrus, geneest Jezus een lamme. Het is een bekend verhaal aan het begin van hoofdstuk 2 dat tot de verbeelding spreekt. Iedereen weet het zich nog te herinneren als ik vertel dat omstanders het dak van het huis opgingen en het bloot legden om de lamme,

want over hem gaat het verhaal, neer te laten in de kamer beneden, zo zeker waren de mensen dat Jezus deze ongelukkige kon helpen. Het is ook een vreemd verhaal, omdat Jezus de genezing begint met de opmerking: '*Mijn zoon, uw zonden zijn u vergeven*'. Met deze uitspraak joeg hij de schriftgeleerden, die afwachtend toekeken, de gordijnen in om het heel duidelijk te zeggen. Hoe kunnen mensen zonden vergeven, dachten deze. Voor hen had alleen God deze macht: dit is godslasterlijk! Misschien heeft Jezus met opzet deze opmerking gemaakt, wetend dat mensen gewoon waren ziekte en ander misfortuin te wijten aan de zonden van de ongelukkige zelf of aan die van zijn (voor)ouders. Door deze inleidende woorden wordt de genezing door Jezus van belang uit theologisch oogpunt. Jezus ging nader in op het stilzwijgend bezwaar van de schriftgeleerden en zei:

Wat is gemakkelijker, tot de lamme te zeggen: Uw zonden zijn u vergeven, of: Sta op, neem uw bed en loop? Welnu, opdat ge zult weten, dat de Mensenzoon macht heeft op aarde zonden te vergeven, sprak Hij tot de lamme: Ik zeg u, sta op, neem uw bed mee en ga naar huis.

Een merkwaardige grammaticale constructie maakt de evangelist hier. In plaats van Jezus verder aan het woord te laten om de zin af te maken, is het de evangelist zelf die hier het woord van Jezus overneemt door te zeggen: *sprak Hij tot de lamme*: 'Ik zeg u, sta op, neem uw bed mee en ga naar huis'. Door dit te doen laat de evangelist duidelijk *zijn eigen mening* horen, dat Jezus hier spreekt vanuit de macht die hem gegeven is door God om zonden te vergeven. Hij ziet, in wat Jezus zegt, de bevestiging van zijn bijzondere positie in de ogen van God. God heeft hem de macht gegeven zonden te vergeven, iets wat gewone mensen niet kunnen.

Of het verhaal zoals Marcus het vertelt, in overeenstemming is geweest met de werkelijkheid, laat ik in het midden. Mijn persoonlijke mening is dat de evangelist hier zijn eigen standpunt verkondigd heeft en misschien zelfs het verhaal in die richting sterk heeft aangepast met het belang van zijn eigen gemeente voor ogen. Wij moeten niet vergeten, dat in de jonge gemeente van Marcus, en ook elders, het gedrag van gemeenteleden zoals in elke mensengemeenschap, aanleiding kon geven voor ernstige problemen. Wat te doen met een kerklid dat zich ernstig heeft misdragen en misschien zelfs uit de gemeente verwijderd is. Was vergeving mogelijk en wie had de bevoegdheid dit te doen? Dit werd een acuut probleem toen door vervolgingen leden uit angst hun geloofsovertuiging afzwoeren

maar later spijt kregen. De bevoegdheid de zonde van afvalligheid te vergeven en de persoon in kwestie weer toe te laten, was voorbehouden aan de voorgangers van de gemeente die zich op Jezus beriepen die deze bevoegdheid aan hen had verleend, zoals hij deze ook van God had verkregen.

Het is maar de vraag of Jezus (de evangelist) het woord *zonden* gebruikt heeft in de betekenis die wij er aan geven. Bij de vertaling uit de griekse grondtekst zal waarschijnlijk bewust de voorkeur zijn gegeven aan het woord *zonden* in plaats van een niet beladen uitdrukking. Vergeet niet, dat vanaf het ontstaan van het christendom het begrip *zonde* centraal heeft gestaan in de zich ontwikkelende dogmatiek. Het woord heeft thans alleen nog maar betekenis in een godsdienstige context. Vandaar dat wij als christen geleerd hebben bij zonden meteen te denken aan een verstoring in de relatie met God en te vergeten dat het slachtoffer van een overtreding een medemens is en dat de relatie met hem hierdoor (eveneens) is verstoord. We hebben geleerd het vergeven van zonden alleen bij God neer te leggen en te vergeten dat we in het Onze Vader nadrukkelijk spreken over de plicht van onszelf de schuld van anderen te vergeven. Om zinvol over het probleem van de zonde, als we het woord toch willen gebruiken, te spreken moeten we onderscheid maken tussen de overtreding en de gevolgen ervan voor de dader. Allebei de facetten verdienen onze aandacht. Aan het begin van Psalm 32 lezen we in enkele woorden hoe de psalmist hierover dacht:

Zalig wiens overtreding vergeven,
wiens zonden uitgewist is.

Een overtreding kan door het slachtoffer worden *vergeven* maar de gevolgen blijven bestaan tot ze worden *kwijtescholden* of *uitgewist*. Bij zowel het een als het ander is naast God ook de mens betrokken!

En hoe dacht Matteüs? Hij heeft het verhaal uit Marcus overgenomen en voegt als veelzeggend commentaar toe:

Toen de menigte dit zag, werd zij door ontzag bevangen en zij verheerlijkten God, die zulk een macht gegeven had aan mensen. (Mt 9,8)

Amper twee pagina's tekst van Marcus zijn in vogelvlucht door mij bekeken en u raakt al buiten adem door het hoge tempo waarmee de evan-

gesteld de lezer overdondert door het ene verhaal na het andere te vertellen en de ene opmerking na de andere te maken. Ik voel er weinig voor op deze wijze door de gehele tekst heen te lopen. Op die manier zouden we er niet beter van worden. Laten we daarom eerst proberen de grote lijn in het evangelie op te sporen en die te bespreken. Daarna zal ik een aantal topics behandelen die ons Jezus beter doen leren kennen en die meer over de evangelist en zijn gemeente zeggen.

Het Rijk Gods bij Marcus

We hebben al eerder ruim aandacht geschonken aan het centrale thema bij de Jezus-gemeenten: het Rijk Gods. In dit verband is door mij opgemerkt, dat Marcus zwijgt waar de andere synoptici Jezus aan het woord laten. De *persoonlijke* opvattingen van de synoptische evangelisten komen met elkaar overeen maar Matteüs en Lucas besteden ruim aandacht aan wat Jezus hieromtrent zegt in afwijking van hun persoonlijke overtuigingen terwijl Marcus voornamelijk zwijgt. De drie synoptici zijn in de grond eensgezind de opvatting toe gedaan, dat het Rijk van God door een persoonlijk ingrijpen van Jahweh tot stand zou komen. Het is God zelf die dit rijk zal vestigen, is hun mening. Vanuit deze apocalyptische opvatting wordt door hen gesproken over het komend karakter van het Rijk Gods, of anders gezegd de Heerschappij van God; wij zullen deze termen naast elkaar gebruiken. Hierin sluiten zij zich aan bij de heersende opvatting onder het volk in de eerste eeuw na Christus. Maar tegelijk vindt u in Luc 17,20-21 (en ook bij Matteüs) afkomstig uit Q, en ook vermeld in Th 113, als antwoord op een vraag van de farizeeën aan Jezus over de komst van het Rijk van God:

De komst van het Rijk Gods kunt gij niet waarnemen. Men kan niet zeggen: kijk, hier is het, of daar is het. Want het Rijk Gods is midden onder u. (Lc 7,20-21)

Zijn leerlingen zeiden hem: Wanneer zal het koninkrijk komen? Jezus zei: Het zal niet komen wanneer je het verwacht. Ze zullen niet zeggen: Kijk hier of kijk daar. Maar het koninkrijk van de Vader is over de aarde uitgebreid en de mensen zien het niet. (Th 113)

Dit antwoord spreekt duidelijk de verwachting tegen die onder de volgelingen uit de eerste eeuw leefde. Het antwoord heeft duidelijk de signa-

tuur van Jezus: *het klinkt raadselachtig en tegelijk tegenstrijdig, het prikkel tot nadenken*. Hier is duidelijk Jezus aan het woord en ondanks hun persoonlijke overtuiging voelen Matteüs en Lucas zich verplicht een dergelijke uitspraak van Jezus op te nemen. Maar bij Marcus ontbreekt deze uitspraak. Nader onderzoek is op zijn plaats. Met behulp van de laatste versie van de Concordantie op de Bijbel in de nieuwe vertaling, werden de volgende feiten opgespoord.

We zijn eerst op zoek gegaan naar de plaatsen in de Schrift waarin over het Rijk Gods wordt gesproken. De uitdrukking 'Rijk Gods' komt nergens voor zowel niet in het Oude als in het Nieuwe Testament¹. We vonden wel 'Koninkrijk Gods' en 'Koninkrijk der Hemelen'. Matteüs geeft de voorkeur aan 'Koninkrijk der Hemelen', dat we 42 keer bij hem aantreffen tegenover 4 keer 'Koninkrijk Gods'. Lucas gaf de voorkeur aan 'Koninkrijk Gods', 31 keer, naast 6 keer 'Koninkrijk der Hemelen'. Het oudste evangelie op naam van Marcus gebruikt alleen de naam 'Koninkrijk Gods', 14 keer. In het vierde evangelie, de Handelingen en de brieven van de apostelen worden beide uitdrukkingen in totaal 25 keer gebruikt, waarvan in het evangelie van Johannes slechts 3 keer. *In die beschrijvingen gaat schuil hoe Jezus de aanwezigheid van God op aarde ervaarde maar ook hoe de eerste christenen, met name de evangelisten, over Jezus dachten, hoe zij hem interpreteerden, en welke verwachtingen er onder de eerste christenen leefden.*

In het Oude Testament zult u tevergeefs naar deze omschrijvingen zoeken, wat we eigenlijk ook wel kunnen verwachten. God had volgens de joodse opvatting zijn woonplaats in de tempel, hij heerste over Israel en in zijn naam bestuurde een koning het land.

De veertien verwijzingen naar het Rijk Gods bij Marcus, onder de naam Koninkrijk Gods, vindt u Mc1,15; Mc 4,11; Mc 4,26; Mc 4,30; Mc 9,1; Mc 9,47; Mc 10,14; Mc 10,15; Mc 10,23; Mc 10,24; Mc 10,25; Mc 12,34; Mc 14,25 en Mc 15,43. We zullen nagaan in hoeverre we daarin het beeld kunnen herkennen dat verkregen is door onderzoek bij Matteüs en Lucas. Laten we eerst nader ingaan op wat deze evangelisten ons hebben geleerd².

---

¹ In de katholieke Willibrordvertaling komt de uitdrukking het Rijk Gods voor op plaatsen waar in de Concordantie op de Bijbel gesproken wordt over het Koninkrijk Gods.

² We herhalen wat door ons is gezegd in een eerder hoofdstuk.

In de teksten van Matteüs en Lucas, vooral in de parabellen, vindt u voorbeelden genoeg om te achterhalen dat Het Rijk Gods volgens Jezus te maken heeft met het *hier én nu* maar ook *met iets dat komend is én moet groeien én verkondigd moet worden*. Jezus maakt door zijn gelijkenissen en zijn uitspraken duidelijk, dat zijn leerlingen en toehoorders bij de realisering van dat rijk betrokken zijn en hierbij een belangrijke rol moeten spelen. Hij ervaart de Heerschappij van God al tijdens zijn leven als een realiteit, maar wel als een realiteit die zijn volheid in de schepping nog moet krijgen. In de mensengemeenschap moet een groei en ontwikkeling plaats vinden zoals het God voor ogen staat. Jezus probeert zijn toehoorders duidelijk te maken, dat zij zich hiervoor dienen in te zetten. Tot zover wat onderzoek bij Matteüs, Lucas en Thomas ons heeft geleerd.

In hoeverre passen de opgespoorde teksten in Marcus bij dit beeld? Als Marcus over het Rijk Gods spreekt, gaat zijn gedachte vooral uit naar de betekenis als bestemming van de mens: de plek waar je bij wilt horen, er deel van wilt uitmaken, nu en later na de dood. Acht van de veertien verwijzingen passen in deze visie.

Het dynamisch karakter van het Rijk Gods komt tot uitdrukking in de twee parabellen in resp. Mc 4,26 en Mc 4,30. De laatste parabel is het bekende verhaal over het mosterdzaad dat het kleinste van alle zaden is maar, aan de grond toevertrouwd, uitgroeit tot een dicht struikgewas waar de vogels hun nesten bouwen. Deze parabel komt voor in drie onafhankelijke versies: bij Marcus, Q (Mt 13,31-32 en Lc 13,16-19) en Thomas, Th 20,1-4, en is zeker van Jezus afkomstig. Het spreekt uit dat het Rijk Gods heel klein begint maar zal uitgroeien tot iets geweldigs. In de eerste parabel in Mc 4,26-29 wijst Jezus op het mysterie dat het zaad in de grond zich onzichtbaar voor het menselijk oog ontwikkelt tot een akker bedekt met volle korenaren die op de juiste tijd geoogst moeten worden. Deze parabel komt ook voor bij Thomas, in Th 21,9. In beide parabellen zien we dat Marcus hier de stem van Jezus laat horen maar zwijgt over wat dit betekent voor zijn gemeente.

Het Rijk Gods is nabij lezen we in Mc 1,15 als het startsein van dit evangelie, passend in de persoonlijke overtuiging van de evangelist. Bij deze gedachte past ook Mc 9,1 en Mc 15,43. Op de merkwaardige ontboezeming van de evangelist in Mc 4,11 komen we later terug.

In deze teksten spreekt Marcus amper over het Rijk Gods als een min of meer zichtbare realiteit. Betekent dit dat Marcus niet op de hoogte was van de uitspraken van Jezus over het Koninkrijk Gods, in de betekenis

die u vindt bij Matteüs en Lucas. Ik weet niet precies waar ik met Marcus aan toe ben. In weet wel, dat uit een vergelijking van teksten bij Marcus met die bij Thomas blijkt, dat beide schrijvers vele op elkaar gelijkende uitspraken gemeen hebben en dus geput hebben uit dezelfde bron van de mondelinge overlevering. Marcus moet dus ook wel op de hoogte zijn geweest van het bestaan van uitspraken die wel in Thomas zijn opgenomen maar door hem zijn genegeerd. Het weglaten kan alleen een bewuste keuze zijn geweest. Ik ervaar bij Marcus, zowel bij zijn terughoudendheid ten opzicht van de Christuscultus als ten opzichte van de opvattingen in de Q-gemeente als ten opzicht van de opmerkingen van Jezus over het Rijk Gods, een afwijzende (of afwerende?) houding. Wat Marcus voor ogen staat, zullen we nader moeten opsporen en dit zal gebeuren in de volgende paragrafen.

Jezus, niet de verwachte Messias

Marcus ziet Jezus als de Messias maar niet een Messias, die, zoals de joden hoopten, met het zwaard de bezetter zou verdrijven. Om dit aan te tonen, moet Marcus afrekenen met een levensgroot probleem. Jezus heeft zichzelf nooit beschouwd en gepromoot als de komende Messias, terwijl Marcus wel die overtuiging is toegedaan en ons dit voortdurend op een vreemde wijze probeert duidelijk te maken. Er zijn echter geen aanwijzingen in die richting te vinden in het gedrag van Jezus en ook toen de joden Jezus om een teken vroegen, weigerde hij dit pertinent. Marcus moet daarom goede argumenten vinden om de messianiteit van Jezus desondanks aan te tonen en om tegelijk duidelijk te maken waarom Jezus in dit opzicht zo terughoudend was geweest. Om dit te bereiken kiest Marcus voor de vorm van een lopend verhaal waarin Jezus de centrale figuur is. *Zo heeft hij de mogelijkheid zijn ideeën geleidelijk te ontwikkelen en waar nodig spectaculaire gebeurtenissen te ensceneren.* Het geeft hem de gelegenheid extra argumenten voor de bijzondere positie van Jezus op te nemen. Hij maakt gebruik van drie elementen die elkaar aanvullen en ondersteunen. Te weten: de stemmen van de demonen die door Jezus werden uitgedreven en die als de meest betrouwbare getuigen naar voren worden geschoven, de overdaad aan wonderen waarmee Jezus zijn macht en gezag etaleert en ten slotte de voortdurende domheid van de apostelen die helemaal niet begrijpen waar het hier eigenlijk om gaat.

Een overdaad aan argumenten¹

Wat ons direct opvalt, is de nadruk waarmee vanaf het begin de bijzondere positie van Jezus naar voren wordt gebracht. Het begint al in het eerste hoofdstuk waar we horen over Johannes de Doper die optreedt in de buurt van de rivier de Jordaan. Hij roept de mensen op zich te laten dopen als teken van bekering en vergiffenis van zonden. Als Jezus zich ook laat dopen spreekt de evangelist over de verschijning van de Geest van God in de gedaante van een duif en horen we een stem uit de hemel die uitroept:

'Gij zijt mijn zoon, mijn veelgeliefde; in U heb ik welbehagen'. (Mc 1,9-11)

Daarmee is het visitekaartje van Jezus aan ons getoond.

In hetzelfde hoofdstuk leest u het verhaal over een uitdrijving van een Boze geest in de synagoge te Kafarnaüm. Een man die in de macht was van een onreine geest, begint te schreeuwen:

'Jezus van Nazareth, wat hebt Gij met ons te maken? Gij zijt gekomen om ons in het verderf te storten. Ik weet wie Gij zijt: de heilige Gods'. Jezus voegde hem dreigend toe: 'Zwijg stil en ga uit hem weg'. (Mc 1,24-25)

Op meerdere plaatsen lezen we over dergelijke scènes, zo ook in Mc3,11:

Zelfs de onreine geesten vielen, als zij Hem zagen, voor Hem neer en schreeuwden: 'Gij zijt de Zoon van God'. Maar hij verbood hun nadrukkelijk Hem bekend te maken.

Jezus verbood niet alleen de boze geesten hem aan de mensen bekend te maken maar hij wilde ook niet dat personen die door hem genezen waren, dit aan anderen vertelden. Het is opvallend dat Jezus echter twee keer in de tekst te laat komt met zijn waarschuwing aan de boze geesten om te zwijgen, net voldoende voor Marcus om zijn bedoeling duidelijk kenbaar te maken maar dat is dan ook het voorrecht van de schrijver!

---

¹ Om de overdreven argumentatie bij Marcus duidelijk naar voren te laten komen, herhalen we hier en daar de citaten die al in een vorige paragraaf zijn gegeven.

De schrijver beroept zich op de 'Bovenwereld', niet op mensen, om duidelijk te maken dat Jezus heel bijzonder is. Dit bekend maken van Jezus als de Messias is niet een daad van Jezus zelf, zegt Marcus maar van anderen, die het blijkbaar kunnen weten. Jezus zelf werkt niet echt mee en gaat een antwoord op vragen hierover uit de weg. Wat we nu lezen in de tekst is klaarblijkelijk het resultaat van een denkproces in de groep. In dat proces is men Jezus gaan zien als de Messias: niet als degene die met geweld de bezetter zou verjagen maar als degene die aan het einde der tijden het oordeel over de wereld zal uitspreken, een interpretatie die niet de gebruikelijke was in de joodse godsdienst. Dit kan ook de terughoudendheid van Jezus verklaren die wist hoe het volk zou reageren als hij toegaf de Messias te zijn.

Terwijl de demonen, die worden uitgedreven, aan hun opdracht voldoen om Jezus als de 'Heilige Gods' aan te wijzen, laat Jezus zelf van zich spreken door met gezag op te treden in de synagogen. De joden staan vol verbazing naar hem te luisteren en vragen zich af waar hij de kennis en het gezag vandaan heeft om te spreken zoals hij doet:

De mensen waren buiten zichzelf van verbazing over zijn leer¹, want Hij onderrichtte hen niet zoals de schriftgeleerden, maar als iemand die gezag bezit. (Mc 1,22)

Allen stonden zó verbaasd, dat ze onder elkaar vroegen: 'Wat betekent dat toch? Een nieuwe leer met gezag! Hij geeft bevel aan de onreine geesten en ze gehoorzamen Hem'. (Mc 1,27)

Het gezag waarmee hij optrad in de synagoge en daarbuiten werd ondersteund door de vele wonderen die hij verrichtte. Onreine geesten werden uitgedreven, een melaatse werd gereinigd (Mc 1,40 e.v.), een lamme werd genezen (Mc 2,1 e.v.), de genezing van een man met een verdorde

---

¹ Het gebruik van de uitdrukking *leer* in Mc 1,22 en *nieuwe leer* in Mc 1,27 heeft me wantrouwend gemaakt. Raadpleging van de griekse grondtekst stelde me in het gelijk. In de Willibrordvertaling wordt het griekse woord διδαχή, dat zowel *leer* als *onderwijs* betekent, vertaald door *leer*, wat hier meer suggereert dan verantwoord is; de vertaling met de uitdrukking *manier van onderricht* was meer op zijn plaats geweest, rekening houdend met de opmerking over het gezag dat Jezus tijdens het spreken uitstraalde. Waarschijnlijk heeft men bij de vertaling de voorkeur gegeven aan het latijnse woord *doctrina* in de Vulgaat wat inderdaad *leer* betekent.

hand (Mc 3,1 e.v.), de opwekking van het dochtertje van Jäirus (Mc 5,21 e.v.), de vrouw met bloedvloeing (Mc 5,25 e.v.), de eerste wonderbare spijziging (Mc 6,35 e.v.), Jezus loopt over het water en bedaart een storm (Mc 6,45 e.v.), het geloof van de Syrofenicische vrouw (Mc 7,24 e.v.), de genezing van een dove (Mc 7,32 e.v.), de tweede wonderbare spijziging (Mc 8,1 e.v.), de genezing van een blinde (Mc 8,22 e.v.), de genezing van een bezeten jongen (Mc 9,14 e.v.), het verdorren van de vijgenboom (Mc 11,12 e.v.). Dit zijn de belangrijkste wonderen die met name door hem genoemd worden en daarnaast nog de ontelbare, die slechts zijdelings worden vermeld, *bijna als terloops*, zoals in Mc 6,56:

Waar Hij maar binnenkwam, in dorp of stad of gehucht, legde men de zieken op de pleinen en smeekte Hem, of ze ten minste de zoom van zijn kleed mochten aanraken. En allen die dit deden, werden gezond.

De overtrokken wijze waarop de evangelist wil scoren, kan natuurlijk niet in overeenstemming zijn met de werkelijkheid. Overdaad schaadt! Om deze overdaad nog meer te benadrukken, beschrijft de evangelist de leerlingen van Jezus als onbenullen en dommeriken. Waarom zou hij dit doen? Dat zij Jezus op het moment suprême in het Hof van Olijven in de steek gelaten hadden, was hen nauwelijks aan te rekenen. Het was al veertig jaar geleden dat dit gebeurd was en zo haatdragend kon Marcus niet zijn. Hij wil duidelijk laten uitkomen, dat de apostelen niet echt begrepen wie Jezus was en dat zelfs na de uitspraak van Petrus in Caesarea Philippi, zij op het verkeerde spoor zaten. Wat zij niet wisten, heeft de gemeente van Marcus echter wel begrepen! Dit ongeloof van de apostelen, tot in het absurde benadrukt, wordt doorbroken in Caesarea Philippi als Petrus eindelijk duidelijk het *geloof van de gemeente* uitspreekt in Mc 8,27-30:

Jezus trok nu met zijn leerlingen naar de dorpen rond Caesarea van Filippus. Onderweg stelde Hij aan zijn leerlingen de vraag: 'Wie zeggen de mensen dat Ik ben?' Zij antwoordden Hem: 'Johannes de Doper, anderen zeggen Elia en weer anderen, dat Gij een van de profeten zijt'. Daarop stelde Hij hun de vraag: 'Maar gij, wie zegt gij dat Ik ben?' Petrus antwoordde: 'Gij zijt de Christus.' Maar hij verbood hun nadrukkelijk iemand hierover te spreken.

Is het echt zo ongeloofwaardig, dat Marcus de apostelen omschrijft als dom en zonder enig begrip? Ligt het eigenlijk niet voor de hand? Mensen zitten nu eenmaal vastgeroest in hun overtuigingen en zijn vaak ziende blind. De zekerheid die de gemeente van Marcus uiteindelijk heeft verkregen, is ook niet vanzelf gekomen maar pas na veel nadenken.

Marcus heeft zijn argumenten goed uitgespeeld en hij lijkt ons te hebben overtuigd dat Jezus de beloofde Messias is. Maar zag Jezus zichzelf zo? We zullen moeten wachten tot de laatste levensfase van Jezus eer hij zelf zich uitspreekt op een wijze die Marcus in het gelijk stelt.

Wat blijft erover van de goddelijke inspiratie die de schrijver begeleidt bij het op schrift stellen van de tekst, zult u zich afvragen? Die goddelijke inspiratie kan er wel degelijk zijn geweest, misschien niet tijdens het schrijven maar zeker wel bij het groeiproces dat in de gemeente plaats vond en dat Marcus later onder woorden bracht. Goddelijke openbaring en geïnspireerde teksten komen niet uit de hemel vallen! Wat in een mensengemeenschap tot stand komt, is het resultaat van hard werken, geconcentreerd nadenken, open staan voor het nieuwe, oog hebben voor wat er om je heen plaats vindt en bidden om verlichting. Jezus kwam, Jezus stierf en daarna was het de beurt aan mensen om dit te begrijpen en een plaats in het leven te geven. God werkt niet met een dictafoon!

Intermezzo: de wonderen van Jezus

In de vorige paragraaf overdonderde Marcus ons met de vele wonderen van Jezus om aan te tonen hoe bijzonder hij was. Overdaad schaadt, was onze reactie op het retorisch geweld van Marcus. Hiermee heeft hij zijn hand overspeeld en zich ongeloofwaardig gemaakt, is mijn mening. Door te overdrijven heeft Marcus het moeilijk gemaakt voor lezers om nog iets te geloven van de wonderverhalen die verteld worden¹. Het wordt op die manier erg moeilijk te beoordelen waar sprake is van gebeurtenissen die echt hebben plaats gevonden en waar niet. Het is zeer waarschijnlijk, dat

---

¹ Het is waarschijnlijk dat de leden van de gemeente van Marcus geloofden dat Jezus al die wonderen had verricht, anders had het hele verhaal van Marcus om de messianiteit van Jezus mede met behulp van deze wonderen te bewijzen geen zin gehad. In de huidige kerkelijke liturgie is het gebruikelijk bij verhalen over de wonderbare spijziging een symbolische verklaring te zoeken, waarvan op de kansel gezegd wordt dat dit ook de bedoeling van de evangelist is geweest!

Jezus een bijzondere gave had genezingen te verrichten en met zekerheid neemt men aan dat hij mensen die bezeten waren, genas. Wat ons opvalt, als we ook de andere evangeliën bij ons oordeel betrekken, is hoe Jezus omging met mensen die door hun ziekten als paria's buiten de gemeenschap werden geplaatst. Vooral in het geval van melaatsen die uit de maatschappij werden verbannen en een treurig bestaan buiten de samenleving moesten lijden. In die tijd werd onder melaatsheid een heel scala aan huidziekten gerekend. Gelet op de gebrekkige hygiëne en het ontbreken van een juiste diagnose en medicamenten, was het aantal melaatsen erg groot. Bijna altijd raakte Jezus bij zijn genezingen de zieke aan. Maar aanraking van een melaatse maakte iemand onrein, terwijl het de melaatse zelf streng verboden was in de nabijheid te komen van andere mensen. Dit was uitdrukkelijk vastgelegd in de joodse wet. De aanraking alleen al betekende, dat Jezus de verbanning van deze mensen maar met moeite kon accepteren en hen in zijn nabijheid toeliet.

Een feit is het, dat wonderen die aan Jezus worden toegeschreven zoals genezingen van melaatsen en het opwekken van doden ook in de boeken van het Oude Testament te vinden zijn, zoals de reiniging van de Syriër Naaman die melaats was, beschreven in 2Kon 5, en de opwekking van de zoon van een weduwe in Serafat door de profeet Elia, beschreven in 1Kon 17. De overeenkomst met wat plaats vond in het Oude Testament zien wij ook bij de spijzigingverhalen en het wonderbaarlijk lopen over het water van het meer van Galilea. Het zijn herhalingen van wat na de uittocht uit Egypte in de geschiedenis van het joodse volk heeft plaats gevonden. Droogvoets liepen de joden over de bodem van de Rode Zee en werden met het hemelse manna gevoed in de woestijn. De evangelist heeft op die manier een verband gelegd tussen het langdurige verblijf van het joodse volk in de woestijn en het rondtrekkend leven van Jezus. Bovendien is het gebruikelijk, zoals blijkt uit de klassieke literatuur, om wonderverhalen te verbinden met het leven van belangrijke personen uit de geschiedenis¹.

---

¹ In het boek van Mack, blz. 70-73, wordt gesproken over een Jezus-gemeente die verantwoordelijk is voor het ontstaan van twee series wonderverhalen in de lijn van de wonderverhalen uit het Oude Testament. Deze wonderverhalen vinden wij terug in het evangelie van Marcus en ook bij de andere evangelisten

Intermezzo: Hoe kan ik het begrijpen?

Toen ik met het schrijven van deze studie begon, had ik al vele malen het evangelie doorgelezen en erover nagedacht. Steeds kwamen me dezelfde vragen voor de geest. Als Marcus de enige evangelist zou zijn geweest, zouden de christenen dan door het lezen van dit werk een goede kijk op het nieuwe geloof hebben gekregen, zouden ze nu weten wie Jezus was geweest en waarvoor hij stond? Had Marcus voor zichzelf de zekerheid, dat zijn gemeenteleden in dit evangelie konden vinden waarnaar zij op zoek waren? Had Marcus bij het schrijven alleen oog voor het belang van zijn eigen gemeente en begreep hij niet het belang dat zijn werk kon hebben voor het christelijk nageslacht?

Er is teveel wat we niet weten en waarnaar we alleen maar kunnen gissen. Als de gemeente van Marcus voornamelijk joods van afkomst was, en opgevoed in de joodse traditie, dan was er geen duidelijke behoefte om alles opnieuw uitgelegd te krijgen. Zo redenerend, vergeten we echter dat Marcus wel degelijk beseftte dat met Jezus de joodse traditie een nieuwe weg was ingeslagen. In het eerste hoofdstuk reageren de joden in de synagoge vol verbazing als zij Jezus horen spreken: *een nieuwe leer met gezag!* Dit is niet alleen de reactie van de mensen die naar Jezus luisterden maar het is ook de overtuiging van Jezus zelf (en van Marcus) als hij in het tweede hoofdstuk zegt:

Niemand naait een verstellap van ongekrompen stof op een oud kleed. Anders trekt het ingezette stuk eraan, het nieuwe aan het oude, en de scheur wordt nog groter. (Mc 2,21)

En niemand doet jonge wijn in oude zakken, anders doet de wijn de zakken bersten en de wijn gaat verloren met de zakken. Neen, jonge wijn in nieuwe zakken. (Mc 2,22)

Deze uitspraak treft u ook aan bij Thomas in Th 47,3-5:

En men doet geen nieuwe wijn in oude zakken opdat ze niet scheuren en ze doen geen oude wijn in nieuwe zakken opdat deze hen niet bederft.

Men naait geen oude lap op een nieuw kleed omdat die zou kunnen scheuren,

Jezus zelf, of is het Marcus?, spreekt dus over zijn leer als iets nieuws dat het oude bestaande wezenlijk wijzigt. Oud en nieuw samenvoegen, gaat

niet zonder meer. We moeten echter de opmerking niet zien als het buiten gebruik stellen van wat in het verleden waardevol is gebleken en het vervangen door nieuwe ideeën. Het gaat over het inpassen van het nieuwe, op een verantwoorde wijze, in wat al zijn de waarde heeft bewezen. Jammer genoeg, weten we nog steeds niet wat dat nieuwe nu precies is! Marcus is maar spaarzaam met zijn informatie die voor ons van belang is. Een ding is voor mij zeker: de beperkte informatie, die gegeven wordt over de inhoud van het onderricht van Jezus, geeft mij een duidelijke aanwijzing. Het is zeer waarschijnlijk dat de gemeente van Marcus bestond uit een uitgebreide kern van joodse oorsprong met latere aanwas van niet-joden. Wat Jezus onderwees, was gebaseerd op de joodse cultuur, de joodse ethiek en religie en dit was voor iedere jood gemeengoed en behoefde geen verdere, uitvoerige uitleg. Jezus zette alleen de puntjes op de i maar dat was voor Marcus soms wat pijnlijk omdat dit in zijn gemeente waarschijnlijk was gebeurd door de rondtrekkende predikers van de Q-gemeente die wel erg zeker van zichzelf te werk gingen.

Laten we maar beginnen de komende hoofdstukken goed door te lezen. Het blijkt een vlak verhaal te zijn met weinig hoogtepunten of het moeten de wonderen zijn die alle aandacht opeisen.

De kritiek van de farizeeën en schriftgeleerden en de reactie van Jezus

Heel het leven van een jood werd beheerst door de joodse wet die op alle gebieden zijn leven reguleerde. Centraal daarin stonden de begrippen *reinheid* en *onreinheid*. Reinheid heeft niets te maken met wat wij gewoonlijk daaronder verstaan. Het heeft niets te maken met hygiëne, met properheid. In de joodse samenleving ten tijde van Jezus had het begrip reinheid te maken met het sociale gedrag van mensen. Reinheid bepaalde in hoeverre men echt lid van de joodse samenleving was, bepaalde dus de grenzen van de samenleving. Een buitenstaander, een niet-jood was onrein. Door je niets van de regels van de wet aan te trekken, plaatste je jezelf buiten de gemeenschap. Er waren regels die aangaven welke spijzen gegeten mochten worden en welke niet, regels over het reinigen van het vaatwerk en het wassen van de handen voor de maaltijd, regels voor het sociale contact tussen de mensen onderling. Men leerde hoe men verontreiniging moest vermijden en hoe men moest handelen in geval er tegen de reinheidsregels was gezondigd. In de joodse wet werd ook uitvoerig vastgelegd hoe men zich gedragen moest op de sabbat, wat op die dag geoorloofd was en wat niet. Men ging erg ver in de beperkingen die

werden opgelegd: zo was het niet geoorloofd op de sabbat grote afstanden af te leggen en was reizen op die dag slechts beperkt mogelijk. Bij Lucas lezen we dat het dorp Emmaus, bekend om het beroemde paasverhaal van de Emmaus-gangers, op sabbatafstand gelegen was van Jeruzalem. Er was een hele casuïstiek ontstaan rond wat wel en wat niet geoorloofd was.

De toon werd gezet door de farizeeën en schriftgeleerden die met argusogen naar Jezus en zijn leerlingen keken. Lopen zij wel in de pas met de joodse wet. En inderdaad, er is heel wat aan te merken op het gedrag van Jezus en zijn leerlingen. De leerlingen aten met ongewassen handen en de sabbatheiliging werd niet altijd onderhouden: leerlingen plukten korrenaren in het veld om daarna de korrels eruit te halen en op te eten. Ook Jezus was in overtreding door op de sabbat een man met een verschrompelde hand te genezen. Dit verhaal leest u in Mc 3,1 e.v. Zulke dingen zien de farizeeën als het verrichten van verboden arbeid.

Maar dan zegt Jezus als reactie op de verwijten van de farizeeën:

De sabbat is gemaakt om de mens, maar niet de mens om de sabbat.

De Mensenzoon is dus Heer ook van de sabbat. (Mc 2,27)

Deze uitspraak valt uiteen in twee gedeelten: het eerste deel is het belangrijkste en waarschijnlijk in deze vorm door Jezus uitgesproken, het tweede deel is, zeker zoals het hier staat, van Marcus zelf afkomstig. In het eerste deel van de zin zegt Jezus dat de onderhouding van de sabbat niet te strikt genomen moet worden maar in alle redelijkheid moet worden toegepast. Ieder mens moet de ruimte hebben voor zichzelf na te gaan of wat hij doet binnen de grenzen van juist gedrag valt! In het tweede deel van de zin baseert Marcus de bevoegdheid van Jezus, de Mensenzoon, op zijn status als Messias.

Maar de farizeeën hadden nog meer kritiek. Jezus was gewoon geen onderscheid te maken in zijn omgang met mensen. Zijn voorkeur voor armen belette hem niet om ook om te gaan met rijken. Ook zondaars en overtreders van de wet konden zeker zijn van zijn menselijke belangstelling. In dat opzicht trok hij zich niet veel aan van wat als betamelijk beschouwd werd. Hij benaderde zondaars niet als een zedenpreker die hen terecht wees om hun gedrag. In ieder geval ben ik geen voorbeeld van het tegendeel tegengekomen. Als Jezus kritiek gaf op wat verkeerd

was, dan altijd zonder persoonlijk te worden. Ook met hen die volgens de gangbare opvatting onrein waren of zondig, at en dronk hij, terwijl volgens een strenge wetsinterpretatie degene die dit deed daardoor ook zelf onrein werd. Dit zien we in het verhaal van de roeping van Levi de tollenaar. Dit verhaal lezen we in hfdst 2,14-17, zie eveneens Mt 9,9-11 en Lc 5,27-28. Levi, waarschijnlijk dezelfde persoon als de evangelist Matteüs, wordt door Jezus gevraagd leerling van hem te worden. Levi was zoals gezegd een tollenaar, lid van de gehate groep van belastinggaarders die in dienst van de romeinse overheid voor de inning van belastingen zorgde en hierbij niet vergaten hun eigen portemonnee te spekken door meer te vragen dan geoorloofd was. Levi was zó verheugd, dat hij daarna Jezus en zijn leerlingen uitnodigde om bij hem thuis te komen eten samen met andere vrienden van hem. In vers 16 staat te lezen hoe de farizeeën reageerden:

De farizeese schriftgeleerden die zagen dat hij at met zondaars en tollenaars, zeiden tot zijn leerlingen: 'Hoe kan hij eten en drinken met tollenaars en zondaars?' (Mc 2,16)

Door dit te doen maakte Jezus zich in de ogen van de farizeeën schuldig aan het overtreden van de joodse wet. De evangelist noteert deze wetsovertreding van Jezus omdat dit karakteristiek is voor de mens Jezus. Dit verhaal leert ons echter niets over de *nieuwe leer* van Jezus maar wel iets over het karakter van de mens Jezus die hier door zijn houding zowel de afkeuring opwekte van de farizeeën als de verbazing en het ongeloof bij zijn sympathisanten. Niemand kon waardering opbrengen voor wat hij deed!

Bij de naleving van de spijswetten heeft Jezus meer oog voor wat de mens werkelijk bezoedelt dan voor de formele regel die zegt wat juist is en wat fout. Hij formuleert dit in zijn uitspraak in Mc 7,14-15, zie ook Mt 15,10-11, en in Th 14,5:

Daarop riep Hij het volk weer bij zich en sprak tot hen: 'Luistert allen naar Mij en wilt verstaan: niets kan de mens bezoedelen wat van buiten af in hem komt. Maar wat uit de mens komt, dat bezoedelt de mens'. (Mc 7,14-15)

Want wat door jullie mond naar binnen gaat zal jullie niet bezoedelen maar wat jullie mond uitgaat, dat is wat jullie zal bezoedelen. (Th 14,5)

Jezus wijst op wat van binnenuit het hart komt en mensen met woorden en daden kan verwonden en kwetsen.

Er worden enkele voorbeelden genoemd van het overtreden van de joodse wet, waaronder: het niet wassen van de handen voor de maaltijd en het eten van onrein voedsel. Men kan zich voorstellen, en zelf voel ik de neiging me daarbij aan te sluiten, dat alles hierover met een licht schouderophalen gelezen wordt. U hebt waarschijnlijk de neiging deze zaken niet serieus te nemen. Dan beseft u niet hoe ernstig dit in die tijd genomen werd. De opmerking van Jezus dat alle voedsel rein is, was een duidelijke *uitdaging* gericht tegen de puriteinen onder de joden. Dit is echt een uitspraak die de mens Jezus karakteriseert. Denk om een vergelijking met onze tijd te trekken aan het optreden van Pim Fortuyn, die door zijn uitdagende opmerkingen hele groepen mensen tegen zich in het harnas joeg. *Hij maakte het onbespreekbare bespreekbaar*. U kunt zelf wel andere voorbeelden vinden van mensen die de maatschappij uitdaagden door hun gedrag en hun opmerkingen. Niet voor niets werden de slagzinnen van de predikers uit de Q-gemeente als maatschappij ondermijnend gezien en van wie waren deze afkomstig?

Dit is de tweede serieuze opmerking van Jezus in het evangelie van Marcus die iets verraad van zijn ware aard. (de eerste ging over de sabbatverplichtingen)

Om een heldere, meer aanspreekbare, indruk te krijgen hoe Jezus reageerde tegen het formalisme van de farizeeën en schriftgeleerden, als het ging over wetbetrachting, even een uitstapje naar wat elders te lezen is. In het evangelie van Matteüs en ook bij Lucas en Thomas lezen we:

Wee u, schriftgeleerden en farizeeën, huichelaars! De buitenkant van beker en schotel maakt ge schoon, maar van binnen zijn ze gevuld met roof en genotzucht. Blinde farizeeër, reinig eerst de beker van binnen, dan wordt de buitenkant van zelf rein. (Mt 23,25-26)

Maar de Heer sprak tot hem: En gij dan, Farizeeën, gij maakt wel de buitenkant van beker en schotel schoon, maar van binnen zijt ge vol roof en slechtheid. Dwazen! Heeft hij die de buitenkant maakte ook niet de binnenkant

gemaakt? Geef liever wat erin is als aalmoes; dan is voor u alles rein. (Lc 11,39-41)

Jezus zei: Waarom wassen jullie de buitenkant van de beker? Begrijpen jullie niet dat hij die de buitenkant gemaakt heeft dezelfde is die de binnenkant gemaakt heeft? (Th 89,1-2)

Hoewel we bij Marcus deze uitbarsting van Jezus niet tegenkomen, is het toch goed te weten hoe hierover in de mondelinge traditie werd gesproken en later werd overgenomen in diverse teksten. Marcus heeft deze overduidelijke uitspraken, die waarschijnlijk in de kern echt van Jezus afkomstig zijn, niet overgenomen! Deze gematigde opstelling van de evangelist is veelzeggend!

Dat ook in het evangelie van Marcus zeer kritisch en zelfs licht spottend over het gedrag van de farizeeën en schriftgeleerden wordt gedacht, ziet u in de uitspraak van Jezus in Mc 12,38 e.v.: (zie ook Lc 20,45-46)

Bij zijn onderricht gaf Hij ook deze waarschuwing: 'Wacht u voor de schriftgeleerden, die graag in lange gewaden rondlopen, zich laten groeten op de markt, belust zijn op de voornaamste zetels in de synagogen en op de ereplaatsen bij de maaltijden, maar de huizen der weduwen opslokken, terwijl ze voor de schijn lange gebeden verrichten; over deze mensen zal een strenger vonnis worden uitgesproken'.

Ook het Q-evangelie geeft deze tekst:

Wee u, Farizeeën! Gij zijt belust op de voornaamste zetel in de synagoge en de begroetingen op de markt. (Lc 11,43)

Het strengere vonnis dat deze mensen wacht, is een verwijzing naar het laatste oordeel en duidelijk een bijdrage van Marcus zelf.

Vreemd klinkt het verwijt van de schriftgeleerden, dat Beëlzebub in Jezus huisde en dat hij door middel van de vorst der duivels de duivels uiddreef. De opmerking had waarschijnlijk te maken met de wijze waarop Jezus te werk ging bij een duiveluitdrijving: met vele gebaren en geschreeuw, lijkend op het gedrag van de bezetene. De reactie van Jezus lag voor de hand:

Hoe kan de ene satan de andere uitdrijven? Wanneer een rijk innerlijk verdeeld is, kan dat rijk geen stand houden. Wanneer een huis innerlijk verdeeld is, zal dat huis geen stand kunnen houden. En wanneer de satan opstaat tegen zichzelf en verdeeld is, kan hij geen stand houden, maar is zijn einde gekomen. (Mc 3,23 e.v.)

In Mc 2,19 en ook in Mt 9,15 en Lc 5,34 afkomstig van Marcus, lezen wij een kort intermezzo dat waarschijnlijk verband houdt met een bruiloft waarbij Jezus en zijn leerlingen aanwezig zijn geweest. De farizeeën vragen Jezus waarom zijn leerlingen niet vasten en de leerlingen van Johannes en die van de farizeeën wel. Denken we aan het rondzwervend leven van Jezus met zijn leerlingen, die het waarschijnlijk niet breed hadden en blij waren als er de volgende dag brood op de plank stond, dan past geen vasten of andere, zich zelf opgelegde, ontberingen. Nergens¹ vinden we bij Marcus aanwijzingen dat *geregeld vasten een van Jezus' eigenschappen was*. Het antwoord van Jezus aan de vragenstellers is zowel ontwijkend als gevat:

'Kunnen dan de vrienden van de bruidegom vasten, terwijl de bruidegom bij hen is? Zolang zij de bruidegom in hun midden hebben, kunnen zij niet vasten'. (Daarna vult Marcus de tekst als volgt aan). Er zullen echter dagen komen dat de bruidegom van hen is weggenomen en dan, in die tijd, zullen zij vasten.

Marcus vult de tekst dusdanig aan, dat er geen misverstand kan bestaan voor zijn lezers over *zijn* interpretatie van wat Jezus hier zegt. Deze interpretatie ligt geheel in de lijn van zijn visie op Jezus als de Messias. *Na het heengaan van de bruidegom*, in de ogen van Marcus is hier Jezus mee bedoeld, *zullen de leerlingen pas vasten*. Het was bij de joden gebruikelijk regelmatig te vasten en deze praktijk is later ook door de christenen overgenomen, hoewel men, om zich te onderscheiden van de joden, de keuze liet vallen op andere dagen.

---

¹ Ook bij de andere evangelisten wordt niet gesproken over een gewoonte van Jezus en zijn leerlingen om te vasten.

Anders dan in gelijkenissen sprak Hij niet tot hen

Het taalgebruik van Jezus was beeldend. In het dagelijks leven en in de natuur vond hij voorbeelden te over. Op deze manier sprak hij zijn toehoorders aan op een wijze die paste bij hun belevingswereld. Parabels lenen zich daar bij uitstek voor. Een parabel is een kort verhaaltje dat door zijn schildering de aandacht van de toehoorder trekt en vasthoudt. Het vergelijkt verschillende dingen met elkaar maar Jezus laat tegelijk de toehoorder in twijfel over de juiste betekenis van wat gezegd wordt. In bijna elk verhaal zit een dubbele bodem, want hij laat het niet bij een simpele conclusie. Integendeel, hij laat zijn toehoorders, en ons lezers, achter met het gevoel de pointe van het verhaal gemist te hebben. Zijn verhalen dwingen tot nadenken. Een parabel staat nooit op zich maar krijgt mede zin en betekenis door wat vooraf én nadien wordt gezegd: de context van de parabel. Parabels circuleerden in de orale traditie waarschijnlijk los van de context waarin zij origineel verteld werden, waardoor het voor evangelisten en latere toehoorders, en lezers, moeilijk werd, en wordt, de juiste bedoeling te achterhalen. Juist het ontbreken van een context tijdens het doorvertellen van deze verhaaltjes, gaf evangelisten de gelegenheid voor een eigen context te zorgen en zodoende aan de parabel een eigen interpretatie en uitleg te geven. Op deze wijze zijn vele parabels omgevormd tot *allegorieën*, waarmee de evangelisten van een Jezus-verhaal een christelijk-verhaal gemaakt hebben. Door de toehoorders te laten begrijpen, dat met de personen en gebeurtenissen in de parabel in werkelijkheid andere, voor de toehoorders duidelijk herkenbare personen en gebeurtenissen, bedoeld zijn, wordt de parabel een allegorie.

Het is opvallend, dat in het evangelie van Thomas verschillende parabels voorkomen die geen allegorische bewerking hebben ondergaan én die bovendien eruit springen in de zin dat zij een heel ander karakter vertonen dan we mogen verwachten bij deze schrijver. Het zijn sobere verhalen die niet de gnostische geest ademen van het Thomas-evangelie. Ik veronderstel daarom, dat deze parabels juist zijn opgenomen omdat in de orale traditie deze verhalen zijn doorverteld als Jezus-verhalen. Zij zijn neergeschreven zonder dat de schrijver zich blijkbaar erg druk maakte over de bedoeling van de parabel.

Het ontbreken van een context dwingt ons terug te vallen op de *natuurlijke context* die gegeven wordt door de toehoorders van Jezus, de sociale omstandigheden, de uitbuiting waaronder zij leefden en door de beelden die in het verhaal gebruikt worden. Het vereist fantasie en inlevingsvermogen van de lezer. Ik probeer me altijd voor te stellen welke indruk het verhaal op de toehoorders van Jezus gemaakt moet hebben. Als een verhaal mensen niet aanspreekt, niet appelleert aan hun ervarings- en beleavingswereld dan is het ook zeer onwaarschijnlijk, dat het lang in het geheugen kan blijven hangen. Nemen wij echter de bekende parabels uit Lucas zoals de parabel van de verloren zoon, de barmhartige Samaritaan of de Farizeeër en de Tollenaar, dan is het direct duidelijk, dat de evangelist weet wat hij neerschrijft. Ook de beroemde parabel bij Matteüs over de arbeiders van het elfde uur die even veel betaald kregen aan het einde van de dag als degenen die vanaf de vroege morgen de hitte van de dag hadden doorstaan, spreekt tot de verbeelding. Tot zover wat ik in een eerder boek heb geschreven.

In het evangelie van Marcus komen slechts enkele parabels voor. Hij beperkt zich tot slechts enkele verhalen die meestal te maken hebben met beelden uit het leven van de boerenbevolking, beelden over zaaien, ontkiemen van het gewas en het oogsten ervan, over hard werken en uitbuiting door de eigenaar van de grond. In het eerste deel van het evangelie van Marcus komen we in hoofdstuk 4 drie van dergelijke parabels tegen, in Mc 4,3-8, in Mc 4,26-29 en Mc 4,30-32. Deze drie parabels komen ook voor in het evangelie van Thomas in Th 9,1-5; Th 21,9 en Th 20,1-4.

De eerste parabel is bekend bij iedere kerkganger. Het is de parabel van de zaaier in Mc 4,3-8 die in de Willibrordvertaling als volgt luidt:

Luistert. Eens ging een zaaier uit om te zaaien. Toen hij aan het zaaien was, viel een gedeelte op de weg en de vogels kwamen het opeten. Een ander gedeelte viel op de rotsachtige plekken, waar het niet veel aarde had; het schoot snel op, omdat het in ondiepe grond lag. Maar toen de zon was opgekomen, kreeg het te lijden van de hitte, zodat het verdorde bij gebrek aan wortel. Weer een ander gedeelte viel onder de distels en deze schoten op zodat het verstikte en geen vrucht opleverde. Een ander gedeelte tenslotte viel op goede grond en doordat het opschoot en zich ontwikkelde, leverde het vrucht op en bracht het dertig-, zestig-, en honderdvoudige voort.

Deze parabel vindt u ook in Mt 13,3-8 en Lc 8,5-8 overgenomen uit Marcus, maar is ook te vinden in Th 9,1-5. In de versie van Thomas, die wat soberder is dan die bij Marcus, is het een parabel zonder context en luidt als volgt:

Jezus zei: Kijk, de zaaier ging uit, hij vulde zijn hand, hij zaaide. Een deel van het zaad viel op de weg. De vogels kwamen en verzamelden het. Een ander deel viel op de rots en maakte geen wortel in de aarde en bracht geen aren voort. Een ander deel viel tussen de dorens. Zij verstikten het zaad en de worm at het op. Een ander deel viel in goede aarde. En dat schoot op en bracht goede vrucht voort. Het bracht zestigvoud per maat op en hondertwintigvoud per maat.

De uitleg van de parabel bij Marcus in de verzen 14-20 vormt de context. Gegeven dat parabels meestal circuleerden zonder context, moeten we voorzichtig zijn: is de uitleg van Jezus afkomstig of van de evangelist zelf. Deze parabel wordt door de uitleg een allegorie. In de uitleg staat het zaad voor het woord van God, dat op slechte bodem of goede bodem valt, dat wil zeggen door de toehoorders wordt verworpen of aanvaard en vrucht voortbrengt. Marcus springt hier van de hak op de tak: eerst is het zaad in het verhaal het *woord* van God en even verder de *toehoorder* die naar het woord luistert. Hij doet dit om maar een redelijke verklaring voor de parabel te vinden. Dat gebeurt er als er geen context bekend is en een eenvoudige verklaring niet voor de hand ligt. Op zich geeft het verhaal alleen weer wat er gebeurt als een boer het zaad op zijn akker uitstrooit. Lezen we de verklaring van Marcus goed door dan ontdekken we in de uitleg de normale problemen waarmee een voorganger in zijn gemeente wordt geconfronteerd: gemeenteleden zijn niet volmaakt en dwalen gemakkelijk af door de zorgen van alle dag en de verlokkingen en bekeringen van het leven en misschien zelfs uit angst voor een mogelijke vervolging. Dit maakt het werk van de voorganger er niet gemakkelijk op: hoe houdt hij zijn kudde bij elkaar. Juist de uitgebreide verklaring tegenover de sobere tekst van Thomas is een aanwijzing dat de evangelist hier zelf aan het woord is. De allegorische strekking van de parabel wordt bovendien door de evangelist overgebracht op een manier die het verhaal met een waas van geheimzinnigheid omgeeft.

Eerst legt Jezus in de verzen 11-12 aan de leerlingen uit waarom hij in tegenwoordigheid van anderen over het Rijk Gods alleen spreekt met gebruikmaking van parabels. Alleen de leerlingen mogen het geheim van

het Rijk Gods leren kennen maar aan de anderen zal alles in parabels worden verteld, waarbij de evangelist een citaat uit Jesaja 6,9-10 aanhaalt:

Aan u is het geheim van het Rijk Gods geschonken, maar zij die erbuiten staan krijgen alles in gelijkenissen, *opdat zij wel scherp kijken met hun ogen maar niet zien, en wel luisteren met hun oren maar niet verstaan, opdat zij zich niet zouden bekeren en vergiffenis krijgen.* (Mc 4, 11-12) (cursivering Willibrordvertaling)

Deze woorden bevatten impliciet een veroordeling: van wie? De tekst in Jesaja is te duidelijk om een simpele verklaring te zoeken in het onbegrip van de toehoorders van Jezus. Als zij de parabels van Jezus niet begrepen, dan komt het hun niet op een veroordeling te staan. Wie zijn dan de buitenstaanders die zo dreigend worden toegesproken? Zij, die wel luisteren maar bewust niets willen aanvaarden van wat Jezus zegt? Ik kan geen enkele reden verzinnen waarom Jezus dit hier zegt. Tot dusver zijn confrontaties met mogelijke tegenstanders niet in beeld gekomen. Is het een oprisping van Marcus vanwege de lastige situatie, misschien wegens vervolgingen, waarin de jonge Markaanse gemeente verkeert na de verwoesting van de tempel? Deze geïsoleerde opmerking kan ik niet plaatsen!

En dan lezen we in regel 33 na de parabel in Mc 4,30-32:

'In vele dergelijke gelijkenissen verkondigde Hij hun zijn leer op de wijze die zij konden verstaan' en hij vervolgde aldus 'Anders dan in gelijkenissen sprak hij niet tot hen maar eenmaal met zijn leerlingen alleen, gaf Hij van alles uitleg'. Cursivering Willibrordvertaling

Marcus zegt dus dat Jezus gelijkenissen gebruikt omdat klare taal te moeilijk is voor de toehoorders. Deze opmerking van de evangelist komen wij in dit hoofdstuk enkele keren tegen. Blijkbaar zijn de mensen te dom om te begrijpen wat Jezus bedoelt met zijn uitspraken en parabels, en moeten ook zijn leerlingen apart worden onderwezen. Met in mijn geheugen de opmerkingen van Jezus over de voortdurende domheid van zijn leerlingen, heb ik niet veel vertrouwen in een goed resultaat van dit privé onderricht. Misschien plaatst de evangelist hier deze opmerking omdat parabels werden doorverteld zonder een context en daarom moeilijk te verstaan zijn. Marcus mist bij de parabels de uitleg van Jezus en

verwacht daarom ook dat deze zijn leerlingen apart de parabels heeft verklaard.

Vele parabels beginnen met de woorden: het Rijk Gods lijkt op ... In hoofdstuk 4 vindt u twee van dergelijke parabels. De eerste vindt u in Mc 4,26-29 en ook in Th 21,9 waarvan de tekst luidt:

Het gaat met het Rijk Gods als een man die zijn land bezaait; hij slaapt en staat op, 's nachts en overdag, en onderwijl kiemt het zaad en schiet op, maar hij weet niet hoe. Uit eigen kracht brengt de aarde vruchten voort, eerst de groene halm, dan de aar, dan het volgroeide graan in de aar. Zodra de vrucht het toelaat, slaat hij er de sikkel in, want het is tijd voor de oogst.

(Mc 4,26-29)

Als het graan rijp wordt, komt hij vlug met een sikkel en oogst het. (Th 21,9)

Het tweede voorbeeld vindt u in Mc 4,31-32: de parabel van het mosterdzaadje, dat ook voorkomt in Q, Lc 13,18-19 en Mt 13,31-32, en in Thomas, Th 20. De tekst in Marcus luidt (cursivering Willibrordvertaling)

:

Het (Rijk Gods) lijkt op een mosterdzaadje. Wanneer dat gezaaid wordt in de grond, is het wel het allerkleinste zaadje op aarde; maar eenmaal gezaaid, schiet het op en wordt groter dan alle tuingewassen, en het krijgt grote takken, *zodat de vogels in zijn schaduw kunnen nestelen*. (Mc 4,31-32)

Hij zeide: 'Waarop lijkt het Koninkrijk Gods, waarmee zal Ik het vergelijken? Het lijkt op een mosterdzaadje, dat iemand in zijn tuin zaaide; het groeide en werd een grote boom en *de vogels uit de lucht nestelden in zijn takken*'. (cursivering Willibrordvertaling) (Lc 13,18-19)

De leerlingen zeiden tot Jezus: Zeg ons waaraan het koninkrijk der hemelen gelijk is. Hij zei tegen hen: Het is gelijk aan een mosterdzaad, kleiner dan alle zaden. Maar wanneer het op bewerkte aarde valt, brengt het een grote tak voort en wordt deze een beschutting voor de vogels in de hemel. (Th 20)

In de teksten van Matteüs en Lucas komt u een aantal parabels tegen die duidelijk maken dat voor Jezus het Rijk Gods een levende realiteit was. Hij greep elke gelegenheid aan en gebruikte elk beeld dat voorhanden was, om duidelijk te maken wat dit rijk voor hem betekende en dat ook

de mensen erbij betrokken waren. Hoewel de mensen niet alles begrepen, probeerden zij later Jezus hierin na te volgen.

Hij riep de twaalf bij zich en begon hen twee aan twee uit te zenden

Jezus was geen leraar die onderricht gaf op een vaste plaats waar hij met zijn leerlingen en andere toehoorders samenkwam. Zijn ouderlijk huis had hij verlaten en hij trok rond door Galilea om het Rijk Gods te verkondigen. Hij leidde dus een zwervend bestaan, al had hij blijkbaar de gewoonte regelmatig terug te keren naar Kafarnaüm. Hij leidde een zwervend leven waar geen plaats meer was voor zekerheid. Deze wijze van leven is in verschillende opzichten van groot belang geweest, niet alleen voor hemzelf maar ook voor de toehoorders. Het heeft een stempel op zijn onderricht gedrukt. Tijdens zijn omzwervingen kwam hij in aanraking met de armelijke omstandigheden waaronder velen leefden, zonder een vast inkomen en zonder een vaste woon of verblijfplaats. Zijn ervaring klinkt door in zijn parabellen en zijn pittige uitspraken. Hij deelde voortaan het leven van hen die aan de rand van de samenleving verkeerden. Zwervend, levend van wat de voorzienigheid hem onderweg bood. Samen optrekken met zijn volgelingen, samen delen, samen eten, samen zoeken naar een slaapplek.

Het rondtrekkend leven van de eerste pioniers van de nieuwe religie was geënt op deze wijze van leven van Jezus. De karakteristieken van dit zwervend leven in dienst van het ideaal van Jezus komen duidelijk naar voren in de teksten van de verschillende evangeliën. Zowel in het evangelie van Marcus als in het Q-document en bij Thomas is er sprake van aanwijzingen hoe rondtrekkende apostelen (predikers) zich dienen te gedragen. Sommige van deze regels zijn duidelijk afkomstig uit de tijd na de dood van Jezus. We vermelden de perikopen waarin over de uitzending wordt gesproken.

Hij riep de twaalf bij zich en begon hen twee aan twee uit te zenden. Hij gaf hun macht over de onreine eesten en verbood hun iets anders mee te nemen voor onderweg dan alleen een stok: geen voedsel, geen reiszak, geen kopergeld in hun gordel. Wel moogt ge sandalen dragen, maar trekt geen dubbele kleding aan. Hij zei verder: 'als ge ergens een huis binnengaat, blijft daar totdat ge weer afreist. En is er een plaats waar men u niet ontvangt en niet naar u luistert, gaat daar dan weg en schudt het stof van uw voeten als een getui-

genis tegen hen'. (Mc 6,7-11); zie ook (Mt 10,1-15) en (Lc 9,1-6) afkomstig van Marcus

Lucas heeft de bovenstaande tekst van Marcus in zijn evangelie overgenomen. Daarnaast lezen we in hoofdstuk 10 in Lucas hoe Jezus 72 leerlingen twee aan twee uitzond om naar alle steden en plaatsen te gaan waarheen hijzelf van plan was te gaan. We lezen:

Neemt geen beurs mee, geen reiszak, geen schoeisel; en groet niemand onderweg. Laat in welk huis gij ook binnengaat uw eerste woord zijn: Vrede aan dit huis! Woont daar een vredelievend mens, dan zal uw vrede op hem rusten; zo niet, dan zal hij op u terugkeren. Blijft in dat huis en eet en drinkt wat zij u aanbieden; want de arbeider is zijn loon waard. Gaat niet van het ene huis naar het andere. In elke stad waar ge binnengaat en ontvangen wordt, eet wat u wordt voorgezet. (Lc 10,4-8, afkomstig uit Q)

Alles heel doelgericht én met in het achterhoofd de angst, dat niet iedereen de verleiding zal kunnen weerstaan er zelf beter van te worden. Ook Thomas maakt melding van de rondtrekkende apostelen:

En als jullie naar het een of andere land gaan en door de streken reist: als ze jullie opnemen, eet wat ze jullie voorzetten. (Th 14,4)

Thomas vervolgt de tekst met de opmerking: want wat door jullie mond naarbinnen gaat zal jullie niet bezoedelen maar wat jullie mond uitgaat, dat is wat jullie zal bezoedelen. (Th 14,5)

Zowel bij Lucas als bij Thomas valt de nadruk op waarmee wordt gezegd dat men moet eten wat wordt voorgezet. Dit heeft duidelijk te maken met de spijswetten die voor joden het gebruik van bepaald voedsel verbood. Bij de missionering moest men zich blijkbaar als joodse christen aanpassen aan de omstandigheden en zich voegen naar de eetgewoonte van de gastheer. Dit wijst op een ontwikkeling in de eerste christentijd waarin geleidelijk ook niet-joden toetraden en op de missiereis werden bezocht. Hoewel in Lucas staat dat Jezus de 72 uitzendt en hen gedragsregels meegeeft, hebben we hier te maken met wat in de Q-gemeente de gewoonte was geworden.

Een terugblik: met de ogen gericht op zijn gemeente

Al in de eerste regel van het evangelie laat de schrijver duidelijk merken hoe hij denkt over Jezus van Nazareth. Luister naar het begin van zijn boek als hij aanvangt met de woorden in Mc1,1:

Begin van de Blijde Boodschap van Jezus Christus, de Zoon van God.

Dan stelt hij Johannes de Doper aan ons voor als degene die Jezus aan het volk bekend zal maken en gebruikt daarbij woorden van de profeet Jesaja (cursivering Willibrordvertaling):

*Zie, ik zend mijn bode voor u uit,
die voor u de weg zal banen;
een stem van iemand die roept in de woestijn:
Bereidt de weg van de Heer,
maakt zijn paden recht.*

Johannes heeft Jezus op het oog als hij zegt:

Na mij komt die sterker is dan ik, en ik ben niet waardig mij te bukken en de riem van zijn sandalen los te maken. Ik heb u gedoopt met water, maar Hij zal u dopen met de heilige Geest. (Mc 1,7-8)

Een dergelijke tekst zou u ook tegen kunnen komen in een van de boeken van het Oude Testament als de aankondiging van een historisch moment in de geschiedenis van Israël. En dan neemt Jezus het woord van Johannes over en zegt:

De tijd is vervuld en het Rijk Gods is nabij; bekeert u en geloof in de Blijde boodschap. (Mc 1, 15)

Zoals Marcus het beschrijft én door de keuze van zijn woorden, kan er niet aan getwijfeld worden, dat hij de komst van Jezus beschouwt als een historisch moment in de geschiedenis van Israël. Dit betekent, dat hij ook zijn gemeente en haar voortbestaan verbindt met dit historisch keerpunt in de joodse heilsgeschiedenis. Marcus is een joodse christen met de nadruk op joods. Zo leerden we hem kennen aan het begin van zijn evangelie en zo zal het ook zijn als we het boek sluiten. Deze instelling van

Marcus verklaart mede zijn houding tegenover ontwikkelingen in andere christelijke kernen die botsten met de inzichten en opvattingen van hem. Met vaste hand wijst hij zijn gemeente de weg die hij als de juiste beschouwt.

In het eerste deel van de tekst maakten we kennis met de belangrijkste personen in het verhaal: met Johannes de Doper, met Jezus en zijn eerste volgelingen maar bovenal met de schrijver zelf, die door zijn keuze van onderwerpen en de volgorde waarin hij deze behandelde, zijn stempel heeft gedrukt op de inhoud van het evangelie. Marcus heeft zijn eigen gedachten over Jezus willen overbrengen op zijn gemeente. Hij plaatste deze Jezus in het middelpunt van de joodse traditie en heeft willen aantonen, dat in Jezus de joodse heilsgeschiedenis zijn verwachte Messias gevonden heeft. De messianiteit van Jezus is door hem 'bewezen' door Jezus te portretteren als een unieke wonderdoener en exorcist. Hij heeft hierbij alle registers van zijn overtuigingskracht opengetrokken en hierbij zelfs de grens van wat een mens redelijkerwijze kan accepteren, overschreden. De figuur van Jezus is daarmee door de evangelist gebruikt om zijn eigen gelijk te halen, hoewel we overtuigd zijn van zijn eerlijke bedoelingen. Wat hij *geloofde*, moest volgens hem ook duidelijk en overtuigend *bewezen* kunnen worden!

Marcus heeft de figuur van Jezus tot leven gewekt door van hem de hoofdrolspeler te maken in zijn biografie. De gegevens die hem hiervoor ter beschikking stonden, kwamen voor een deel uit de mondelinge traditie, een verzameling typische uitspraken en parabellen die aan Jezus worden toegeschreven. De schrijver heeft echter van zijn evangelie een lopend verhaal gemaakt waarbinnen de informatie uit de mondelinge traditie opgesloten ligt. In dat lopende verhaal komt de persoonlijke betrokkenheid van de evangelist naar voren. Je merkt hoe hij tegen Jezus aankijkt en wat dit voor zijn gemeente betekent. Hij vertelt over zaken die hem ter harte gaan, over de moeilijkheden die zijn gemeente heeft gehad, over de moeilijke relatie met de joodse gemeenschap waarvan ze eens deel hebben uitgemaakt. Ik werd me hiervan pas goed bewust, toen ik vanochtend, 30 augustus, de liturgie van de zondagsmis op de televisie volgde vanuit een parochiekerk in de buurt van Leuven. In het evangelie van de zondag werd gelezen uit Mc 7,1 e.v., een strafrede van Jezus tegen de farizeeën. De aanleiding was hun liefdeloos gedrag, want terwijl ze aan de ene kant probeerden de oude gebruiken van de voorvaders in

ere te houden door deze zoveel mogelijk naar de letter na te leven, verloren ze aan de andere kant door dit formalistisch gedrag de naastenliefde en de zorg voor de ander uit het oog. Deze strafrede begint met de uitspraak van Jezus:

'Hoe juist heeft Jesaja over u, huichelaars geprofeteerd. Zo toch staat er geschreven': zie (Js 29,13) (cursivering Willibrordvertaling)

*Dit volk eert Mij met de lippen,
Maar hun hart is ver van Mij,
Zij eren Mij, maar zonder zin,
en mensenwet is wat zij leren.*

Het is echter uitermate onwaarschijnlijk, dat Jezus iets in die geest gezegd heeft. Schriftteksten aanhalen was niet zijn gewoonte! Maar toch is het een belangrijke opmerking van Marcus want het typeert de slechte verhouding van zijn gemeente met de joodse omgeving, geleid door de farizeeën en rabbijnen. Zeker na de verwoesting van de tempel was de positie van hen in de nieuwe organisatie rond de plaatselijke synagogen heel belangrijk geworden. Marcus is, laten we wel wezen, nog redelijk terughoudend in zijn kritiek en wordt hierin verre overtroffen door Matteüs en Johannes. Deze evangelielezing van de zondag waarschuwt me niet met oogkleppen op en een te beperkte blik de tekst te lezen en te bestuderen.

Deze biografie van Jezus is dus gedeeltelijk een roman en gedeeltelijk op feiten gebaseerd én het is tegelijk een beschrijving van de geschiedenis van de gemeente zoals de evangelist die ziet.

Het was niet altijd eenvoudig, al lezend, te begrijpen wat de evangelist precies bedoelde met een bepaalde tekst. De moeilijkheid is steeds dat alles wat over Jezus wordt gezegd, gefilterd is door wat leeft en zich afspeelt in de gemeente waar de evangelist werkzaam is. Jezus spreekt tot ons door de mond (de pen) van de evangelist! Op het ene moment herhaalt Jezus in de tekst uitspraken zoals hij die ooit tijdens zijn leven heeft gedaan maar op een ander moment wordt hij de zegsman van de evangelist die hem laat spreken in het belang van zijn gemeente. Hoe spoor ik die plaatsen op waar de evangelist zijn aandacht richt op de problemen binnen zijn gemeente, hoewel het lijkt alsof Jezus zelf aan het woord is, én wanneer kan ik er redelijkerwijze van op aan dat de echte Jezus hier

aan het woord is? Ondersteuning door een onafhankelijke uitspraak in een andere bron was mijn enige houvast, hoe veel respect ik ook kan opbrengen voor de integriteit van de evangelist. Hij is niet degene die dit werk voor mij persoonlijk geschreven heeft maar hij handelde vanuit het belang van de gemeente die aan hem was toevertrouwd. Zijn optiek is niet de mijne en daar moet ik genoeg mee nemen.

Als ik mijn aandacht richt op wat we van Marcus hebben kunnen leren over de mens Jezus, dan wil ik mijn mening dus baseren op uitspraken en parabels die een onafhankelijke bevestiging in een andere bron hebben. Noodgedwongen is daarmee de keuze beperkt gebleven tot slechts een klein gedeelte van de beschikbare tekst.

Wat kunnen we op dit moment van onze studie als conclusie geven? Ondanks het feit dat de toehoorders van Jezus verbaasd stonden over zijn nieuwe leer, zijn wij teleurgesteld achter gebleven. Het ontbreken van duidelijke uitspraken van Jezus hebben ons tot de conclusie gebracht dat voor de gemeente van de evangelist het optreden van Jezus paste binnen de bekende joodse cultuur en religie, wat ons de opmerking ontlokte dat dus de gemeente hoofdzakelijk uit joodse-christenen moest bestaan. Tot op dit moment heeft de evangelist ons niets over een bijzondere christelijke ethiek verteld.

Wel is het duidelijk geworden, dat Jezus kritiek had op de joodse wetsinterpretatie. Daarin toonde hij zich iemand die wars was van formalisme maar oog had voor de mens voor wie de wet geen belemmering maar een ondersteuning moest zijn. Zijn opmerking dat alle voedsel rein is, was een duidelijke *uitdaging* gericht tegen hen die de wet boven de mens stelde. Dit is echt een uitspraak die de mens Jezus karakteriseert. Daarbij past ook de opmerking van Jezus dat de sabbat gemaakt is ter wille van de mens en niet omgekeerd. Nog vermeld moet worden dat Jezus, wat persoonlijke contacten met mensen betreft, zich vrij opstelde om ook met mensen met een discutabel gedrag om te gaan en zelfs samen met hen de maaltijd te gebruiken. Marcus heeft ons meer over het karakter van Jezus geleerd dan over zijn ideeën. Tot zover gaat onze voorlopige conclusie na de bestudering van ongeveer acht hoofdstukken, ruim meer dan de helft, van het evangelie. We zijn benieuwd of het vervolg ons meer inzicht geeft in de christelijke leer en het karakter van de mens Jezus van Nazareth.

OP WEG NAAR JERUZALEM

De lijdensvoorspellingen

Na de uitspraak van Petrus in Caesarea Philippi verandert het evangelie van Marcus van karakter. Jezus wordt de leraar die zijn leerlingen voorbereidt op de taak die hen wacht als hij is heengegaan. Langzaam trekt hij in de richting van Jeruzalem, de stad waar hij de dood zal vinden aan het kruis. Zijn leerlingen blijven niet lang in onzekerheid over wat daar te gebeuren staat. Drie keer waarschuwt Jezus hen en spreekt hij over zijn dood en verrijzenis¹:

Daarop begon Hij hun te leren, dat de Mensenzoon veel zou moeten lijden en door de oudsten, de hogepriesters en schriftgeleerden verworpen worden en ter dood gebracht, maar drie dagen later verrijzen². Hij sprak deze woorden zonder terughoudendheid. Toen nam Petrus Jezus terzijde en begon Hem ernstig daarover te onderhouden. Maar zich omkerend keek Hij naar zijn leerlingen en voegde Petrus op strenge toon toe: 'Ga weg, satan, terug! want gij laat u leiden door menselijke overwegingen en niet door wat God wil'. (Mc 8,31-33)

In zijn reactie op de tegenwerping van Petrus over wat hem in Jeruzalem te wachten staat, zegt Jezus dat hij de wil van Jahweh moet gehoorzamen. Marcus spreekt dus uit dat Jezus bewust zijn dood tegemoet gaat in de overtuiging dat Jahweh dit zo wil. Dit betekent dat Marcus een idee moet hebben van wat de bedoeling, de betekenis van het lijden en sterven van Jezus zou kunnen zijn. Gelet op de woordkeuze die aannemelijk maakt dat een tekst uit een brief van Paulus de basis is geweest voor deze lijdensvoorspelling, ligt het ook voor de hand dat wat in de gemeenten rond Paulus werd geleerd ook Marcus voor ogen stond.

---

¹ De tweede en derde lijdensvoorspelling vindt u in Mc 9,31 e.v. en Mc 10,33 e.v. In de laatste voorspelling geeft Marcus al details die we later tegenkomen in het bekende passieverhaal zoals de bespotting, bespuwing en de geseling. Er staat in deze voorspellingen niet dat alles geschiedt overeenkomstig de wil van Jahweh.

² Het woord *opstanding* geeft duidelijker weer wat er bedoeld wordt dan het woord *verrijzenis*. In het woord opstanding ligt de gedachte besloten dat iemand die ligt weer opstaat en dat wordt hier bedoeld als we spreken over de verrijzenis van de gestorven Jezus.

De basis voor de lijdensvoorspelling vindt u in de eerste brief van Paulus aan de christenen in Korinthe, hoofdstuk 15, de verzen 3-5. De tekst daarin komt over als een geloofsbelijdenis, waarin de keuze van de woorden wijst op een bestaande formulering waarin de essentie heel duidelijk wordt omschreven met uitdrukkelijke vermelding van de Schrift als basis voor de uitspraken. Opvallend is ook de opmerking van Paulus, dat hijzelf niet verantwoordelijk is voor deze tekst die hem als een *overlevering* is meegedeeld:

In de eerste plaats dan heb ik u overgeleverd wat ik ook zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften, en dat Hij begraven is, en dat Hij is opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften, en dat Hij is verschenen aan Kefas en daarna aan de Twaalf.

Vergelijken we deze tekst met de lijdensvoorspelling bij Marcus, dan moet het u opvallen dat Marcus niets zegt over *het waarom* van het lijden en de dood van Jezus¹. U mist de verwijzing uit de brief van Paulus dat Jezus gestorven is voor de zonden van de mensen. We zouden ons moeten afvragen waarom Marcus zich hier zo op de vlakte houdt en alleen vermeldt, dat de dood van Jezus door Jahweh gewild is. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Marcus iets anders aankeek tegen wat met Jezus gebeurd is dan Paulus. Volgens Marcus was Jezus de verwachte Messias en Marcus had zijn uiterste best gedaan dat in het eerste deel van zijn evangelie aan te tonen. Een lijdende Messias was niet het idee dat onder de joden leefde. Voor hen was de Messias degene die door Jahweh gestuurd zou worden om het volk te bevrijden van de vreemde overheerser. Maar Marcus had een ander beeld gekregen van Jezus als de komende Messias. Pas op het einde der tijden, als het oordeel over de wereld

---

¹ Men probeerde blijkbaar in de boeken van het Oude Testament een verklaring te vinden voor alles wat met Jezus gebeurd was. Dit was niet alleen de overtuiging van Marcus en alle evangelisten maar ook van Paulus. Uitgangspunt is de gedachte, dat alles besloten ligt in het raadsbesluit van Jahweh. Dit automatisme betekent dat Marcus ervan overtuigd is dat Jezus dit alles **moest** ondergaan volgens de wil van Jahweh. Deze houding en dit automatisme bij het zoeken naar verklaringen, zet voor mijzelf vraagtekens bij dergelijke uitspraken. Met zulke uitspraken heb ik steeds moeite! Wat betekent hier: wat gebeurt, is in overeenstemming met de wil van Jahweh? Betekent dit dat Jahweh het toelaat of dat hij bewust zelf het initiatief neemt?

zou worden uitgesproken, zou Jezus als Messias optreden om recht te spreken over goed en slecht. We zullen zien dat tijdens het verhoor door de hogepriester aan de vooravond van zijn dood, Jezus in Mc 14,61 e.v. antwoordt op een vraag van de hogepriester met woorden uit het boek Daniël (Da 7,13):

'Zijt Gij de Christus, de Zoon van de Gezegende?' Jezus antwoordde: 'Ja, dat ben Ik; en gij zult *de Mensenzoon zien zitten aan de rechterhand van de Macht en komen met de wolken des hemels.*' Toen scheurde de hogepriester zijn gewaad en riep uit: 'Waartoe hebben wij nog getuigen nodig? Ge hebt de godslastering gehoord. Wat dunkt u? Allen spraken het vonnis uit, dat Hij de dood verdiende. (cursivering Willibrordvertaling)

Ik loop hier vooruit op wat tijdens de laatste fase in het leven van Jezus gebeurde. Op dit moment in zijn evangelie zwijgt Marcus en pas vlak voor de dood van Jezus, tijdens het laatste avondmaal en tijdens de ondervraging door de hogepriester, worden er verhelderende woorden gesproken. Tot zo lang moeten we wachten.

De lijdensvoorspellingen opnieuw bekeken

Keren we terug naar Caesarea Philippi waar Petrus het geloof van de gemeente heeft uitgesproken. Jezus gaat met zijn leerlingen op weg naar Jeruzalem en bereidt hen voor op zijn aanstaande dood en spreekt ook over zijn verrijzenis. Waarschijnlijk zullen de apostelen hier niets van begrepen hebben. Hoe kon Jezus weten wat er in Jeruzalem met hem zou gebeuren en wat bedoelde hij met de woorden dat hij na drie dagen zou verrijzen. Laten we nog eens de woorden van de evangelist aanhalen:

Daarop begon Hij hun te leren, dat de Mensenzoon veel zou moeten lijden en door de oudsten, de hogepriesters en schriftgeleerden verworpen worden en ter dood gebracht, maar drie dagen later verrijzen. Hij sprak deze woorden zonder terughoudendheid. Toen nam Petrus Jezus terzijde en begon Hem ernstig daarover te onderhouden. Maar zich omkerend keek Hij naar zijn leerlingen en voegde Petrus op strenge toon toe: 'Ga weg, satan, terug! want gij laat u leiden door menselijke overwegingen en niet door wat God wil'. (Mc 8,31-33)

Deze voorspelling van Jezus komt voor de leerlingen als een donderslag bij heldere hemel. De gemeenteleden van Marcus echter weten natuurlijk wel wat er met Jezus gebeurd is en zullen zeker hun gedachten hebben over de schuldvraag en over hoe het zover gekomen is. Maar in de tekst van Marcus werd er tot dusver gezwegen, afgezien van enkele terloopse opmerkingen over mensen die blijkbaar jaloers waren op het succes van Jezus en hem een hak wilden zetten. We komen daarop uitvoerig terug.

Eerst wil ik een mogelijk misverstand uit de weg ruimen. Als de evangelist spreekt over 'de oudsten, de hogepriesters en schriftgeleerden', heeft dit een dubbele betekenis. Zij zijn de geestelijke leiders van het joodse volk maar vormen tegelijk ook het bestuur van de landstreek Judea, waarvan Jeruzalem de hoofdstad en de bestuurszetel is. Dit is nu eenmaal het gevolg van de typische staatsstructuur van Israël. Het land is een tempelstaat met Jahweh aan het hoofd en als zijn aardse gedelegeerden, om het modern te zeggen, de hogepriester en zijn ondersteunende staf van oudsten en schriftgeleerden. Godsdienstig- en civielbestuur in één hand maar wel onder streng toezicht van de romeinse bezetter. De hogepriester is dus iemand met twee petten op, om het in hedendaagse termen uit te drukken. We weten dat zoiets altijd ellende geeft. Wie heeft dan de schuld van wat er in Jeruzalem met Jezus is gebeurd? Is het de overheid, geruggensteund door de bezetter, of het joodse volk, vertegenwoordigd door zijn geestelijke leiders? We weten dat in het christendom de veroordeling van Jezus wordt gezien als een verwerping van hem door het joodse volk en inderdaad gebruikt Jezus in zijn lijdensvoorspelling de uitdrukking 'verworpen worden', wat wijst op een religieuze veroordeling. Maar met twee petten op, weet je het nooit zeker. Het zijn uiteindelijk de dienaren van de hogepriester geweest, in welke functie dan ook, die Jezus arresteerden en voor het gerecht brachten.

Er is nog een opmerking die ik wil maken. Jezus spreekt over zijn verrijzenis, drie dagen na zijn dood. Na drie dagen is een dood mensenlichaam in een verregaande staat van ontbinding, zeker in een heet klimaat. En dan wordt de dode Jezus weer levend, dat suggereert toch het woord verrijzenis? Zo wordt het toch ook thans nog door vele gelovigen en niet-christenen begrepen? Voor een nuchter denkend mens een tamelijk onsmakelijke gedachte. Aan het einde van zijn evangelie zal Marcus dan ook zijn bedenkingen hierover stilzwijgend onder woorden brengen door alleen te spreken over een leeg graf en het woord verrijzenis vermijden.

U weet hoe spottend en vol ongeloof mensen kunnen reageren als de verrijzenis van Jezus ter sprake komt. Laat er geen misverstand over bestaan: met verrijzenis bedoelen we eenvoudig dat Jezus na zijn dood weer leeft bij God. Praten we over de verrijzenis van Jezus, betekent dus spreken over de levende Heer die verschijnt aan zijn leerlingen in een gedaante die voor mensen waarneembaar is. Tijdgenoten van Marcus wisten heel goed wat bedoeld werd als er over de verrijzenis gesproken werd. Lezen we niet in het evangelie van Johannes wat er gebeurde in de avond na de verrijzenis?

In de avond van die eerste dag van de week, toen de deuren van de verblijfplaats der leerlingen *gesloten* waren uit vrees voor de Joden, kwam Jezus binnen, ging in hun midden staan en zei ..... (Joh 20, 19 e.v.)

In de evangeliën staan geen verrijzenisverhalen maar verschijningsverhalen, hoe overtuigend de evangelist deze verhalen ook vertelt. In de geschiedenis van de rooms-katholieke kerk wordt ook regelmatig gesproken over verschijningen van heiligen, zonder dat men het nodig vindt deze eerste te laten verrijzen¹.

Marcus is blijkbaar een nuchter mens en heeft zijn bedenkingen bij het gebruik van woorden die dingen suggereren die meer zeggen dan verantwoord is. Hij heeft ook blijkbaar zijn bezwaren tegen de overspannen manier waarop over Jezus in de Christuscultus wordt gesproken. Dat Marcus toch spreekt over de verrijzenis van Jezus met gebruik van de woorden die hij bij Paulus gelezen heeft, getuigt van het respect dat hij heeft voor Paulus. Het betekent, dat hij de gedachte onderschrijft die achter de woorden schuilgaat, al zou hij het zelf liever anders gezegd hebben. We beginnen steeds meer te begrijpen hoe Marcus is: een nuchter mens, wars van allerlei bizarre opvattingen, jood in hart en nieren en tegelijk een christen die probeert Jezus in zijn overtuiging de plaats te ge-

---

¹ Ik heb er begrip voor dat het verrijzenisverhaal nog steeds van de kansel wordt voorgelezen en uitgelegd als de opstanding van de verrezen Heer uit het graf waarna het graf verder leeg achterbleef. Op die manier worden de gelovigen niet geconfronteerd met de vraag: wat is er eigenlijk met het lijk gebeurd? Ook Marcus gaat deze vraag uit de weg door te spreken over het lege graf. De bezetter nam trouwens meestal niet de moeite het lichaam van de dode van het kruis te halen. Als afschrikwekkend voorbeeld bleef het daar. Ook in ons land kon men tijdens de middeleeuwen buiten de steden de galgenvelden van verre ruiken. Begrafenis van een terechtgestelde was een uitzondering.

ven die hem toekomt. We zullen zien wat er verder komt, want Marcus is nog niet klaar met zijn oordeel over Jezus!

Wist Jezus echt dat hij zijn dood tegemoet ging en waarom?

In de veertigdagentijd sloot het net zich rond Jezus in de laatste fase van zijn leven, zo ervaarden we dat in het 'Rijke Roomse Leven'. Wat met Jezus zou gebeuren was niet meer te vermijden. In de lezingen, de zondagse preken en lijdensmeditaties werden we voorbereid op de gebeurtenissen van de Goede Week. Met zorg werden de lezingen gekozen. Tegenwoordig wordt er wat voorzichtiger omgesprongen met het retorisch geweld, dat vroeger in die weken in zwang was. De nadruk valt niet meer op het verhalen van scènes waarin de oudsten en schriftgeleerden Jezus belaagden met hun pogingen hem in diskrediet te brengen als een overtreder van de joodse wet. De vijandschap van de tegenstanders van Jezus, die we zo gewend waren te ervaren in die veertig dagen, is nog nauwelijks waarneembaar. De keuze van de lezingen is thans meer gericht op wat Jezus voor de mens van nu kan betekenen.

Als Marcus Jezus laat zeggen in zijn lijdensvoorspellingen wat hem te wachten staat in Jeruzalem, dan moet hij ook proberen de juiste sfeer te scheppen in zijn tekst, wil hij geloofwaardig overkomen. En dus gaan we op zoek naar wat de schrijver ons hierover te zeggen heeft. Hij heeft het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt, laat dat gezegd zijn! Hij weet dat overal binnen de jonge religie de schuld van wat met Jezus gebeurd is, gelegd wordt bij de joden, in het bijzonder bij de joodse religieuze leiders. Maar hij weet ook, dat eigenlijk alleen met recht gesproken kan worden over een gevaar dat dreigt van de zijde van de landbestuurders, die onder toezicht van de romeinen, voor de veiligheid van stad en tempel moesten zorgen. Het optreden van Jezus hield inderdaad een dergelijk risico in zich. Jezus was niet gewend een blad voor de mond te nemen en dat kon tot gevaarlijke situaties leiden tijdens de komende feestdagen als Jeruzalem overvol zou zijn. Marcus probeert het reële gevaar voor Jezus, dat kwam van de zijde van de stadsbestuurders, om te buigen in de richting van een ernstig religieus conflict waarover dezelfde bestuurders, maar nu met een religieuze pet op, hun oordeel zullen uitspreken. Marcus is daarom verplicht in zijn tekst de juiste argumenten naar voren te brengen om dit standpunt te ondersteunen. Hij is daar echter niet in geslaagd!

Waar staan die teksten waarin sprake is van een ernstig religieus conflict? Waar en wanneer lezen we over ernstige bedreigingen van Jezus naar aanleiding van echte of vermeende wetsovertredingen? De gehele tekst doorlezend, komen we maar op enkele plaats iets tegen dat hierop kan wijzen. En dan zijn de bedreigingen alleen van verbale aard en nooit rechtstreeks tot Jezus zelf gericht. Nergens is er sprake van het uiten van *dreigementen* ten overstaan van Jezus zelf. Nergens lezen we over *fysieke bedreigingen* waarmee Jezus *lijfelijk* werd geconfronteerd. Wat leren de teksten ons?

Er komen acht tekstfragmenten in aanmerking voor een nader onderzoek. U vindt ze in Mc 3,6; 8,31; 9,31; 10,32; 11,18; 12,12; 14,1 en in het lijdensverhaal vanaf Mc 14,43.

In Mc 3,6 gaat het over een genezing op de sabbat en lezen we aan het einde van de perikoop:

En de Farizeeën gingen naar buiten en aanstonds smeedden zij met de Herodianen plannen om Hem uit de weg te ruimen.

Het blijft bij praten en er is geen sprake van een directe fysieke bedreiging. Welke waarde moeten wij trouwens hechten aan de opmerking dat zijn tegenstanders met elkaar samenspannen? Hoe kon de evangelist daarvan op de hoogte zijn want samenspannen is altijd iets dat in het geheim plaats vindt. Is Marcus hier, achteraf, creatief bezig?

De teksten in 8,31; 9,31 en 10,32 zijn de bekende lijdensvoorspellingen van Jezus zelf. Hierin spreekt hij over wat hem te wachten staat of juist gezegd: hier blik de evangelist terug op wat gebeurd is en laat hij Jezus dit zelf voorspellen.

In Mc 11,18 e.v. lezen we het verhaal van de tempelreiniging aan het begin van de goede week. Aan het slot van de tekst lezen we:

De hogepriesters en schriftgeleerden die dat gehoord hadden, zochten een mogelijkheid om Hem ter dood te brengen. Zij vreesden Hem namelijk, omdat heel het volk verrukt was over zijn leer.

Ook hier geen directe fysieke bedreiging. Het blijft beperkt tot plannen maken en het samenspannen met anderen. De gespannen situatie in de

stad aan de vooravond van de Goede Week maakt de tempelreiniging tot een daad die de veiligheid in de stad in gevaar zou kunnen brengen. De bestuurders reageren hierop vanuit hun civiele verantwoordelijkheid, al suggereert Marcus, wat ook later terugkomt in het verhoor van Jezus, dat de bestuurders het als een religieuze bedreiging van hun tempel zien.

Eenzelfde situatie zien we aan het einde van de parabel van de misdadige wijnbouwers in Mc 12,12 waar we lezen:

Zij zonnen nu op een middel om zich van hem meester te maken

Op deze parabel komen wij uitvoerig terug als we proberen te achterhalen hoe de gemeente van Marcus zichzelf ziet tegenover de achtergrond van het joodse Israël.

In hoofdstuk 14 leest u het bekende verhaal¹ van de zalving van Jezus door een vrouw. Marcus plaatst deze vertelling twee dagen voor het joodse paasfeest en laat deze geschiedenis voorafgaan door de opmerking in vers 1:

De hogepriesters en de schriftgeleerden zochten op welke manier zij Jezus door een list zouden kunnen grijpen en Hem ter dood brengen. Want ze dachten: niet op het feest; er mochten anders eens onlusten ontstaan onder het volk.

Dit geeft de evangelist de gelegenheid het verhaal in verband te brengen met de aanstaande dood van Jezus.

Nergens in het evangelie van Marcus, behalve in het lijdensverhaal, wordt Jezus geconfronteerd met een directe fysieke bedreiging van zijn leven. Het blijft bij opmerkingen maken en plannen smeden, het zijn alleen maar lichte aanwijzingen dat het mis kan gaan. Het geheel heeft iets kunstmatigs! Het lijkt erop, dat de evangelist, bewust, door het plaatsen van slechts enkele opmerkingen op daarvoor geschikte momenten, een bepaalde sfeer heeft gecreëerd. Het is zijn bedoeling om de schuld van de

---

¹ We komen uitvoerig op dit verhaal terug bij de bespreking van de gebeurtenissen in de laatste week van Jezus' leven. Voldoende is nu te weten dat de vrouw symbolisch het lichaam van Jezus balsemt met het oog op zijn naderende dood.

joden aan de dood van Jezus te onderbouwen door de suggestie van een geleidelijk terugkerende conflictsituatie. Het lijkt aannemelijk, dat Marcus de problemen tussen Jezus, de farizeeën en schriftgeleerden heeft aangedikt om de schuld van de terechtstelling van Jezus bij de joden neer te leggen. Hiermee loopt hij in de pas met wat het lijdensverhaal ons leert. Maar de wijze waarop hij dit heeft gedaan, getuigt van een bewust gematigde toonzetting en past eigenlijk niet bij iemand die vanaf het begin erop uit is een schuldvraag in een bepaalde richting te beantwoorden. Marcus heeft de vier vermelde perikopen (de lijdensvoorspellingen laten we buiten beschouwing) bewust verbonden met momenten die als markeringpunten in het verhaal kunnen worden beschouwd.

Laten we eens zien op welke ogenblikken Marcus deze opmerkingen heeft gemaakt. De eerste vermelding van het samenspannen van zijn tegenstanders gebeurt aan het begin van het openbare optreden van Jezus. De lezer weet nu vanaf het begin al wat er uiteindelijk met Jezus zal gebeuren. Het verdere verloop van het evangelie is daardoor getekend met een afloop die onvermijdelijk is.

Met het verhaal van de tempelreiniging wijst de evangelist op de directe aanleiding voor de dood van Jezus. Door zijn verhaal te besluiten met de impliciete dreiging met geweld moet het de lezer duidelijk zijn: nu gaat het gebeuren.

De parabel van de misdadige wijnbouwers speelt een aparte rol in het evangelie van Marcus. Door een parabel van Jezus aan te passen aan zijn nieuwe religieuze inzichten en Jezus tot woordvoerder te maken van deze aangepaste tekst, suggereert hij dat, volgens Jezus, God gaat afrekenen met het traditionele jodendom. Marcus poneert zo de jonge christengemeente als het nieuwe Israël. Ik zal later een uitvoerig verslag hierover geven en volsta nu met de gemaakte opmerking.

De laatste gebeurtenis die we memoreerden, was de zalving van Jezus door een vrouw. Het verhaal eindigt in de versie van de evangelist Johannes met de opmerking, dat Judas naar de hogepriesters gaat om Jezus te verraden. Door de zalving van Jezus vooraf te laten gaan aan zijn dood, maakt Marcus duidelijk, dat door de kruisiging een normaal begrafenisritueel onmogelijk is geworden.

De topics in het optreden van Jezus: het begin van zijn zending, de aanleiding voor zijn arrestatie, de parabel van de misdadige wijnbouwers en het verhaal van de balseming van Jezus zijn genoemd in een context van

samenspannende hogepriesters, schriftgeleerden en farizeeën, die uit zijn op zijn ondergang. Door zijn milde formuleringen heeft Marcus zich in de tekst, die voorafgaat aan het lijdensverhaal, beperkt tot een weergave van conflicten tussen Jezus en de geestelijke leiders van het volk zonder het joodse volk daarin te betrekken. Pas tijdens het lijdensverhaal werd ook door het volk om de kruisiging van Jezus gevraagd, hoewel in een context die suggereert dat het gaat om een kleine groep mensen die door haar leiders was opgehitst. Maar bij de beantwoording van de schuld-vraag door de christenen, werd het gehele joodse volk verantwoordelijk voor de dood van Jezus gehouden. Marcus heeft zich, hoewel met een duidelijke aarzeling, aangesloten bij de gangbare opvatting over de schuld van de joden aan wat Jezus overkomen is.

JEZUS ONDERWIJST ZIJN LEERLINGEN

Inleiding

Tijdens de laatste grote trektocht van Jezus, waarbij hij zich op weg begeeft naar Jeruzalem, besteedt hij zijn volle aandacht aan het onderrichten van zijn leerlingen. Hij weet dat hem nog slechts een korte tijd rest. De lijdensvoorspellingen die hij uitspreekt, maken de lezer attent op de komende gebeurtenissen. In hoeverre er bij de lijdensvoorspellingen echt sprake is van een historisch feit, laat ik in het midden. Zeker is wel, dat de voorspellingen geformuleerd zijn op een wijze die verraadt dat de afkomst te zoeken is in de Christuscultus in Klein-Azië. Door het element van het aanstaande lijden en de dood van Jezus, krijgen de komende dagen in zijn leven de volle belangstelling.

De evangelist maakt van deze periode in het leven van Jezus gebruik om bijzondere aandacht te schenken aan de problemen van zijn eigen gemeente. Hij denkt aan de moeilijkheden van gemeenteleden die door hun joodse afkomst worden uitgesloten van een normale omgang met hun vroegere geloofsgenoten en zelfs bloot staan aan vervolgingen. Hij kent de problemen die typisch zijn voor een jonge gemeente die zijn weg nog moet vinden: problemen die samenhangen met competentie, gezag en het gedrag van leiders onderling en ten opzichte van de gemeente. Hij heeft als voorganger in zijn gemeente kennis gemaakt met de menselijke zwakheden die intern onrust veroorzaken en de eenheid bedreigen. Om zijn gemeente te onderrichten maakt Marcus gebruik van uitspraken van Jezus die hij aanpast aan zijn eigen behoefte. Waar deze uitspraken ook op een of andere wijze voorkomen in onafhankelijke bronnen, zullen we dit vermelden om te benadrukken dat Marcus zich laat leiden door wat Jezus heeft gezegd. In de hoofdstukken 8 en volgende vinden we de teksten die de evangelist heeft neergeschreven met de bedoeling zijn gemeenteleden de ondersteuning te geven die ze nodig hebben. Aan de hand van citaten zullen we een en ander toelichten.

Wie mijn leerling wil zijn

De weg die een christen te gaan heeft, is het kruis opnemen en Jezus navolgen. Niet voor niets werd in de eerste tijd de uitdrukking *De Weg* gebruikt om er de christelijke religie mee aan te duiden. Leven zoals Jezus

het heeft voorgedaan en niet aarzelen om de ongemakken voor lief te nemen, indien een consequente levenshouding als christen daarom vraagt. Niet de weg van de minste weerstand maar de smalle weg die naar het doel leidt.

De volgende teksten weerspiegelen duidelijk de problemen waarmee de gemeente van Marcus wordt geconfronteerd. De formulering toont aan dat uitspraken van Jezus zijn omgewerkt tot vermaningen voor volgelingen uit de tijd van Marcus. De keuze van bepaalde woorden verradt dat het Marcus is en niet Jezus die hier aan het woord is. Denk hierbij aan uitdrukkingen zoals: het kruis opnemen, ter wille van mij, omwille van het evangelie, de weg volgen, zichzelf verloochenen, het leven verliezen, het leven redden enz.

Nadat Hij behalve zijn leerlingen ook het volk bij zich had laten komen, sprak Hij tot hen: 'Wie mijn volgeling wil zijn, moet Mij volgen door zichzelf te verloochenen en zijn kruis op te nemen. Want wie zijn leven wil redden, zal het verliezen. Maar wie zijn leven verliest omwille van Mij en het Evangelie, zal het redden'.

(Mc 8,34-36), zie ook (Mt 16,24 e.v.) en (Lc 9,23 e.v.)

Ook in het Q-document¹ en bij Thomas wordt gesproken over de noodzaak het kruis op te nemen en Jezus te volgen.

Als iemand zijn kruis niet draagt en Mij volgt, kan hij mijn leerling niet zijn. (Lc 14,27)

Wie zijn leven tracht te redden, zal het verliezen en wie het verliest, zal het behouden. (Lc 17,33)

Wie niet zal haten zijn broers en zijn zusters en zijn kruis niet draagt zoals ik, zal mij niet waardig zijn. (Th 55,2)

De volgende uitspraak die van belang is om tijdens vervolgingen de moed niet te verliezen, treft u alleen aan bij Marcus en via hem bij Mat-

---

¹ Het feit dat bepaalde uitspraken circuleerden in de orale periode en zelfs in verschillende schriftelijke vastleggingen zijn opgenomen, betekent niet noodzakelijk dat Jezus hiervoor verantwoordelijk is. Ook de jonge christengemeenten zorgden voor eigen uitspraken die breed gedragen werden.

teüs en Lucas. Jezus spreekt over de beloning voor hen die alles hebben achtergelaten om hem te volgen:

Daarop nam Petrus het woord en zei: 'Zie, wij hebben alles prijsgegeven om U te volgen'. Jezus antwoordde: 'Voorwaar, Ik zeg u: er is niemand die huis, broers, zusters, moeder, vader, kinderen of akkers om Mij en om de Blijde Boodschap heeft prijsgegeven, of hij ontvangt, nu in deze tijd, het honderd-voud aan huizen, broers, zusters, moeders, kinderen en akkers, zij het ook gepaard met vervolgingen, en in de toekomstige wereld het eeuwige leven. Veel eersten zullen laatsten en veel laatsten zullen eersten zijn'. (Mc 10,28-31); zie ook (Mt 19,27) en (Lc 18,28 e.v.)

Hoe gemeenteleden met elkaar moeten omgaan

In hoofdstuk 9 lezen we in een kort verhaal hoe de leerlingen van Jezus, onderweg naar Kafarnaüm, onder elkaar discussieerden over wie van hen de belangrijkste was. Toen Jezus vroeg waarover ze zo druk aan het praten waren geweest, zwegen ze verlegen. Dan lezen we bij Marcus:

Toen zette Hij zich neer, riep de twaalf bij zich en zei tot hen: 'Als iemand de eerste wil zijn, moet hij de laatste van allen en de dienaar van allen zijn'. (Mc 9,35); zie ook (Mt 23,11) en (Lc 9,48b)

Hetzelfde onderwerp komt ter sprake in hoofdstuk 10. De broers Johannes en Jacobus, de zonen van Zebedeüs, vragen Jezus om de ereplaatsen in zijn toekomstig rijk. Toen de andere leerlingen dit bemerkten, reageerden ze verontwaardigd.

Jezus echter riep hen bij zich en sprak tot hen: 'Gij weet dat zij die als heersers der volkeren gelden, hen met ijzeren vuist regeren en dat de groten misbruik maken van hun macht over hen. Dit mag bij ú niet het geval zijn; wie onder u groot wil worden, moet dienaar van u zijn, en wie onder u de eerste wil zijn moet de slaaf van allen zijn, want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losprijs voor velen'. (Mc 10,42-45); zie ook (Mt 20,24-28) en (Lc 22,24-27)

Er zijn geen aanwijzingen dat in de mondelinge traditie hierover verhalen en uitspraken de ronde deden, die ook in andere onafhankelijke bronnen zijn opgenomen, hoewel het duidelijk is dat wat gezegd wordt, past bij

Jezus. In beide verhalen worden bekende problemen besproken die in iedere organisatie, van welke aard ook, voorkomen. Wie is de baas en hoe gaat men met elkaar om. Wat Marcus zegt is helder en behoeft geen verder commentaar. In het laatste deel van de zin in Mc 10,45 spreekt Jezus over zichzelf als de Mensenzoon die zijn leven geeft als losprijs voor velen. Dit is de eerste heldere aanwijzing bij de evangelist dat hij over de betekenis van de dood van Jezus hetzelfde denkt als Paulus. In de lijdensvoorspellingen komt dit element niet duidelijk naar voren.

Huwelijksproblemen

In het joodse wet was het een getrouwde man toegestaan om zijn echtgenote een scheidingsbrief te geven waardoor het huwelijk ontbonden werd. Toen de farizeeën Jezus naar zijn mening vroegen, was zijn antwoord heel duidelijk:

Zij zeiden: 'Mozes heeft toegestaan een scheidingsbrief op te stellen en haar weg te zenden'. Doch Jezus antwoordde hun: 'Om de hardheid van uw hart heeft hij die bepaling voor u neergeschreven. Maar in het begin, bij de schepping, heeft God *hen als man en vrouw gemaakt. Daarom zal de man zijn vader en moeder verlaten om zich te binden aan zijn vrouw en deze twee zullen één vlees worden. Zo zijn ze dus niet langer twee, één vlees als ze geworden zijn. Wat God derhalve heeft verbonden, mag een mens niet scheiden*'. (cursivering Willibrordvertaling) (Mc 10,4-10); zie ook (Mt 19,3 e.v.)

Maar dan vervolgt Marcus zijn tekst in regel 11 met een opmerking die duidelijk maakt dat hier meer aan de hand is. In het romeinse recht hadden beide partijen, man en vrouw, hetzelfde recht om een scheiding aan te vragen. Blijkbaar waren er in de gemeente van Marcus personen, die niet van joodse afkomst waren en zich op dit recht wilden beroepen om te scheiden. Marcus stelt daar tegenover de onontbindbaarheid van het huwelijk en laat Jezus dit uitspreken:

Hij sprak tot hen: 'Wie zijn vrouw wegzendt en een ander huwt, maakt zich tegenover haar schuldig aan echtbreuk. En wanneer zij haar man wegzendt en een andere huwt, begaat zij echtbreuk'. (Mc 10,11-12); zie ook (Mt 19,9)

Ook in het Q-document is deze uitspraak in een iets andere formulering te vinden. Matteüs maakt een uitzondering in het geval de vrouw wordt weggezonden omdat zij ontucht (overspel?) heeft gepleegd.

Maar Ik zeg u: Wie zijn vrouw verstoot, behalve in geval van ontucht, brengt haar ertoe echtbreekster te worden, en wie een verstoten vrouw huwt, begaat echtbreuk. (Mt 5,32)

Door het oog van de naald

U kent natuurlijk allen deze uitdrukking in de betekenis: het was op het nippertje, op het kantje af of welke andere formulering u wilt gebruiken om aan te geven dat slechts ternauwernood een ongeluk is vermeden. Maar nu een voorbeeld met een letterlijke betekenis! Met deze woorden beschrijft Jezus het beeld van iemand met veel bezittingen die probeert het Rijk Gods binnen te komen. Dat is bijna onmogelijk, zegt hij, dat is proberen jezelf (Jezus zegt eigenlijk: een kameel) door het oog van een naald te persen. Een beeldspraak die er niet om liegt. Hier maken we voor het eerst kennis met een Jezus die we bij Marcus nog niet zijn tegengekomen, iemand die duidelijk zegt waarop het staat. Het is de eerste shockerende uitspraak bij deze evangelist. Aan de uitspraak van Jezus gaat een verhaal vooraf van iemand met veel bezittingen die aan Jezus vraagt wat hij moet doen om het eeuwige leven te verwerven. Het advies van Jezus is duidelijk: verkoop al je bezittingen, geef het geld aan de armen, kom dan en volg mij. De jongeman droop af, dat was te veel gevraagd, dat kon hij niet opbrengen. En dan zegt Jezus:

Toen liet Jezus zijn blik gaan over zijn leerlingen en zei tot hen: 'Hoe moeilijk is het voor degenen die geld hebben het Koninkrijk Gods binnen te gaan'. De leerlingen stonden verbaasd over wat Hij zei. Daarom herhaalde Jezus: 'Kinderen, wat is het moeilijk het Koninkrijk Gods binnen te gaan. Voor een kameel is het gemakkelijker door het oog van een naald te gaan, dan voor een rijke in het Koninkrijk Gods te komen.' (Mc 10,25 e.v.); zie ook (Mt 19,23 e.v.) en (Lc 18,24 e.v.)

Deze uitspraak letterlijk nemen, betekent dat rijkdom een onnoemelijk grote handicap is om na de dood het eeuwige leven te verwerven! U begrijpt dat door de eeuwen heen van alles is geprobeerd om deze uitspraak af te zwakken. Men heeft zelfs gesuggereerd dat het oog van de naald een

zeer smalle poort in Jeruzalem was. Het probleem is dat de mensen, ik overdrijf niet, de echte historische Jezus niet hebben leren kennen tijdens hun religieuze opvoeding en bovendien geen idee hebben wat de context is van deze uitspraak. Zoals altijd moet men de betekenis van uitspraken zien binnen de juiste context en ik bedoel hier niet het *verhaal* dat aan de uitspraak voorafgaat maar de *omstandigheden* ter plaatse. Zoals eerder opgemerkt was er een enorme kloof tussen arm en rijk, tussen de bezittende klasse en de grote massa die amper iets bezat en moest trachten te overleven. De bezittende klasse zat, om het plat te zeggen, op haar eigendommen en weigerde deze te delen met mensen die niets bezaten. Hun rijkdom was verkregen door onderdrukking en uitbuiting! Het verdient aanbeveling nog eens goed de uitspraken van Jezus te lezen die u kunt vinden in het Q-document. Om die reden heb ik er ter plaatse extra aandacht aan besteed. In het volgende hoofdstuk, in de paragraaf over de Tempelreiniging, wordt uitvoeriger ingegaan op de sociale omstandigheden in de tijd van Jezus.

Het is niet zo dat iedere rijke zich afsloot voor de ellende van anderen die hulp nodig hadden maar de uitspraak van Jezus karakteriseert de bezittende klasse. De opmerking van Jezus moet u dus relativiseren en dat is gelukkig voor de rijke mensen die nu leven! Maar probeer echter niet de uitspraak te ontkrachten!

De opmerking, dat de meeste christenen de historische Jezus niet echt kennen, wordt veroorzaakt door het beperkte en eenzijdige beeld van Jezus dat we vanaf de kansel aangereikt krijgen. In het godsdienstonderwijs is de aandacht niet gericht op de historische Jezus maar op de Jezus van het geloof waarin de verrezen Heer Jezus Christus centraal staat. De Jezus-figuur in het evangelie van Johannes komt dit beeld het meest nabij. Dat in de christelijke godsdienst het evangelie van Johannes een prominente plaats inneemt, onderschrijf ik. Maar het christendom is dan ook niet gebaseerd op wat we weten en denken over de historische Jezus maar berust op wat zich in Klein-Azië heeft afgespeeld in de eerste jaren na zijn dood. Daar zijn het joden en niet-joden geweest die hun interpretatie hebben gegeven over de dood van Jezus en de betekenis ervan voor de mensen. In dat proces is de historische Jezus geleidelijk naar de achtergrond geschoven. In het christendom staat God centraal en de eigenschappen die we hem toedichten, zien we teruggeprojecteerd in zijn ikoon, zijn zoon, de verrezen Heer Jezus Christus.

De vervolgingen en het einde van de wereld

In hoofdstuk 13 leest u een merkwaardig verhaal over de verwoesting van de tempel en de stad Jeruzalem en in één adem daarmee een beschrijving van de ondergang van de wereld en de vervolging van de christenen. Het lijkt alsof de schrijver niet goed raad weet hoe hij zijn gedachten moet ordenen. Het verhaal komt chaotisch over. Zijn gedachten buitelen over elkaar heen: de ondergang van Jeruzalem en het einde van de wereld lijken als het ware gelijktijdig plaats te vinden, zo komt het bij mij over. Volgens de evangelist zijn dit allemaal voorspellingen van Jezus. Maar het is absoluut ondenkbaar dat deze opeenvolging van uitspraken van Jezus de orale periode kan hebben overleefd. Het kan niet anders of de evangelist is hier zelf aan het woord, hij kijkt in de toekomst, een naaste toekomst denk ik, en vertelt wat spoedig te gebeuren staat. U kunt het een visioen noemen.

Het verhaal begint aldus: Jezus verlaat met zijn leerlingen de tempel en één van zijn leerlingen wijst hem op de schitterende gebouwen en dan reageert Jezus als volgt:

'Ziet ge die grote gebouwen? Geen steen zal op de andere gelaten worden, alles zal worden verwoest'. (Mc 13,2)

En dan vragen de leerlingen aan hem:

'Zeg ons, wanneer dat zal gebeuren en wat zal het teken zijn, dat dit alles gaat voltrokken worden?' (vers 4)

En dan volgt een lang verhaal vanaf vers 5 tot en met vers 27. Ik neem een aantal citaten over die een duidelijk beeld geven van de inhoud. De cursivering in de Willibrordvertaling slaat op het overnemen van citaten uit het Oude Testament, de plaats daarvan staat in de kantlijn vermeld.

Weest op uw hoede, zo begon Jezus zijn uiteenzetting, dat niemand u in dwaling brengt. Want velen zullen optreden in mijn Naam en zeggen: Ik ben het. En velen zullen zij misleiden. (vers 6)

Wanneer gij zult horen van oorlogen en oorlogsgeruchten, laat u dan geen angst aanjagen. *Dat alles moet gebeuren*, maar het is nog niet het einde. *Er*

zal strijd zijn van volk tegen volk en van koninkrijk tegen koninkrijk; er zullen aardbevingen zijn en hongersnood, nu hier, dan daar: dit is het begin van de weeën. (vers 8)

Weest op uw hoede. Men zal u overleveren aan de rechtbanken, in de synagogen zult ge gezeseld worden en voor de stadhouders en koningen zult ge terecht staan omwille van Mij, om zo ten overstaan van hen getuigenis af te leggen. (vers 9)

Eerst moet onder alle volkeren de Blijde Boodschap verkondigd worden. (vers 10)

Wanneer men u wegvoert om u over te leveren, maakt u dan niet tevoren bezorgd over wat gij zult zeggen, maar zegt wat u op dat ogenblik ingegeven zal worden. Want niet gij zijt het die spreekt, maar de Heilige Geest. (vers 11)

Gij zult een voorwerp van haat zijn voor allen omwille van mijn Naam. Wie echter ten einde toe volhardt, zal gered worden. (vers 12b en 13)

Wanneer gij nu de *gruwel der verwoesting* zult zien staan waar het niet mag -- wie het leest begrijpe het-- laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten. (vers 14)

Want die dagen *zullen dagen van verschrikking zijn zoals er niet zijn geweest vanaf het begin toen God de wereld schiep, tot nu toe*, noch ooit komen zullen. (vers 19)

Wanneer dan iemand u zegt: Zie, de Christus is hier, of: Hij is daar: geloof het niet. (vers 21)

Weest dus op uw hoede; Ik heb u alles voorspeld. (vers 23)

Maar na die verschrikkingen *zal in die dagen de zon verduisteren en de maan geen licht meer geven; de sterren zullen van de hemel vallen en de hemelse heerscharen in verwarring geraken; dan zullen zij de Mensenzoon zien komen op de wolken, met grote macht en heerlijkheid. Dan zal Hij zijn engelen uitzenden om zijn uitverkorenen te verzamelen uit de vier windstreken, van het einde der aarde tot het uiteinde des hemels.* (vers 27)

Inderdaad, het lijkt een chaotisch geheel! De schrijver heeft heel nauwgezet de boeken in het Oude Testament onderzocht op zoek naar relevante teksten die zijn gedachten kunnen ondersteunen. Wat is de logica in dit verhaal?

Ik heb al eerder opgemerkt, dat de evangelist zich soms door zijn emoties laat meeslepen en dan tijdelijk de controle lijkt te verliezen over zijn vermogen om rationeel te denken. Als hij eenmaal overtuigd is van zijn eigen gelijk, zal hij alles uit de kast halen om dit te bewijzen en als schrijver heb je inderdaad veel mogelijkheden tot je beschikking! We hebben dit gemerkt bij zijn bewijsvoering van de messianiteit van Jezus. Zou ook hier zoiets aan de hand kunnen zijn? Marcus gelooft zoals zoveel anderen dat het Rijk Gods snel zal komen, misschien al tijdens zijn leven. Vanuit deze verwachting ziet hij de verwoesting van de tempel als het eerste teken dat alles spoedig zal gebeuren. Door zijn emoties overweldigd, blikt hij als in een visioen in de toekomst en ziet alles aan zijn ogen voorbij trekken. Het is en blijft een vreemd verhaal! Marcus is bezorgd voor de toekomst van zijn gemeente, dat is wel duidelijk.

In het volgende hoofdstuk kom ik kort hierop terug.

Intermezzo: De gedaanteverandering van Jezus

Dit vreemde verhaal lezen we in Mc 9,2 e.v. en ook in Mt 17,10 e.v. Al tijdens zijn leven neemt Jezus, slechts heel kort, een hemelse gedaante aan en spreekt met grote figuren uit de joodse geschiedenis: Mozes en Elia. Alleen Petrus, Jacobus en Johannes zijn getuigen van deze gebeurtenis. En zoals bij de doop in de Jordaan klinkt ook hier een stem uit de hemel: 'Dit is mijn Zoon, de Welbeminde, luistert naar Hem'. Jezus zegt daarna tegen zijn drie leerlingen hierover te zwijgen tot na zijn verrijzenis. Wat heeft Marcus bezielde om een dergelijk verhaal in te lassen? Vond hij deze hemelse scene nodig als plaatsvervanger voor de verrijzenisverhalen die we bij de andere evangelisten vinden? Wilde Jezus de drie belangrijkste apostelen al voorbereiden op wat er later zou gebeuren?

DE DOOD VAN JEZUS

Wat voorafging aan de lijdensweek van Jezus

Het is gebruikelijk in de kerkelijke liturgie speciale aandacht te geven aan de laatste dagen van Jezus, voorafgaande aan zijn terechtstelling door de romeinse overheid. Het evangelie van Marcus is daar bij uitstek geschikt voor. Er gebeurt veel in een week tijd. Eerst het verhaal van de intocht van Jezus in Jeruzalem, daarna gevolgd door de tempelreiniging. De joodse autoriteiten vragen aan Jezus naar zijn bevoegdheid zo iets te mogen doen. In de bekende parabel van de misdadige wijnbouwers beschuldigt Jezus op voorhand zijn tegenstanders van wat hem zal worden aangedaan. Daarna behandelt Marcus de voorspelling van Jezus over de ondergang van de tempel en de stad en de voorspelling over het einde van de wereld. Na de zalving door een vrouw in Betanië, zijn we aangekomen aan de vooravond van zijn dood. Tijdens de viering van het joodse paasmaal zegt Jezus tegen Petrus, dat hij driemaal door hem verloochend zal worden. Na de maaltijd gaat Jezus met zijn leerlingen de Olijfberg op. De verraderskus van Judas is het eigenlijke begin van het passieverhaal. Aan deze gebeurtenissen zullen we extra aandacht geven.

Palmzondag

Het begin van de lijdensweek wordt in de katholieke kerk gevierd als een feestdag. Een dag waarop herdacht wordt dat Jezus in een triomftocht Jeruzalem binnenreed, gezeten op een ezel, terwijl kinderen met palmtakken zwaaiden en zongen:

Hosanna;

Gezegend de Komende in de naam des Heren;

Geprezen het komende koninkrijk van onze vader David!

Hosanna in den Hoge!

(Mc 11,9-10) (cursivering Willibrordvertaling)

Met deze plechtige proclamatie wordt de Messias bekend gemaakt aan het joodse volk. Hij is het, die komen moest! En we lezen: hij trok Jeruzalem binnen, ging de tempel in, keek rond en verliet daarna met zijn leerlingen weer de stad, want het was al laat geworden. Een anticlimax, zo komt het bij mij over. Triomfantelijk onder luid gejubel Jeruzalem

binnentrekken en dan: even vlug om je heen kijken en daarna weer stilletjes wegwezen. Marcus had er wel iets meer van kunnen maken. Het hele verhaal komt erg ongeloofwaardig over. Als Jezus inderdaad, omgeven door een jubelende menigte, de stad was binnengetrokken dan was de hel losgebarsten, daar kunt u zeker van zijn. Zoiets had Rome nooit geaccepteerd! Jezus zou meteen gearresteerd zijn en de menigte uit elkaar geslagen. Al met al heeft Marcus er blijkbaar heel bewust voor gekozen om van de komst van Jezus in de stad aan de vooravond van het joodse paasfeest een opvallende gebeurtenis te maken¹.

De komst van Jezus in Jeruzalem, wegens het komende paasfeest afgeladen vol, zal zeker niet onopgemerkt zijn gebleven. Hij was al dagen een terugkerend onderwerp van gesprek tussen de inwoners en de pelgrims. Wie was toch die Jezus uit Galilea, die wonderdoener die geen blad voor de mond nam en zei waarop het stond. Zou hij degene zijn die Israël zou bevrijden van het juk van de Romeinen? Was hij de Messias? Zou hij komen voor het paasfeest? Het gonsde van de geruchten en toen men hoorde, dat hij in de stad was aangekomen, zullen velen zijn uitgelopen om hem te zien. Er moet dus wel een grond zijn voor het verhaal dat Marcus schreef. Maar zoals Marcus het beschrijft, is Jezus zich bewust van wat er met hem gebeurt en laat hij dit toe. Hij is de Messias en wil er voor uitkomen. Dit moet de bedoeling van de evangelist zijn geweest toen hij dit verhaal componeerde als een extra argument om de messianiteit van Jezus aan te tonen!

De Messias is in de stad aangekomen en zijn laatste week op aarde is aangebroken. Hij zal een lijdende Messias worden, wiens triomftocht zal worden uitgesteld tot op de dag dat hij op de wolken des Hemels zal komen om te oordelen over goed en kwaad!

Het gaat beginnen!

---

¹ Het verhaal bij Marcus is waarschijnlijk geïnspireerd door het messiaanse visioen van de profeet Zacharia in hoofdstuk 9 vers 9: 'Jubel luid, gij dochter Sion, juich gij dochter Jeruzalem! Zie, uw koning komt tot u, rechtvaardig en zegevierend; hij is deemoedig, hij rijdt op een ezel, op een veulen, het jong van een ezelin'.

De tempelreiniging

Dat er problemen zijn geweest die in verband staan met de houding van Jezus tegenover de tempel is zeker. Alle evangelisten getuigen hiervan. In het evangelie van Johannes wordt de bekende tempelscène geplaatst aan het begin van het openbare optreden van Jezus, wat alles dat daarna gebeurt, plaatst in het licht van het onvermijdbare, dramatische einde dat Jezus wacht. Bij de synoptici vindt de zgn. tempelreiniging plaats aan het begin van de laatste week van zijn leven en wordt het de aanleiding voor zijn arrestatie en terechtstelling. Wat er precies gebeurd is, valt moeilijk te achterhalen. Dat de gebeurtenissen zich precies zo hebben afgespeeld als wij bij de synoptici lezen, is maar de vraag. In het evangelie van Marcus wordt de tempelreiniging als volgt in beeld gebracht:

Toen ze in Jeruzalem kwamen, ging hij naar de tempel en begon de kopers en verkopers het tempelplein af te jagen; Hij wierp de tafels van de geldwisselaars en de stoeltjes van de duivenverkopers omver en ook duldde hij niet dat nog iemand enig voorwerp over het tempelplein droeg. En hij gaf hun als verklaring: Staat er niet geschreven: *Mijn huis zal een huis van gebed worden genoemd voor alle volkeren?* Maar gij hebt er een rovershol van gemaakt. (Mc 11,15-17) (cursivering Willibrordvertaling)

De aankoop van offerdieren door de joden mocht alleen betaald worden met speciale muntstukken die alleen voor de eredienst in de tempel bestemd waren. Zonder verkopers van offerdieren en de noodzakelijke geldwisselaars was er geen offerdienst in de tempel mogelijk. In dit licht bezien, is de beschrijving in Marcus niet erg realistisch. Het probleem dat Jezus met de tempel had, lag dieper en speelde zich niet af aan de oppervlakte van de bedrijvigheid op het tempelplein.

In de vier evangeliën ontbreekt een beschrijving van de sociale omstandigheden in de tijd van Jezus in Palestina. We moeten tussen de regels door lezen en goed opletten om een indruk hiervan te krijgen. Bij Marcus kunt u hierover amper iets vinden. De duidelijke uitspraken die voorkomen in het Q-document weerspiegelen de sociale omstandigheden ter plaatse maar blijven ons verbazen, omdat de evangelisten hierover nauwelijks iets zeggen. Voor de gemeenteleden van Marcus was dit gemis geen probleem, omdat de omstandigheden in hun tijd nauwelijks anders waren maar voor ons is een korte inleiding wel op zijn plaats.

De levensomstandigheden van de bevolking in Palestina verschilden niet wezenlijk van die van de andere volkeren in het Middellandse zeegebied. De samenleving bestond slechts uit twee sociale klassen, met een enorme kloof tussen de heersende, bezittende klasse en alles wat daaronder kwam. Het grondbezit was in handen van een zeer kleine groep, de elite. De boerenbevolking maakte ongeveer 90% van de bevolking uit. Naast de pacht die zij moesten betalen aan de grondeigenaars, waren ze verplicht belastingen op hun producten te betalen en bij te dragen aan het onderhoud van de tempel. Daarnaast is er nog een paar factoren dat apart vermeld moet worden. Palestina was een bezet land en zoals altijd gaat overheersing gepaard met onderdrukking en uitbuiting. De belastingdruk was heel hoog omdat vertegenwoordigers van de bezetter en zij, die de inning van de belastingen van de overheid pachtten, de gelegenheid benutten in korte tijd een vermogen op te bouwen. In de evangeliën kan men lezen, dat het beroep van inner van belastingen, tollenaar, in een zeer kwade reuk stond. Het kwam erop neer, dat slechts een zeer klein gedeelte van de opbrengst van de grond voor de bewoners van het platte land overbleef. De boeren konden daarom maar nauwelijks hun gezinnen onderhouden. Als zij pech hadden door ziekte of mislukte oogsten, werden zij van hun land verdreven. Landarbeiders moesten hun arbeid tegen een hongerloontje verrichten. Een gedeelte van de bevolking bestond uit handwerkslieden die meestal gerekruteerd werden uit de verarmde boeren. Daarnaast waren er zeer velen die geen vaste bronnen van bestaan hadden of op bedelen waren aangewezen. *In een dergelijke samenleving was onderdrukking en uitbuiting van de bevolking door een kleine elite een normale zaak.* Het zal u daarom niet verbazen, dat we, lezend in de boeken van het Oude Testament, voortdurend sociaal bewogen profeten tegenkomen die fulmineren tegen de uitbuiting van de bevolking.

In Galilea had Herodes te samen met zijn hofhouding en de grote landeigenaars het voor het zeggen. In Judea, dat meer direct onder romeins bestuur stond, waren het de heersende aristocratische elite en de hogepriesterlijke families met hun verwanten en bedienden die het voor het zeggen hadden. Zij zetelden in Jeruzalem, het centrum van de politieke overheersing door de bezetter en het centrum van de collaborerende joodse leiders maar tegelijk ook het religieuze middelpunt van Israël. De armoede van de gewone bevolking contrasteerde hier fel met de welvaart van de joodse aristocratie en de priesterklasse.

De personen die de stad bestuurden en de boerenbevolking onderdrukten en uitbuitten waren ook degene die verantwoordelijk waren voor de offerdienst in de tempel. Door de vermenging van beide aspecten was Jeruzalem met de tempel en zijn priesterklasse ook het symbool van onderdrukking en uitbuiting van de joodse bevolking.

Wetend¹ hoe Jezus zich geprofileerd heeft tijdens zijn verblijf in Galilea, was het risico erg groot dat hij ook in Jeruzalem en zeker bij de tempel zich niet zou inhouden. Dat hij op een of ander wijze een daad gesteld heeft die de politieke leiding in de stad, zowel de romeinse als de joodse overheden, verontrustte, lijkt zeker. De autoriteiten wisten uit ervaring, opgedaan in het verleden, dat zij altijd beducht moesten zijn voor problemen tijdens de grote feestdagen. Angst voor mogelijke ongeregeligheden was, gelet op het aanstaande paasfeest met de vele bedevaartgangers afkomstig uit alle delen van het land en van ver daarbuiten, niet onterecht. Jezus ging zijn ongeluk tegemoet!

Een strikvraag

In Marcus, hoofdstuk 11, lezen we over een twistgesprek tussen Jezus en de geestelijke leiders van het joodse volk. Het verhaal speelt zich af na de tempelreiniging als aan Jezus gevraagd wordt waar hij het recht vandaan haalt zo op te treden. Laten we de evangelist aan het woord:

Terwijl hij rondwandelde op het tempelplein, traden de hogepriesters, schriftgeleerden en oudsten op Hem toe en vroegen Hem: 'Welke bevoegdheid hebt Gij om dit alles te doen? En wie heeft U die bevoegdheid gegeven?' Jezus antwoordde: 'Ik zal u één enkele vraag stellen en als gij Mij daar antwoord op geeft, zal Ik u op mijn beurt zeggen krachtens welke bevoegdheid Ik dit alles doe. Het doopsel van Johannes, kwam dat van de hemel of van de mensen? Geef daar een antwoord op.' (Mc 11,27-33)

Omdat de tegenstanders van Jezus bang waren voor het volk dat een hoge dunk van Johannes had, durfden zij niet voor hun mening uit te komen. Wij weten het niet was hun antwoord en daarmee was het gesprek beëin-

---

¹ Al moet ik eerlijk bekennen, dat in het evangelie van Marcus dit aspect in het karakter van Jezus niet duidelijk naar voren komt. Als ik toch deze opmerking maak, is het vanuit mijn kennis verkregen uit de teksten van de andere evangelisten; vooral het verloren evangelie geeft de onontbeerlijke informatie.

digd. Blijkbaar dachten de leiders van het joodse volk anders over het optreden van Johannes dan het volk zelf voor wie Johannes een profeet was. Dat de doop van Johannes uit de hemel kwam, was voor het gewone volk zonneklaar maar niet voor de magistraten in Jeruzalem die in Johannes veel meer een onruststoker zagen die het volk in gevaar bracht. Wie had er gelijk?

Of iets uit de hemel komt of afkomstig is van mensen, is nooit eenvoudig te beoordelen. Kunnen wij aanwijzen waar en wanneer God actief betrokken is bij wat er in onze wereld gebeurt? Dat is niet simpel omdat dit samenhangt met de wijze waarop God in de wereld werkzaam is. De mens wordt door hem als instrument in zijn handen gebruikt, zodat we de aanwezigheid van God slechts kunnen afleiden uit de daden van mensen. Wat de mens onder inspiratie van God tot stand brengt, blijft echter altijd de verantwoordelijkheid van de mens zelf en het is helemaal niet zeker dat alles wat hij doet, de goedkeuring van God wegdraagt!

Intermezzo: een nieuwe strikvraag

In het verhaal van Marcus hebben wij als christen geleerd wat de waarheid is in de vorige paragraaf en dat de magistraten het mis hadden. Maar als ik nu zelf eens een strikvraag stel: 'Kwam de kerk van de hemel of van de mensen, wat is dan uw antwoord?' Ook een volmondig: *Ja* van de hemel of aarzelt u? U hebt het recht om te aarzelen want u weet dat de beginperiode van het christendom niet zo eenduidig geweest is als het verhaal in de Handelingen van Lucas ons doet geloven. Men is op het spoor gekomen van zoveel verschillende ontwikkelingen, zoveel groeperingen met wezenlijk verschillende opvattingen over de weg die Jezus geweest heeft. Was God dan in al die ontwikkelingen aanwezig? Het antwoord moet een volmondig *Ja* zijn want we moeten ervan uitgaan, dat de eerste volgelingen van Jezus na zijn dood naar beste weten en met het vuur van de ware leerlingen aan de slag zijn gegaan. Maar mensen zijn mensen en wat ze doen en welke kant ze opgaan is niet te voorspellen. God was bij al die pogingen om de juiste weg te vinden aanwezig, daar ben ik zeker van! De volgende conclusie ligt dan ook voor de hand: de inbreng van de mens is wezenlijk geweest bij het bepalen van de richting die de jonge religie is opgegaan. God heeft gestuurd: *Ja*, maar de mens heeft gekozen en gehandeld. Als we dit als uitgangspunt onderschrijven, kunnen we wat soepeler en met wat meer gevoel voor de betrekkelijkheid

der dingen aankijken tegen wat er in de loop van de eerste eeuwen is gebeurd.

De parabel van de misdadige wijnbouwers

In hoofdstuk 12 van zijn evangelie vertelt Marcus het beroemde verhaal dat in de Willibrordvertaling de parabel van *de misdadige wijnbouwers wordt genoemd*. Deze wijnbouwers doden de erfgenaam van de bezitter om zich van de wijngaard meester te maken. Marcus begint zijn verhaal aldus in hoofdstuk 12, vers 1:

Er was eens een man *die een wijngaard aanlegde, er een omheining omheen zette, een wijnpers in uithakte en er een wachttoren in bouwde*; daarna verpachtte hij hem aan wijnbouwers en vertrok naar den vreemde. (Mc12,1)
(cursivering Willibrordvertaling)

De tekst in Marcus gaat als volgt verder:

Op de vastgestelde tijd zond hij een dienaar naar de wijnbouwers om zijn aandeel in de opbrengst van de wijngaard van hen in ontvangst te nemen. Maar ze grepen hem vast, mishandelden hem en stuurden hem met lege handen terug. Daarop zond hij een andere dienaar naar hen toe. Maar zij sloegen hem op zijn hoofd en beledigden hem. Weer stuurde hij er een, maar hem doodden zij; en nog zo verscheidene anderen die zij mishandelden en doodden. Hij had nu niemand meer dan zijn geliefde zoon. Die stuurde hij als laatste naar hen toe, in de veronderstelling: Mijn zoon zullen ze wel ontzien. Maar de wijnbouwers zeiden onder elkaar: Dit is de erfgenaam; vooruit, laten we hem vermoorden, dan zal de erfenis voor ons zijn. Zij grepen hem vast, doodden hem en wierpen hem buiten de wijngaard. (Mc 12,2-8)

Marcus voegt een conclusie toe en ook de reactie van de tegenstanders van Jezus:

Wat zal nu de eigenaar van de wijngaard doen? Hij zal komen, de wijnbouwers ter dood brengen en de wijngaard aan anderen geven. Hebt ge deze schriftplaats niet gelezen: *De steen die de bouwlieden hebben afgekeurd, is juist de hoeksteen geworden, Op last van de Heer is dat gebeurd en het is wonderbaar in onze ogen* . (Mc 12,9-11) (cursivering Willibrordvertaling)

Zij zonnen nu op een middel om zich van Hem meester te maken, maar zij waren bang voor het volk, want ze begrepen dat de gelijkenis die hij vertelde, op hen sloeg. Zo lieten ze Hem met rust en verwijderden zich.
(Mc 12,12)

De cursivering in vers 1 in de Willibrordvertaling verwijst naar *Het lied van de wijngaard* van de profeet Jesaja, waarvan een gedeelte van de tekst luidt:

Ik wil zingen van mijn vriend, het lied van mijn vriend en zijn wijngaard. Mijn vriend had een wijngaard op een vruchtbare helling. Hij spitte hem om, verwijderde de stenen, en beplante hem met edelwingerd. Hij bouwde er een wachttoren en kapte er ook een wijnpers uit. Nu verwachtte hij dat hij druiven zou dragen, maar hij bracht slechts wilde bessen voort. Welnu, bewoners van Jeruzalem, mannen van Juda, doet uitspraak tussen Mij en mijn wijngaard. Wat kon ik nog voor mijn wijngaard doen dat ik niet heb gedaan? Waarom bracht hij slechts wilde bessen voort, waar ik verwachtte dat hij druiven zou dragen? Welnu, ik zal u vertellen wat ik met mijn wijngaard ga doen. Zijn omheining neem ik weg, zodat hij kaal wordt gevreten; zijn muren verniel ik, zodat hij vertrapt wordt. Een wildernis maak ik ervan, hij wordt gesnoeid noch gewied, distels en doornen groeien er hoog, en de wolken verbied ik hem met regen te besproeien. Ja, de wijngaard van Jahweh van de machten is Israëls huis, zijn bevoorrechte planten zijn de mensen van Juda. Hij hoopte op recht maar Hij zag onrecht, Hij zag geen betrachting van recht, maar verkrachting van recht. (Jes 5,1-7)

U zult mij waarschijnlijk wel een eigenzinnige uitlegger van de teksten in Marcus noemen en misschien is dat wel zo. Ik wil u daarom de gelegenheid geven eerst zelf deze tekst goed door te lezen en een aantal vragen te beantwoorden. Later in een ander hoofdstuk komen we op deze parabel uitvoerig terug. Het is de moeite meer dan waard om eerst zelf uw gedachten te laten gaan over wat hier door de evangelist is opgeschreven. Ik geef u nog wat extra informatie.

Deze parabel, hoewel in een iets andere zetting, vindt u ook in het evangelie van Thomas. Het lijkt merkwaardig dat Thomas, die alles door een gnostische bril bekijkt, parabellen van Jezus opneemt en vertelt zonder enige franje, heel sober dus. Het lijkt net of de schrijver van dit evangelie ze neerschrijft zonder verder na te denken, alleen maar vanuit de herinnering die hij heeft aan wat aan hem is doorverteld. Onopgesmukt en niet

passend in de gnostische visie, vertelt Jezus hier zijn verhaal zoals hij het waarschijnlijk ook jaren geleden gedaan heeft. Zonder context, zonder nadere verklaring, kaal en moeilijk te begrijpen. Alleen het respect voor hun leermeester Jezus kan de volgelingen in de gemeente van Thomas gebracht hebben tot een dergelijke houding.

De tekst in Thomas luidt:

Een goede man had een wijngaard. Hij gaf die aan pachters opdat zij deze zouden bewerken en hij van hen zijn vrucht zou krijgen. Hij stuurde zijn dienaar opdat de pachters hem de vrucht van de wijngaard zouden geven. Zij grepen zijn dienaar, ze sloegen hem en hadden hem bijna gedood. De dienaar ging weg, hij zei het tegen zijn heer. De heer zei: Misschien hebben zij hem niet herkend. Hij stuurde een andere dienaar. De pachters sloegen ook die andere. Toen zond de heer zijn zoon. Hij zei: Misschien zullen ze eerbied hebben voor mijn zoon. Zodra de pachters wisten dat hij de erfgenaam van de wijngaard was, pakten ze hem en ze doodden hem. (Th 65,1-7)

Terwijl in de versie van Marcus er een context gegeven wordt, bestaande uit de conclusie aan het einde van de parabel en de reactie van de tegenstanders van Jezus, ontbreekt in Thomas een context en ook een conclusie. Zonder een context is het meestal moeilijk te achterhalen wat Jezus precies bedoelt met een parabel. De beste manier is je dan te verplaatsen in de gedachten van de toehoorders die toen naar hem hebben geluisterd, ik noem dit de natuurlijke context. Voor hén was het verhaal oorspronkelijk bedoeld.

Dan komen nu mijn vragen:

1. Wat zal de reactie van de toehoorders van Jezus zijn geweest als de vertelling zich heeft afgespeeld zoals Thomas het verteld heeft. Begrepen zij wat Jezus wilde zeggen?
2. Zullen de toehoorders van Jezus in de versie van Marcus alles begrepen hebben wat hij zei? Begrijpt u de reactie van de tegenstanders van Jezus?
3. Hoe geloofwaardig komt Jezus in het verhaal van Marcus bij u over en hoe geloofwaardig in de versie van Thomas? Beargumenteer uw antwoorden!

4. Hoe zullen de gemeenteleden van Marcus deze parabel hebben begrepen?

Het is niet gebruikelijk dat lezers door een auteur op de proef worden gesteld (soms wel in een spannend boek waarin naar de dader gezocht wordt), zeker niet bij de exegese van een tekst uit de Bijbel. We zijn zo gewend te luisteren naar de verklaring die ons vanaf de kansel wordt aangereikt, dat we zelf niet meer ons best doen te begrijpen wat we lezen. Vaak moet je lezen tussen de regels door om een tekst te begrijpen.

De ondergang van tempel en stad en het einde van de wereld

Met deze woorden wordt hoofdstuk 13 in de Willibrordvertaling in korte woorden omschreven. Het is een merkwaardig verhaal dat daar te lezen is. Het lijkt alsof de schrijver niet goed raad weet hoe hij zijn gedachten moet ordenen. Het verhaal komt chaotisch over. Zijn gedachten buitelen over elkaar heen: de ondergang van Jeruzalem en het einde van de wereld lijken als het ware gelijktijdig plaats te vinden, zo komt het bij mij over. De evangelist barst van de emoties en geeft weer wat gebeurd is en wat gebeuren zal alsof beide gebeurtenissen onverbreekelijk met elkaar verbonden zijn en gelijktijdig plaats vinden. Marcus brengt dit verhaal als een voorspelling van Jezus aan de vooravond van zijn dood maar toen hij begon te schrijven was de tempel al verwoest en de stad plat gebrand. Voor hem waren deze feiten al geschiedenis en geen toekomst meer. Het einde van de wereld was nog toekomst maar volgens Marcus en velen in zijn tijd spoedig te verwachten; deze gedachte leefde ook bij Paulus en we lezen er ook over in zijn brieven. In afwachting van het aanstaande einde van de wereld kon Marcus dit niet los zien van wat gebeurd was met Jeruzalem en de tempel. Hij liet Jezus zijn gedachten als een voorspelling onder woorden brengen.

Zij heeft mijn lichaam op voorhand gezalfd

Er heeft in het leven van Jezus een gebeurtenis plaats gevonden waarover in de orale periode een verhaal circuleerde. Dat verhaal is langs verschillende wegen in drie evangeliën terechtgekomen. Iedere evangelist heeft zijn eigen verhaal om de kern heen gemaakt. De kern van het verhaal is bekend: tijdens een maaltijd, waaraan Jezus aanlag, kwam een vrouw binnen met een kruik met kostbare balsem waarmee zij Jezus zalfde. Uit-

eindelijk werd pas na meer dan veertig jaar dit verhaal voor het eerst schriftelijk vastgelegd en wel door Marcus. De twee andere versies zijn te vinden bij Lucas en Johannes. Marcus en Johannes zien de zalving in verband met de aanstaande dood van Jezus en Lucas beschrijft het gebeurde met een verhaal over berouw en vergeving. Het verschil in de beschrijving van de gebeurtenis komt gedeeltelijk voor rekening van de evangelist, die zijn eigen bedoelingen had, maar wordt blijkbaar ook veroorzaakt doordat tijdens het doorvertellen, het verhaal van inhoud veranderd is.

Marcus plaats de gebeurtenis twee dagen voor het joodse paasfeest en begint hoofdstuk 14 met de opmerking, dat de hogepriester en de schriftgeleerden een manier zochten om Jezus vast te nemen en ter dood te brengen. Dit geeft de evangelist de gelegenheid het verhaal in verband te brengen met de aanstaande dood van Jezus. Op dat moment bevond Jezus zich in Betanië en was de gast van Simon de Melaatse. Toen hij aan tafel aanlag, kwam een vrouw naar hem toe met een albasten vaasje met kostbare nardusbalsem dat zij stuk brak en over zijn hoofd uitgoot. Sommigen van de aanwezigen waren verontwaardigd over de verspilling van de kostbare balsem die voor meer dan driehonderd denariën verkocht had kunnen worden ten bate van de armen. Toen men haar over de verkwisting aansprak, zei Jezus:

Laat haar met rust. Waarom valt ge haar lastig? Het is toch een goed werk wat zij aan Mij heeft gedaan. Armen hebt gij altijd in uw midden en gij kunt hen weldoen wanneer ge maar wilt; maar Mij hebt gij niet altijd. Zij heeft gedaan wat in haar macht was; *zij heeft mijn lichaam op voorhand gezalfd met het oog op mijn begrafenis*. Voorwaar, Ik zeg u: waar ook ter wereld de Blijde Boodschap verkondigd zal worden, zal tevens ter herinnering aan haar verhaald worden wat zij gedaan heeft. (Mc 14,1-9)

Lucas plaatst de gebeurtenis *niet* aan de vooravond van Jezus' dood. Hij vertelt het als een verhaal over een boetvaardige zondares die bij Jezus vergeving krijgt voor wat zij verkeerd gedaan heeft. In de versie van Lucas is Jezus de gast van een farizeeër en toen hij aan tafel aanlag, kwam een publieke vrouw binnen met een albasten vaasje met balsem. Zij ging schreiend naar hem toe en ging bij zijn voeten staan. Haar tranen maakten zijn voeten nat en zij droogden ze met haar haren af. Zij kuste zijn voeten en zalfde ze met kostbare balsem. Daarna vergeleek Jezus het

gedrag van de vrouw met dat van zijn gastheer. Hij verweet hem, dat deze hem niet naar behoren als gast had verwelkomd. Maar zij heeft mij gegeven wat u hebt nagelaten: u heeft mijn voeten niet gewassen maar zij heeft mijn voeten met haar tranen nat gemaakt en met haar haren afgedroogd; u heeft mij geen welkomskus gegeven maar zij hield niet op mijn voeten te kussen. Omdat zij mij veel liefde heeft betoond, zal haar ook veel vergeven worden. Daarop sprak hij tot haar: 'Uw zonden zijn vergeven'. U vindt de tekst in Lc 7,36-48.

Ook Johannes plaats de gebeurtenis van de zalving binnen de context van de aanstaande dood van Jezus. Op dat moment verbleef Jezus in Betanië in het huis van Lazarus. Het was Maria, de zuster van Lazarus, die de voeten van Jezus met balsem zalfde en met haar haren afdroogde. Verder loopt het verhaal zoals bij Marcus met het verschil, dat Johannes uitdrukkelijk vermeldt, dat het Judas was die bezwaar maakte tegen de verkwisting van de kostbare balsem. Hij was niet bezorgd voor de armen maar hij was uit op eigen gewin. Zoals bij Marcus wees Jezus op de betekenis van de zalving als een balseming met het oog op zijn begrafenis. U vindt de tekst in Joh. 12,1-8.

Wat leren deze verhalen ons over Jezus? In ieder geval passen zij in het beeld dat wij van hem hebben als iemand die met vrouwen omging op een wijze die in die tijd niet gebruikelijk was. Hij stond voor hen open, benaderde hen en zij voelden zich blijkbaar niet geremd contact met hem te zoeken.

Het laatste avondmaal op de dag voorafgaand aan de passie van Jezus

In de rooms-katholieke kerk wordt op deze dag de instelling gevierd van de Eucharistie, die zowel een herdenking is van de gemeenschappelijke maaltijdviering van Jezus met zijn leerlingen op de avond vóór zijn lijden, als ook de onbloedige herhaling van het kruisoffer van diezelfde Jezus.

De Eucharistie is zowel een deelname aan een gedachtenismaaltijd die door Jezus is ingesteld met de woorden: 'doe dit tot mijn gedachtenis' als ook een opnieuw vieren van het offer van Jezus waarbij de gelovigen zich aansluiten in gebed en offerbereidheid. In de eucharistie komt de genadebron van God in zijn volheid beschikbaar voor de mens. Dit is ongeveer wat gelovigen geleerd wordt in de godsdienstlessen.

Het maaltijdkarakter staat niet op zich maar is een wezenlijk onderdeel van de offerviering en dat komt duidelijk naar voren door de nadruk op de reële aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn, die de plaats innemen van zijn vlees en bloed dat geofferd werd op het kruis. De maaltijd is geen gewone maaltijd meer.

Door de eucharistische maaltijd in verband te brengen met de herhaling van het kruisoffer worden de kerkgangers daarin actief betrokken. Ik herhaal hier wat ik eerder elders heb opgeschreven: de woorden van de consecratie, uitgesproken in een doodse stilte en met veel zorg, roepen het beeld op van een mysterieuze, bijna magische gebeurtenis waardoor de reële aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn op dat ultieme moment een feit wordt; de magie gluurt hier om de hoek, ik kan het niet ontkennen! Men schijnt onvoldoende te beseffen dat het hier niet gaat om de reële aanwezigheid van het vlees en het bloed van Jezus, dat gegeten en gedronken moet worden. Het gaat over een symbolische aanwezigheid die verwijst naar een achterliggende realiteit. Als men dit uit het oog verliest, komt de magie inderdaad om de hoek kijken.

Klopt dit met wat we lezen bij Marcus? Wat leert Marcus ons en waar heeft hij de informatie hierover gevonden? Hij vond de informatie in de eerste brief van Paulus aan de christenen van Korinthe, de verzen 23 t/m 26:

Zelf heb ik immers van de Heer de overlevering ontvangen die ik u op mijn beurt heb doorgegeven, dat de Heer Jezus in de nacht waarin Hij werd overgeleverd, brood nam, en na gedankt te hebben, het brak en zeide: 'Dit is mijn lichaam voor u. Doet dit tot mijn gedachtenis.' Zo ook na de maaltijd de beker, met de woorden: 'Deze beker is het nieuwe verbond in mijn bloed. Doet dit, elke keer dat gij hem drinkt, tot mijn gedachtenis.'

Telkens als gij dit brood eet en de beker drinkt, verkondigt gij de dood des Heren, totdat Hij komt.

Ik moest even nadenken: wat bedoelt Paulus met *de overlevering die hij van de Heer ontvangen heeft en daarna heeft doorgegeven*. Paulus heeft Jezus nooit persoonlijk gekend en ik denk niet dat de Heer deze boodschap in een verschijning aan Paulus heeft doorgegeven. Paulus suggereert hier meer dan het in werkelijkheid is: hij bedoelt gewoon dat hij heeft kennisgemaakt met een bepaald gebruik onder de eerste volgelingen.

gen van Jezus in Klein-Azië. In hun bijeenkomsten was het blijkbaar de gewoonte tot slot een gemeenschappelijke maaltijd te gebruiken en tijdens die maaltijd Jezus aan te roepen en te herdenken. Deze gewoonte sluit aan bij een algemene praktijk in de hellenistische wereld. Als verenigingen samenkomsten hielden bij iemand die zijn huis beschikbaar stelde, werd de bijeenkomst gebruikelijk op deze wijze afgesloten. Elke vereniging had zijn eigen patroonheilige om het zo uit te drukken.

Paulus heeft daarna over dit gebruik nagedacht en een relatie gelegd met de dood van Jezus en het gemaakt tot een terugkerende viering van het geloof van de gemeenschap. Ik begrijp nu wat Paulus bedoelt met *een overlevering van de Heer ontvangen*. Zoals het hier op schrift staat, komt het bij mij over als een gedachtenisviering en niet als wat de katholieke kerk een eucharistieviering noemt.

Marcus heeft de betreffende passage bij Paulus in zijn evangelie ontdaan van het gedachteniselement. De maaltijd was voor hem een eenmalig gebeuren en toen Jezus de beker doorgaf plaatste hij zijn aanstaand lijden in het teken van de verzoening voor velen. Tevens legt Jezus een relatie met het komende Rijk van God. De tekst in het evangelie van Marcus luidt:

Onder de maaltijd nam Jezus brood, sprak de zegen uit, brak het en gaf het hun met de woorden: 'Neemt, dit is mijn Lichaam.' Daarna nam Hij de beker en na het spreken van het dankgebed reikte Hij hun die toe en zij dronken allen daaruit. En Hij sprak tot hen: 'Dit is mijn *Bloed van het verbond*, dat vergoten wordt voor velen. Voorwaar, ik zeg u: Ik zal niet meer drinken van wat de wijnstok voortbrengt tot op de dag waarop Ik het, nieuw, zal drinken in het Koninkrijk van God.' (cursivering Willibrordvertaling)

Marcus legt meer dan Paulus de nadruk op de betekenis van het lijden van Jezus maar geeft hier niet de indruk dat er sprake is van de instelling van een herhalingsritueel.

Ik kan me voorstellen dat van protestantse zijde een ander oordeel over deze teksten gegeven wordt dan in de katholieke kerk gebruikelijk is.

De vraag blijft: waar haalt de rooms-katholieke kerk de zekerheid vandaan dat de avondmaalsviering van Jezus wel degelijk de betekenis had van wat later een Eucharistieviering wordt genoemd. In het evangelie van Johannes ontbreekt het verhaal over de viering van de joodse paasmaal-

tijd, waarschijnlijk omdat in de visie van deze evangelist Jezus zelf het paaslam is dat een dag later geofferd zal worden. Toch is het evangelie van Johannes waarschijnlijk de plaats waar de kerk de teksten heeft gevonden die de basis vormen voor haar overtuiging.

Om de aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn in de Eucharistieviering toe te lichten, beroept men zich op het evangelie van Johannes met de beroemde (of beruchte?) uitspraken van Jezus:

Ik ben het levende brood dat uit de hemel is neergedaald. Als iemand van dit brood eet, zal hij leven in eeuwigheid. (Joh 6,51)

En Jezus sprak daarop tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u, als gij het vlees van de Mensenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, hebt gij het leven niet in u. (Joh 6,53)

Deze woorden die door de joodse toehoorders van Jezus, heel begrijpelijk vind ik, met onbegrip en afschuw werden ontvangen, zijn hier gebruikt als toelichting voor een beter begrijpen van de inhoud van de eucharistische viering. Waar tijdgenoten van Jezus de woorden van Johannes niet kunnen accepteren omdat ze tegen hun overtuiging ingaan, heeft de kerk deze woorden anders begrepen en beschouwd als een ondersteuning van haar opvattingen.

DE DOOD EN DE VERRIJZENIS VAN JEZUS

De terechtstelling van Jezus

Door de kerk worden de gebeurtenissen die in de Goede Week hebben plaats gevonden, gezet in een raamwerk van verzoening, verlossing en verrijzenis, de kern van ons geloof. Aan de historiciteit van arrestatie en terechtstelling van Jezus onder het bewind van de landvoogd (procurator) Pontius Pilatus kan niet getwijfeld worden. Maar de historiciteit van de lijdensverhalen zoals wij die lezen bij de evangelisten, is zeer twijfelachtig. Bij alle evangelisten vormt het lijdensverhaal een centraal deel van de tekst. Vreemd is het te weten, dat men geen sporen heeft gevonden van verhalen die in de mondelinge overlevering circuleerden over de dood van Jezus. De lijdensverhalen zijn blijkbaar pas in een latere fase ontstaan. Het is een nog niet opgelost probleem voor de exegeten of het Marcus was die de eerste beschrijving van het lijdensverhaal heeft gegeven of dat de oorsprong eerder ligt.

Het lijdensverhaal bij Marcus roept een beeld op van een ooggetuigenverslag van personen die alles van nabij hebben meegemaakt en ter plaatse aanwezig zijn geweest tot het bittere einde toe. Maar wie waren die ooggetuigen? Het is uitermate onwaarschijnlijk, dat leerlingen van Jezus getuigen zijn geweest van zijn terechtstelling en van wat daaraan voorafging. Waren zij bij hem gebleven, arrestatie en hetzelfde lot zou hun deel zijn geworden:

Toen lieten allen Hem in de steek en namen de vlucht. (Mc 14,50)

Zijn vrouwelijke leerlingen liepen minder gevaar en zullen wel vanaf een afstand hebben toegezien en getuigen zijn geweest van wat in het openbaar plaats vond.

Het kunstmatige van het lijdensverhaal openbaart zich in de uitvoerige beschrijving van alles wat naar de mening van de evangelist gebeurd moest zijn. Dit wordt zichtbaar in de volgorde van de handelingen die plaats vonden. Eerst de arrestatie van Jezus door een bende gewapend met zwaarden en knuppels, gestuurd door de hogepriesters, schriftgeleerden en oudsten, om Mc 15,43 te citeren. Daarna de rechtzaak bij de hoge priester en het sanhedrin waar Jezus schuldig bevonden werd aan godslastering. En als sluitstuk Pilatus, die in het geheel de rol moest spelen

van iemand die onder druk van een opgehitste menigte en tegen zijn zin het vonnis bekrachtigde en liet uitvoeren. Het bleef uiteindelijk onvermijdelijk, dat de romeinse overheid de verantwoordelijkheid hiervoor moest nemen. Ondertussen speelde zich de scène af van de verloochening van Jezus door Petrus die, zoals de traditie het wil in dergelijke verhalen, plaats vond in drievoud.

De andere evangelisten baseerden zich op het verhaal van Marcus en voegden eigen details toe. De verslagen vertonen onderling grote verschillen die samenhangen met de wijze waarop de evangelisten zich de gebeurtenissen hebben voorgesteld. Eensgezind echter geven de evangelisten een dergelijke voorstelling van zaken, dat de beantwoording van de schuldvraag eenduidig in de richting van de joden wees.

Marcus wist echter heel goed hoe de werkelijke feiten lagen. Hij plaatst in zijn evangelie aan het begin van wat wij gewoon zijn de lijdensweek te noemen, het verhaal in hfdst.11 vers 15 e.v. over de tempelreiniging. Hij moet zich dus heel goed bewust zijn geweest, dat het optreden van Jezus de joodse en romeinse overheid angst had ingeboezemd. In de drukke paastijd was de stad overvol en was men altijd oplettend en bevreesd voor ongeregelheden. Maar Marcus had de bedoeling om de romeinse overheid zoveel mogelijk vrij te pleiten van wat met Jezus gebeurd was. De schuld moest duidelijk zichtbaar bij de joodse overheid komen te liggen. Daarom schreef hij in vers 18:

De hogepriesters en schriftgeleerden ... zochten een mogelijkheid om Hem ter dood te brengen. Zij vreesden Hem namelijk, omdat heel het volk verrukt was over zijn leer.

Bij de rechtzaak voor de hogepriester en het sanhedrin moest Jezus schuldig bevonden worden aan iets waaraan de romeinen part noch deel hadden. Als in Mc 14,61 e.v. Jezus terechtstaat voor het sanhedrin, antwoordt hij op een vraag van de hogepriester met woorden uit het boek Daniël (Da 7,13):

'Zijt Gij de Christus, de Zoon van de Gezegende?' Jezus antwoordde: 'Ja, dat ben Ik; en gij zult *de Mensenzoon zien zitten aan de rechterhand van de Macht en komen met de wolken des hemels.*' Toen scheurde de hogepriester zijn gewaad en riep uit: 'Waartoe hebben wij nog getuigen nodig? Ge hebt de

godslastering gehoord. Wat dunkt u? Allen spraken het vonnis uit, dat Hij de dood verdiende. (cursivering Willibrordvertaling)

Waar de godslastering uit bestaan heeft, is mij onduidelijk. Maar daar gaat het hier ook niet over. Marcus heeft deze scene bewust gecreëerd om duidelijk te maken dat Jezus uiteindelijk zelf toegeeft de Messias te zijn. Op het ultieme ogenblik nu zijn dood aanstaande is, wil Jezus niet langer wachten om dit bekend te maken. De beschuldiging van godslastering dient alleen om aan het doodvonnis een legitiem karakter te geven.

Het zal u opgevallen zijn dat de evangelist zich beroept op een tekst uit het Oude Testament. Dit zal regelmatig terugkomen in het lijdensverhaal en wijst op de intensieve speurtocht van de jonge christengemeenten om een verklaring te vinden van wat er gebeurd was met Jezus en hoe alles zich heeft afgespeeld. In de Willibrordvertaling vindt u regelmatig cursief gedrukte teksten die in de kantlijn worden verklaard als citaten afkomstig uit nader aangegeven boeken uit het Oude Testament. Als de evangelist bij voortdurende put uit zulke teksten, moet dat ons te denken geven. Waarschijnlijk is hij dan bij gebrek aan feitelijke gegevens creatief bezig om een verhaal te componeren met elementen opgezocht in de boeken van het Oude Testament.

De lijdensverslagen zijn sterk gestileerd en verraden een nauwgezet speuren naar passende teksten in de geschriften van de profeten en in de psalmen¹. Men probeerde blijkbaar een verklaring te vinden voor alles wat met Jezus gebeurd was. Uitgangspunt is de gedachte geweest, dat wat met Jezus was gebeurd, paste in het raadsbesluit van Jahweh en dus voorspeld moest zijn én terug te vinden in de Heilige Boeken. Baanbrekend werk is gedaan door geleerden personen, door kenners van de joodse geschriften. Wat in de teksten werd gevonden, vormden de bouwstenen voor het verhaal dat hiermee gemaakt werd.

Om een idee te geven welke delen van het lijdensverhaal uit welke teksten stammen, geven wij enige van die bouwstenen²:

---

¹ Robert W. Funk and The Jesus Seminar, The acts of Jesus. Het Jesus Seminar geeft hierin een uitgebreid verslag van een onderzoek naar relevante teksten uit de Psalmen, 1 en 2 Samuel en de Profeten.

² De cursivering in de citaten uit Marcus zijn overgenomen uit de Willibrord vertaling.

Jezus werd bij de bespottung door de romeinse soldaten voorzien van een (doornen)kroon, een staf en een purperen mantel, zoals in die tijden gebruikelijk was bij de investituur (installatie) van een koning. De bespottung van Jezus door de romeinse soldaten in Mc 15,16 e.v. wordt beschreven in Jesaja 50,6:

Mijn rug heb ik prijsgegeven aan hen die mij wilden slaan, en mijn wangen aan hen, die mij de baard uitrukten; mijn gezicht heb ik niet onttrokken aan beschimping en bespuwing.

Als Jezus van zijn kleren wordt ontdaan, is de tekst in Mc 15,24 afkomstig uit Ps 22,19:

Nadat ze Hem gekruisigd hadden, *verdeelden ze zijn kleren en dobbelden over wat ieder krijgen zou.* (Mc 15,24)

Zij verdelen samen mijn kleren: er wordt om mijn mantel geloot. (Ps 22,19)

De bespottung onder het kruis in Mc 15,29 is afkomstig uit Ps 22,8:

Voorbijgangers hoonden Hem, terwijl ze het *hoofd schudden* en zeiden: 'Ha, Gij daar, die de tempel afbreekt en in drie dagen weer opbouwt, kom van dat kruis af en redt U zelf'. (Mc 15,29)

Die mij zien treffen mij met hun hoon, grijnzen smadelijk, schudden het hoofd. (Ps 22,8)

En voordat Jezus sterft, spreekt hij de woorden vermeld in Mc 15,34b en afkomstig uit Ps 22,2:

Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten. (Mc 15,34b)

Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten. (Ps 22,2)

Toen men Jezus zure wijn te drinken gaf, in Mc 15,36a, werd de profetie in Ps 69,2 vervuld:

Een van hen ging een spons halen, drenkte die in *zure wijn*, stak hem op een rietstok en *bood Hem te drinken*. (Mc 15,36a)

Zo mengden zij gif in mijn spijs, gaven mij azijn toen ik verdorstte. (Ps 69,2)

Terwijl in het verhaal voortdurend wordt teruggegrepen op teksten en beelden uit de Bijbel, wordt daardoor de aandacht van de lezer afgeleid van de gruwelijke realiteit van het gebeurde. Misschien is het maar beter dat de werkelijkheid niet te duidelijk tot de lezers doordringt. Wij zijn gewend naar het kruis te kijken waar een verstilde Jezus, geduldig lijdend, aan het hout hangt. De gruwelijke realiteit wordt pas duidelijk als u in een klinische uiteenzetting hoort wat er in werkelijkheid moet zijn gebeurd. Een voortdurende worsteling van een lichaam dat snakt naar adem en zich probeert te verzetten tegen de dreigende verstikking maar in die pogingen wordt gefrustreerd door de onmogelijkheid om langer dan enkele seconden achtereen een andere lichaamshouding aan te nemen om zo enige verlichting te vinden. Wat een sadisme! Dit schouwspel was een gruwel om gade te slaan en kon uren duren. En dan het ergste voor de nabestaanden: bewaakt door wachters bleven de lichamen gewoonlijk aan het kruis hangen ten prooi aan aaseters in de nacht of, *misschien toch?*, een ondiep graf in de directe nabijheid.

Hoe (on)waarschijnlijk zijn Jozef van Arimatea en Nicodemus als wij weten dat door de eerste christengeneraties geen poging is gedaan het graf terug te vinden. Dit gebeurde pas enige eeuwen later.

De verrijzenis van Jezus: het lege graf of ... ?

Het verrijzenisverhaal van de evangelist Marcus is het oudste verrijzenisverhaal in de Bijbel. Het bestaat uit twee gedeelten: in het eerste deel wordt er alleen *gesproken* over de verrijzenis of opstanding. De evangelist voert daarvoor het lege graf op en de verschijning van een engel die de verrijzenis van Jezus aan Maria Magdalena en enkele andere vrouwen meedeelt. De vrouwen vluchtten daarna weg uit het graf lezen we, door schrik en ontsteltenis overweldigd. En uit vrees zeiden zij er niemand iets van, besluit de evangelist het relaas. Het eerste deel is dus het bekende verhaal over het *lege graf*. Het spreekt het geloof uit dat Jezus weer leeft maar laat in het midden wat dit precies betekent.

Het tweede gedeelte in de Willibrordvertaling vertoont door de opbouw en de tekst een duidelijke breuk met het eerste gedeelte. Het begint op-

nieuw met de persoon met wie het eerste deel van het verhaal werd afgesloten maar nu wordt de eerste vrouwelijke apostel uit de christentijd, Maria Magdalena, gekleineerd en geschoffeerd door haar af te schilderen als iemand die blijkbaar door haar vroegere manier van leven tijdelijk in de macht van zeven duivels was geraakt en door Jezus daarvan was verlost. Deze geïsoleerde mededeling die zonder duidelijke noodzaak aan de lezers wordt voorgehouden, wijst op een poging om aan een bestaande verering van deze gewaardeerde vrouw uit de eerste christentijd voor goed een einde te maken. Door deze botte beschuldiging valt het des te meer op, dat hier sprake is van een latere toevoeging om het verrijzenisverhaal in overeenstemming te brengen met wat men bij Matteüs kan lezen. Wat is namelijk het geval. De bekende verschijningsverhalen zoals die te lezen zijn bij de andere evangelisten, ontbreken bij Marcus in de meeste oude handschriften zoals de codex Vaticanus en de codex Sinaiticus. In die handschriften staat alleen een verhaal over het lege graf. Dit verhaal vormt tevens het abrupte einde van het evangelie. Later heeft men uit Matteüs voor een aanvulling gezorgd met wat nu staat in de verzen 9 t/m 20 in overeenstemming met Mt 28,16 e.v.

Waar de verrijzenis van Jezus centraal staat in de christelijke leer, zwijgt Marcus blijkbaar hierover en beperkt zich tot de sobere mededeling dat het graf van Jezus leeg werd gevonden. Geloofde hij niet in de verrijzenis of was hij te nuchter om aan al die verschijningsverhalen geloof te hechten? Marcus spreekt alleen over het lege graf.

Het toegevoegde gedeelte is wat warrig alsof men nog steeds niet wil geloven dat Jezus echt lichamelijk aan mensen is verschenen. Er wordt gesproken over de verrezen Heer, in verschillende gedaanten verschenen aan meerdere personen maar de apostelen willen dit nog steeds niet geloven. Toen Jezus uiteindelijk aan de elf verscheen, veranderde hun ongelof in zeker weten. Het lijkt erop, dat bij de toevoeging van het tweede gedeelte een abrupte overgang werd vermeden door een geleidelijke overgang van het lege graf verhaal naar een verhaal met verschijningen waarin de apostelen pas langzaam tot geloof kwamen.

Wat leert deze geschiedenis ons? De oorspronkelijke tekst in Marcus die pas veel later werd aangevuld, is een vingerwijzing naar wat er niet en wat er wél gebeurd is na de terechtstelling van Jezus. Na zijn (mogelijke?) begrafenis, volgde een tijd van stilte, een lange tijd van stilte veronderstel ik. Niet een kwestie van enkele dagen maar van weken, maanden misschien. De volgelingen van Jezus waren gevlucht, waarschijnlijk te-

rug naar Galilea waar zij vandaan kwamen en betrekkelijk veilig waren. Er was ontredding, wanhoop en teleurstelling, zo stel ik me voor. Was alles dan voor niets geweest? Zij zochten elkaar steeds weer op om steun bij elkaar te vinden en na te denken en te praten over wat gebeurd was. Pratend en biddend, waarbij waarschijnlijk ook Maria Magdalena aanwezig was, voelden zij de nabijheid van Jezus alsof hij nog in hun midden was. Er moet iets wonderlijks zijn gebeurd tijdens deze samenkomsten: zij moeten op een of andere wijze zijn aanwezigheid als een bijna fysieke realiteit hebben ervaren. Vanaf dat moment kwam de bezieling terug en besprak men onder elkaar hoe men het werk van Jezus kon voortzetten. Pas veel later vertelden de evangelisten wat er gebeurd moest zijn en vertelden zij hun eigen verhaal over Pasen, Marcus als eerste en later de andere drie. Bij Marcus geeft het oorspronkelijke verhaal, zonder enige opsmuk, het geloof weer dat Jezus leeft zonder zich verder uit te spreken over wat dit betekent. Het lijkt me toe, dat Marcus het beeld van het lege graf bewust gekozen heeft om afstand te nemen van de vele wonderverhalen die waarschijnlijk al vroeg over de verrijzenis van Jezus de ronde deden, zeker met op de achtergrond de Christuscultus in Klein-Azië. Ik vind de keuze van het lege graf te opvallend om een andere verklaring acceptabel te vinden. De andere evangelisten hebben deze zelfdiscipline niet kunnen opbrengen en hebben hun fantasie aan het werk gezet. In de liturgie is dankbaar gebruik gemaakt van de paasverhalen en is door tekstdichters en musici een keur aan fraaie en vrome gezangen gecomponeerd.

Intermezzo: door de dood van Jezus wordt de mens verzoend met God?

De goede week staat in het teken van de verzoening van de mensheid met God door het lijden en sterven van Jezus van Nazareth. Dit is de kern van het christelijk geloof, tesamen met het geloof in de verrijzenis van diezelfde Jezus. Dit is naar mijn mening een te simpele voorstelling van zaken. Er zijn verschillende argumenten hiervoor op te noemen.

Alleen al het woord *verzoening* roept vragen bij mij op, zeker in het licht van wat in een theologische uiteenzetting in de rooms-katholieke kerk wordt gezegd over de noodzaak van de dood van Jezus om de breuk tussen God en mens te herstellen en de mens weer een toekomst te geven. Over die zgn. breuk met God is heel wat te doen geweest en bij het begrijpen van wat hier bedoeld wordt, komen we al snel bij de heilige Au-

gustinus terecht die verantwoordelijk is voor het uitdenken van het begrip *erfzonde*, een zonde ooit begaan door het eerste ouderpaar en daarna als een eeuwig blijvende last neergelegd op de schouders van alle nakomelingen. Het is de schuld van Adam en Eva dat God zich van ons heeft afgekeerd en eerherstel eist voor wat hem is aangedaan en dat eerherstel wordt hem door Jezus gegeven. *In het concilie van Trente heeft de kerk zich heel nadrukkelijk uitgesproken over de erfzonde en, in relatie daarmee, over de betekenis van de kruisdood van Jezus van Nazareth én dit in dogma's bekrachtigd.*

Ondertussen weten we allang dat het scheppingsverhaal uit Genesis niet letterlijk genomen moet worden maar dat alles wat leeft, en dus ook de mens, is ontstaan tijdens een lang evolutionair proces uitgaande van een-cellig leven. Bij dit proces is God de initiatiefnemer geweest maar niet de directe schepper van alle soorten. Vanuit de evolutietheorie bezien, is de zondeval vanuit een paradijselijke toestand geen realiteit meer, laten we daar maar van uitgaan. De mens heeft nooit in een paradijselijke toestand geleefd en de zondeval van een verondersteld eerste ouderpaar mist, eerlijk gezegd, iedere grond. Bij de noodzaak van de verlossing door de kruisdood van Jezus, moeten dus vraagtekens worden gezet. Van de rooms-katholieke kerk mag verwacht worden, dat voor dit probleem te zijner tijd een oplossing gezocht wordt, al lijken de uitspraak op het concilie van Trente en de daar geformuleerde dogma's een ernstige belemmering te vormen. Maar vertrouwend op de bekende soepelheid van geest van theologen, die in het verleden meermalen gebleken is, kan men gerust zijn.

Ondertussen kan ik een suggestie aan de hand doen. De nieuwe, voor de hand liggende betekenis van de erfzonde, als men het op prijs stelt om dit begrip te behouden, kan nu het beste omschreven worden als een *erfelijke belasting van de mens als een natuurlijk gevolg van de evolutie*. Het geeft een verklaring voor de gebrokenheid, de kwetsbaarheid, het egoïsme en al wat verder aan lelijks in ons mensen verborgen is. Alleen gaat het dan niet meer over een fictieve zonde maar over iets dat veel fundamenteler is, over iets dat bij de mens behoort vanwege zijn fysieke afkomst. Waarom blijft dan de kruisdood van Jezus van Nazareth noodzakelijk om de mens met God te verzoenen of anders geformuleerd: *wat moeten we nu verstaan onder de verzoening van de mens met God door de kruisdood van Jezus?* Nogmaals val ik over het woord *verzoening* omdat het woord *verlossing* hier veel meer op zijn plaats is. Verzoenen veronderstelt dat er eerst iets misgegaan is waardoor een relatie is verstoord.

Verlossing spreekt niet over een verstoorde relatie maar over de noodzakelijke hulp van God om het menselijk tekort te ondervangen. De elementen voor een aangepaste benadering zijn hiermee gegeven.

Dit is niet mijn enige pijnpunt. Het heeft me al heel lang verbaasd en dat heb ik al vaker uitgesproken en opgeschreven, dat God blijkbaar van ons mensen verlangt dat wij *om niet* vergeven, dwz. geen tegenprestatie verlangen, maar dat *hij zelf* de dood van zijn eigen zoon heeft gewild als genoegdoening voor de zonde van de eerste mens. Ik vind dat God hiermee naar ons eigen niveau omlaag wordt getrokken. Deze inconsequentie blijft me voortdurend verbazen. Als door theologen en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, triomfantelijk en met veel bewondering en een lichte huiver, gesproken wordt over een goddelijke vader die zelfs zijn eigen zoon niet heeft gespaard voor het heil van de mensheid, dan roept dit bij mij een huivering van afschuw op. Deze '*in bloed gedrenkte theologie*' kan alleen maar zijn ontstaan in een tijd met een bloedig offersysteem dat de verhouding tussen mensen en goden reguleerde. Wat vreemd is het dat de menselijke geest zich verplicht voelt nog altijd vast te blijven houden aan zulke griezelige opvattingen en deze nog steeds uit te spreken en zelfs op schrift te stellen. Laten we voortaan een gezonde gedachtegang volgen en proberen een andere voorstelling van zaken te geven die beter de realiteit weergeeft en geen weerstanden oproept. Ik kan Jezus niet zien als een schaap dat zich vrijwillig naar de slachtbank liet leiden om de mensheid te verlossen maar wel als iemand die wist waarvoor hij stond en die niet aarzelde de consequenties daarvan te aanvaarden. God zocht en wilde zijn dood niet, dat is voor mij een absolute zekerheid. Het lijkt misschien alleen een kwestie van woorden en beelden, maar dan vergist u zich deerlijk. Bij woorden en beelden behoren gedachten die mensen bij zich voelen opkomen: gedachten mogelijk vol onbegrip, weerstand, afschuw, of angst voor een dergelijke God. Andersdenkenden stuiten hier zeker op een drempel die voor velen te hoog is! Denk nu niet, dat ik hiermee de betekenis van de dood van Jezus wil ontkennen. Steeds, als ik mezelf vragen stel en zaken scherp formuleer, is het mijn bedoeling ingesleten ideeën en uitspraken ter discussie te stellen. De dood van Jezus is *louter* een politieke terechtstelling geweest zoals er zovele waren in die tijd en als men aan de dood van Jezus een speciale betekenis wil toekennen, moet men dit aspect steeds goed in gedachte houden.

Intermezzo: het blijft me verbazen

Het is een feit dat de schrijvers van het Nieuwe Testament bij voortdurende teruggrijpen op de boeken uit het Oude Testament om een verklaring te vinden voor alles wat met Jezus gebeurd is. Uitgangspunt is blijkbaar de gedachte geweest dat niets gebeurt buiten de wil om van Jahweh en dat dus wat Jezus overkomen is, voorspeld moest zijn en terug te vinden in de Heilige Schrift. Zo zitten we met twee vragen: wat betekent niets gebeurt buiten de wil om van Jahweh én waarom zou de Schrift ons moeten leren wat er met Jezus gebeurd is?

De vraag is of Jahweh bij wat gebeurt, slechts passief betrokken is, dus het gebeurde slechts toelaat, of dat hij altijd bij alles wat gebeurt bewust zelf het initiatief hiervoor neemt. Mijn onvermogen om goed te begrijpen wat de schrijvers met een bepaalde uitspraak precies bedoelen, berust, denk ik, op het simpele feit dat ik in deze tijd leef met een mens- en wereldbeeld dat volledig anders is dan in de tijd van Jezus. Voor de mens van toen was het vanzelfsprekend, dat niets kon gebeuren buiten de wil om van de goden, terwijl voor ons de invloed van God op wat gebeurt in onze wereld niet vanzelfsprekend meer is. Daarom kunnen uitspraken in de Schrift waarin staat dat iets gebeurt omdat Jahweh het zo wil, voor mij niet zondermeer hetzelfde betekenen als voor de tijdgenoten van de schrijvers. Begrijp me goed: ik wil duidelijk maken dat ik de betekenis van bepaalde uitspraken niet begrijp omdat ik niet weet of de schrijvers zelf precies begrijpen wat ze neer schrijven! Zij interpreteren gebeurtenissen vanuit hun tijdgebonden visie waarin voor ons te veel ruis aanwezig is en ruimte voor verschillende interpretaties! Vanuit mijn persoonlijke ervaring opgedaan tijdens het bestuderen van de Heilige Schrift, durf ik te beweren dat de betekenis van bepaalde uitspraken waarin over de wil van God wordt gesproken, voor mensen uit onze tijd niet eenduidig is. De uitspraak: 'Jahweh heeft het lijden en de dood van Jezus gewild' is voor mij een typisch voorbeeld van een uitspraak waarin ik de ruis ervaar van de beperkte visie van de tijdgenoten van Jezus.

Men is uitgegaan van de overtuiging dat wat Jezus overkomen is, heeft plaats gevonden met de uitdrukkelijke instemming van Jahweh. Gelet op de bijzondere positie van Jezus, ging men ervan uit dat er in de teksten van het Oude Testament aanwijzingen te vinden moesten zijn die als voorspellingen voor de latere gebeurtenissen beschouwd konden worden.

Deze houding nemen we waar bij alle evangelisten en ook bij Paulus. Dit automatisme bij het zoeken naar verklaringen zet de deur wijd open voor een zeker risico dat men zich laat leiden door wat men graag wil vinden. Gelet op dat risico, ben ik voorzichtig bij het lezen en begrijpen van de interpretaties van Marcus en Paulus. Het lijkt erop dat veeleer theologische beschouwingen (ook van later datum) ten grondslag liggen aan de interpretaties van teksten uit het Oude Testament dan de inhoud van de teksten zelf die meestal historisch bepaald is.

Hiermee ondergraaf ik niet de kerkelijke leer betreffende de betekenis van de dood van Jezus maar zet ik vraagtekens bij de argumenten die worden gebruikt om bepaalde visies te ondersteunen. Ik beseef heel goed dat deze kritische houding me niet in dank zal worden afgenomen. Maar dan moet u ook goed beseffen, dat vanuit de kennis waarover we thans beschikken anders tegen uitspraken en gebeurtenissen van vroeger kan worden aangekeken.

Laat ik een paar voorbeelden noemen die me zijn opgevallen:

De lijdensvoorspellingen bij Marcus¹

Daarop begon Hij hun te leren, dat de Mensenzoon veel zou moeten lijden en door de oudsten, de hogepriesters en schriftgeleerden **verworpen worden** en **ter dood** gebracht, maar **drie dagen later verrijzen**. Hij sprak deze woorden zonder terughoudendheid. Toen nam Petrus Jezus terzijde en begon Hem ernstig daarover te onderhouden. Maar zich omkerend keek Hij naar zijn leerlingen en voegde Petrus op strenge toon toe: 'Ga weg, satan, terug! want **gij laat u leiden door menselijke overwegingen en niet door wat God wil**'. (Mc 8,31-33)

berusten op een tekst uit de eerste brief van Paulus aan de christenen in Korinthe:

In de eerste plaats dan heb ik u overgeleverd wat ik ook zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat **Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften**, en dat Hij begraven is, en dat **Hij is opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften**, en dat Hij is verschenen aan Kefas en daarna aan de Twaalf. (1Kor 15,3-5)

---

¹ De onderstreping van de tekstgedeelten benadrukt wat ik naar voren wil brengen.

Opvallend is dat in de lijdensvoorspelling door Marcus wordt opgemerkt dat alles zal gebeuren volgens de wil van Jahweh. Jahweh wil dus het lijden en sterven van Jezus, zegt Marcus. Moet ik deze opmerking dus begrijpen in de zin dat in het raadsbesluit van Jahweh de dood van Jezus bewust gewild is en dat er geen sprake is van een passief toelaten? Is dit echt de opvatting van Marcus en ook van Paulus? Gaat het echt om een bewust wilsbesluit van Jahweh waarin hij het lijden en de dood van Jezus heeft gewild of heb ik de vrijheid te geloven dat Jahweh de dood van Jezus slechts heeft toegelaten en aan het lijden en de dood van Jezus een betekenis heeft gegeven waarin hij zijn betrokkenheid met het geluk van de mensen tot uitdrukking brengt?

Het tweede voorbeeld is het lijdensverhaal zoals dat te vinden is bij de verschillende evangelisten. Wegens onbekendheid met wat zich precies heeft afgespeeld, voorafgaande aan de dood van Jezus, moest men wel zijn toevlucht nemen tot wat de Schrift aan mogelijkheden bood. Zoals eerder opgemerkt vind men de nodige informatie in 1 en 2 Samuel, de Psalmen en de Profeten, waarbij de verbinding tussen de verschillende bijbelcitataten de taak was van de evangelist, die met grote vrijheid en creativiteit de leemten opvulde.

Inleiding

De erfenis, die Jezus na zijn dood achterliet voor zijn volgelingen, leek simpel en alleen te bestaan uit herinneringen aan de woorden en daden waarvan ze getuigen waren geweest in Galilea. Herinneringen dus en niets meer. Zij hadden in die tijd een emotionele band met hem gekregen, onder de indruk waren zij gekomen van deze charismatische mens. Alles wat hij zei en deed, had op een vreemde manier met God te maken. Hij had gesproken over het Rijk van God, over de aanwezigheid van God in de wereld. Over wat er mis was in de samenleving en hoe het zou moeten zijn. Deze Jezus was te kort bij hen geweest en was nu heen gegaan en had hen verweesd achtergelaten met een grote leegte in hun hart. Zo op het eerste gezicht weer een mislukt leven met een erfenis die nooit enig rendement zou opleveren. Het is anders gelopen en het bleek uiteindelijk een groot succes te worden. De kiem was gelegd maar hoe het zaad zou ontkiemen was niet te voorspellen.

Dit was het begin, het startkapitaal voor iedere groep die zich niet liet ontmoedigen maar probeerde door te gaan waar Jezus was gestopt. We hebben gezien tot welke verschillende ontwikkelingen dit heeft geleid.

In het geval van de gemeente waartoe Marcus behoorde, betekende dit in het begin waarschijnlijk een kleine kern van volgelingen in een joodse omgeving. We weten in grote lijnen hoe de geschiedenis van een Jezusgemeente er meestal uitzag. Eerst werd in een redelijk goede harmonie, zo stel ik me dat voor, met de joodse gemeenschap samengeleefd. De eerste volgelingen van Jezus waren jood en bleven zich als zodanig gedragen. Pas later, als na verloop van tijd de samenstelling van de gemeente veranderde en er ook niet-joden werden toegelaten, kwamen er problemen. Dan brak het moment aan dat de spanningen met het thuisfront steeds meer toenamen en men niet meer welkom was in de synagoge, het religieuze en culturele centrum in een dergelijke samenleving. Het is zeker, dat op de duur de deur van de synagoge definitief voor hen werd gesloten. De beweging werd op zichzelf teruggeworpen en moest los van de joodse samenleving zijn weg zien te vinden. Dit betekende niet alleen een breuk met de joodse samenleving en de joodse traditie met grote persoonlijke gevolgen maar betekende ook dat de positie van hun leermeester Jezus ter discussie kwam te staan.

De reactie van Marcus was uniek, in de zin dat hij een relatie legde tussen de verwoesting van de tempel, die zeer recent een feit was geworden, en de positie van zijn gemeente. We zullen zien wat zijn gedachtegang was.

De nieuwe zekerheid van de gemeente van Marcus

Door de verwoesting van de tempel en de stad Jeruzalem in het jaar 70 was er een einde gekomen aan de tempelstaat. De schok was immens onder alle joden, waar ook ter wereld. Het was voor de tweede keer dat dit was gebeurd. Nu leek het definitief te zijn. Nooit zou Jeruzalem weer worden zoals het vroeger was. Jahweh heeft zijn volk gestraft voor het goddeloos gedrag, zo ervaaarde men de catastrofe. Een toekomst, los van Israël en Jeruzalem, de plaats waar Jahweh in de tempel zijn aanwezigheid op aarde tussen zijn volk had gekozen, leek ondenkbaar. Nu het religieuze centrum was vernietigd, namen de lokale diasporasynagogen deze plaats over. De rabbijnen als de nieuwe leiders namen het initiatief om een nieuwe visie te ontwikkelen gericht op de toekomst en het behouden van het religieuze erfgoed.

Hetzelfde gevoel van ongeloof en ontzetting was er óók bij de Jezusmensen (de eerste christenen). In de gemeente van Marcus is men tot een zeer gewaagde en vermetele interpretatie van de dramatische gebeurtenissen gekomen. Joodse leden, onderlegd in de boeken van het Oude Testament, hebben daar gezocht naar teksten die een verklaring konden geven voor wat gebeurd was. Zij zochten naar een verband tussen de dood van Jezus en de verwoesting van de tempel. De verwoesting van de tempel interpreteerden zij als een verwerping van het joodse volk door Jahweh als straf voor de verwerping van Jezus. *God heeft afgerekend met het traditionele jodendom als straf voor het vermoorden van Jezus en het niet willen aanvaarden van hem als de Messias*, was hun conclusie¹!

Ze beriepen zich op bepaalde teksten als voorspellingen, geschreven met het oog op de vervulling in de persoon van Jezus. Met dat idee voor ogen (her)schrijft Marcus in hoofdstuk 12 van zijn evangelie de beroemde parabel van *de misdadige wijnbouwers* die de erfgenaam van een wijngaard doden om zelf in het bezit ervan te komen. U vindt de parabel in Mc 12,1-12. Ik gebruik hier met opzet het werkwoord *herschrijven* om

---

¹ B.L.Mack, blz. 158-167.

aan te geven dat de parabel zeker niet door Jezus zo verteld kan zijn als Marcus het hier opschrijft.

In tegenstelling tot de evangelist Lucas vindt u bij Marcus slechts enkele parabels. En de parabel die hier besproken wordt, is door Marcus aangepast om iets anders te zeggen dan wat Jezus bedoeld heeft. Marcus laat Jezus de tolk zijn van zijn eigen opvattingen. Hoe kunnen we dat met redelijke zekerheid beweren? Hiervoor zijn twee argumenten beschikbaar. Bij doorlezen van deze parabel heeft u direct in de gaten dat Jezus dit nooit zo gezegd kan hebben. We zullen dit ter plaatse zien. Een tweede argument is dat parabels niet alleen voorkomen bij de canonieke evangelisten maar dat ze ook in het evangelie van Thomas gevonden worden. Thomas, die alles door een gnostische bril ziet, neemt desondanks parabels van Jezus op en vertelt ze zonder extra tierelantijnen, alleen vanuit de herinnering die hij heeft aan wat aan hem is doorverteld. Onopgesmukt en niet passend in de gnostische visie, vertelt Jezus hier zijn verhaal zoals hij het waarschijnlijk ook jaren geleden gedaan heeft, zonder context, zonder nadere verklaring.

In een vorig hoofdstuk zijn beide versies van de parabel samen met het begin van het lied van de wijngaard in Jesaja, als onderdeel van een case studie voor de lezer op schrift gesteld. De bedoeling was om er zelf achter te komen dat Marcus hier creatief bezig was geweest om de woorden van Jezus om te buigen in een andere richting (eigenlijk dus gewoon een kwestie van bedrog!). Wij geven nogmaals de drie teksten onder elkaar.

Marcus vertelt zijn verhaal aldus in Mc12,1-12 en afhankelijk van hem ook in Mt 21,33-39 en Lc 20,9-15:

Er was eens een man die een wijngaard aanlegde, er een omheining omheen zette, een wijnpers in uithakte en er een wachttorens in bouwde; daarna verpachtte hij hem aan wijnbouwers en vertrok naar den vreemde.

Op de vastgestelde tijd zond hij een dienaar naar de wijnbouwers om zijn aandeel in de opbrengst van de wijngaard van hen in ontvangst te nemen. Maar ze grepen hem vast, mishandelden hem en stuurden hem met lege handen terug. Daarop zond hij een andere dienaar naar hen toe. Maar zij sloegen hem op zijn hoofd en beledigden hem. Weer stuurde hij er een, maar hem doodden zij; en nog zo verscheidene anderen die zij mishandelden en doodden. Hij had nu niemand meer dan zijn geliefde zoon. Die stuurde hij als laatste naar hen toe, in de veronderstelling: Mijn zoon zullen ze wel ontzien.

Maar de wijnbouwers zeiden onder elkaar: Dit is de erfgenaam; vooruit, laten we hem vermoorden, dan zal de erfenis voor ons zijn. Zij grepen hem vast, doodden hem en wierpen hem buiten de wijngaard.

Wat zal nu de eigenaar van de wijngaard doen? Hij zal komen, de wijnbouwers ter dood brengen en de wijngaard aan anderen geven. Hebt ge deze schriftplaats niet gelezen: *De steen die de bouwlieden hebben afgekeurd, is juist de hoeksteen geworden, Op last van de Heer is dat gebeurd en het is wonderbaar in onze ogen .*

Zij zonnen nu op een middel om zich van Hem meester te maken, maar zij waren bang voor het volk, want ze begrepen dat de gelijkenis die hij vertelde, op hen sloeg. Zo lieten ze Hem met rust en verwijderden zich,
(cursivering Willibrordvertaling)

De tekst in Thomas (Th 65,1-7) luidt:

Een goede man had een wijngaard. Hij gaf die aan pachters opdat zij deze zouden bewerken en hij van hen zijn vrucht zou krijgen. Hij stuurde zijn dienaar opdat de pachters hem de vrucht van de wijngaard zouden geven. Zij grepen zijn dienaar, ze sloegen hem en hadden hem bijna gedood. De dienaar ging weg, hij zei het tegen zijn heer. De heer zei: Misschien hebben zij hem niet herkend. Hij stuurde een andere dienaar. De pachters sloegen ook die andere. Toen zond de heer zijn zoon. Hij zei: Misschien zullen ze eerbied hebben voor mijn zoon. Zodra de pachters wisten dat hij de erfgenaam van de wijngaard was, pakten ze hem en ze doodden hem.

En ten slotte het *Lied van de Wijngaard* van Jesaja (Jes 5,1-7):

Ik wil zingen van mijn vriend, het lied van mijn vriend en zijn wijngaard. Mijn vriend had een wijngaard op een vruchtbare helling. Hij spitte hem om, verwijderde de stenen, en beplante hem met edelwingerd. Hij bouwde er een wachttoren en kapte er ook een wijnpers uit. Nu verwachtte hij dat hij druiven zou dragen, maar hij bracht slechts wilde bessen voort. Welnu, bewoners van Jeruzalem, mannen van Juda, doet uitspraak tussen Mij en mijn wijngaard. Wat kon ik nog voor mijn wijngaard doen dat ik niet heb gedaan? Waarom bracht hij slechts wilde bessen voort, waar ik verwachtte dat hij druiven zou dragen? Welnu, ik zal u vertellen wat ik met mijn wijngaard ga doen. Zijn omheining neem ik weg, zodat hij kaal wordt gevreten; zijn muren verniel ik, zodat hij vertrapt wordt. Een wildernis maak ik ervan, hij wordt gesnoeid noch gewied, distels en doornen groeien er hoog, en de wol-

ken verbied ik hem met regen te besproeien. Ja, de wijngaard van Jahweh van de machten is Israëls huis, zijn bevoorrechte planten zijn de mensen van Juda. Hij hoopte op recht maar Hij zag onrecht, Hij zag geen betrachting van recht, maar verkrachting van recht.

In Thomas ontbreekt de context en ook een conclusie. Zonder een context is het meestal moeilijk te achterhalen wat Jezus precies bedoelt met een parabel. De beste manier is je te verplaatsen in de gedachten van de toehoorders die toen naar hem hebben geluisterd. Voor hén was het verhaal oorspronkelijk bedoeld en niet voor de gemeenteleden van de evangelist en ook niet voor ons. Wij kunnen gevoeglijk aannemen, dat de meesten onder Jezus' toehoorders wisten, misschien uit eigen ervaring, wat het betekende grond te pachten en de opbrengst na de oogst bijna geheel te moeten afdragen aan de eigenaar van de grond om vervolgens te proberen met het kleine beetje dat overbleef, na ook nog de verschuldigde belastingen te hebben betaald, de rest van het jaar rond te komen. Maar dan gebeurt wat niemand had verwacht: de parabel krijgt een verrassend slot, het loopt uit op moord. Wanhopig neemt de pachter ten einde raad zijn toevlucht tot geweld om te trachten onder het juk van de uitbuiting uit te komen. Het is een triest verhaal over de uitzichtloze armoede waaruit geen ontsnappen mogelijk is. De toehoorders van Jezus zullen wel ademloos hebben geluisterd. De afloop van het verhaal is op zich niet belangrijk. Het gaat om de boodschap die erin opgesloten ligt. *Jezus deinst er niet voor terug een schokkend verhaal te vertellen met een open einde. De conclusie moet je zelf maar trekken. Dit verhaal predikt geen revolutie maar het is een aanklacht en wijst met een duidelijke vinger naar de uitbuiting van de boerenbevolking en het zal ook wel als zodanig begrepen zijn.*

Door een paar kleine aanpassingen aan het begin en het einde van de tekst, wordt de parabel bij Marcus een aanklacht tegen de religieuze leiders van het volk. Om te begrijpen wat de aanklacht behelst, moeten we naar de beginwoorden van het *Lied van de Wijngaard* van de profeet Jesaja kijken. Marcus heeft zijn woordkeuze aan het begin van de parabel aangepast aan de beginwoorden bij Jesaja. Marcus suggereert blijkbaar een verband tussen de tekst in Jesaja en wat Jezus in de parabel vertelt. Zeker, als Jezus het verhaal zo verteld heeft, zullen zijn toehoorders de verwijzing naar het *Lied van de Wijngaard* van Jesaja wel opgemerkt hebben. Maar het verband met de controverse tussen Jezus en de farizee-

en en de priesters moet hen ontgaan zijn. Jezus suggereert blijkbaar, dat de joden hem zullen verwerpen en verwijt hen zijn aanstaande dood waarbij zij betrokken zullen zijn. Het lijkt mij uitermate onwaarschijnlijk, dat zijn toehoorders tot deze conclusie kunnen zijn gekomen. Maar in het verhaal en in de conclusie van Marcus wordt dit wel zo gesuggereerd. Het is dus duidelijk: Jezus kan dit zeker niet op deze manier hebben verteld en die vreemde reacties hebben opgeroepen. Maar het is dan ook niet een verhaal van Jezus maar een verhaal van Marcus én de toehoorders zijn ook niet de toehoorders van Jezus maar de gemeenteleden van Marcus. Zij weten wél wat er met Jezus gebeurd is. Maar dat niet alleen. Het verhaal wordt door Marcus zo gebracht, dat zij de stem van hun leermeester, Jezus, daarin beluisteren. Voor hen is de interpretatie van Marcus een realiteit geworden.

Voor de gemeenteleden van Marcus wordt nu alles duidelijk: God heeft de joden gestraft voor de dood van Jezus door Jeruzalem samen met de tempel te verwoesten en de wijngaard (zijn verbond) aan anderen (de heidenen) te geven. Hiermee werd door Marcus, zonder het uitdrukkelijk op te merken, de nieuwe beweging opgewaardeerd tot het nieuwe Israël. In de versie van Matteüs en Lucas is de conclusie die volgt op de parabel in overeenstemming met die in Marcus. Dit verhaal van Marcus is een typisch voorbeeld van christelijke mythevorming.

Het zal u misschien verbazen dat wij in het verleden bij het aanhoren van deze parabel tijdens de liturgievieringen nooit op de gedachte zijn gekomen, dat hier iets niet klopte. De enige verklaring die mij invalt, moet wel de uitleg zijn die wij vanaf de kansel te horen kregen: Jezus wist alles wat er in de toekomst met hem zou gebeuren. Hij wist dus ook dat hij door zijn tegenstanders ter dood zou worden gebracht. Vanuit deze kennis beschuldigde hij op voorhand zijn tegenstanders. In de tijd van het Rijke Roomse leven paste een dergelijke redenering in de geest van de tijd.

Het belang van zijn gemeente heeft Marcus ertoe gebracht op deze genadeloze wijze af te rekenen met de joden. Leek hij eerst zeer gematigd in zijn woordkeuze en oordeel over het thuisfront, nu neemt hij geen blad voor de mond en laat hij Jezus namens Jahweh een veroordeling uitspreken die door de eeuwen heen het joodse volk met een stigma heeft getekend. Een trieste zaak en een smet op het blazozen van deze evangelist.

HOE GELOOFWAARDIG IS HET EVANGELIE VAN MARCUS

Inleiding

We willen aan het einde van de studie de balans opmaken. Hoe brengt Marcus Jezus voor het voetlicht en hoe brengt hij het er zelf vanaf. Dit zijn zinvolle vragen omdat we beschikken over vergelijkingsmateriaal. We kunnen het beeld dat Marcus ons geeft van Jezus vergelijken met dat wat de twee andere synoptische evangelisten Matteüs en Lucas aan ons voorhouden. Een oordeel over de evangelist zelf is niet zo eenvoudig te geven: hij was de eerste van de drie en heeft het zichzelf behoorlijk moeilijk gemaakt.

Laat ik eerst nog eens het beeld schetsen dat de rooms-katholieke gelovigen van Jezus hadden in de tijd van het *Rijke Roomse Leven*, zo'n driekwart eeuw geleden. Zij leerden de Heilige Schrift kennen tijdens de eredienst. In de lezingen tijdens de vieringen werden de belangrijkste teksten in hun onderlinge samenhang voorgelezen en in de preek nader behandeld. Bijbelkennis werd op een praktische wijze overgebracht maar steeds vanuit een pastorale visie en met de leer van de kerk op de achtergrond. Wij maakten kennis met Jezus, met zijn omzwervingen door Galilea, met zijn vaak heftige discussies met de schriftgeleerden en farizeeën en met de complotten die tegen hem werden gesmeed. Naadloos regen de teksten van de vier evangelisten zich aaneen in onze herinneringen. Of het nu Marcus was of Johannes, het maakte niet uit. Het totaalbeeld dat zo ontstond, vaagde alle verschillen tussen de evangelieteksten weg. Bovendien was het beeld van Jezus sterk beïnvloed door de leer van de kerk zoals die zich in de loop der eeuwen had ontwikkeld. *In dat totaalbeeld was Jezus mens en God tegelijk.* En luid zongen wij in het Credo: *'God uit God, licht uit licht, ware God uit de ware God, geboren niet geschapen, één in wezen met de vader, door wie alles geschapen is'*. Onze visie paste naadloos aan bij de leer van de kerk. Ook de geestelijkheid had hetzelfde beeld van Jezus.

Dit schreef ik een aantal jaren geleden toen ik mijn studie naar de historische Jezus begon. Het is duidelijk, dat men vanuit deze visie geen serieuus onderzoek naar de historische Jezus kan beginnen..

Nu een opmerking over de grote verschillen die we waarnemen bij het bestuderen van de vier evangeliën. Ik herhaal wat enkele hoofdstukken

eerder door mij is opgemerkt. Ik ervaar een duidelijke tegenstelling tussen de Jezus-figuur zoals hij geschetst is in het Q-document en de indruk die ik krijg bij het lezen van het evangelie van Johannes. De Jezus van de Q-gemeente is een strijdbare figuur die op de bres staat voor de armen, voor de verdrukten en tegelijk met een open blik voor ieder, zonder bij voorbaat te oordelen of te veroordelen. In de uitgebreide literatuur van gedegen wetenschappelijk niveau, die in de laatste halve eeuw over de historische Jezus is verschenen, wordt deze indruk bevestigd. De figuur van Jezus als sociale profeet, opererend in de lijn van de joodse traditie, met zijn karakteristieke uitspraken in het Q-document, krijgt een hoog cijfer voor historische betrouwbaarheid. Maar de Jezus van de evangelist Johannes is een totaal andere. Hij spreekt voortdurend over zichzelf in de eerste persoon (ik-vorm) en blijkt niet iemand te zijn die verbindt maar veeleer iemand die afstoot door de joden tegen zich in te nemen door uitspraken die ongenueanceerd moesten overkomen. Dit evangelie geeft een beeld van Jezus dat we niet herkennen bij de andere evangelisten. De Jezus uit het Johannes-evangelie mist ook een onafhankelijke bevestiging van een andere groepering, wat wel het geval is bij de Q-gemeente door het evangelie van Thomas. Hoe moeten we het dan begrijpen als in het christelijk geloof beide Jezus-figuren soepeltjes naast en door elkaar heen gebruikt worden? Dit kan alleen verklaard worden doordat in de leer van de kerk de nadruk verlegd is van Jezus als historische persoon naar de Jezus van het geloof, de verrezen Heer.

Welke Jezus hebben we nu bij Marcus gevonden? Het antwoord luidt: de verrezen Heer maar zonder de goddelijke pretenties die Johannes op het oog had. Het is de verrezen Heer die met zijn uitspraken nog sterk verbonden is met zijn historische afkomst. Laten we eerlijk tegenover Marcus zijn en niet zeggen iets gevonden te hebben wat hij niet heeft neergeschreven. Door de klaarblijkelijke afkeer van hem voor de Q-gemeente met haar maatschappij ondermijnende uitspraken, missen we een beeld van Jezus als sociale profeet die opkomt voor de uitbuiting van de arme en weerloze bevolking. Deze houding is waarschijnlijk heel goed te verklaren als de gemeente van Marcus in het verleden problemen heeft gehad met de rondtrekkende predikers van de Q-gemeente.

We hebben in de tekst van Marcus weinig informatie gevonden die ons leert wie en hoe de historische Jezus in werkelijkheid was. Slechts op enkele plaatsen werden uitspraken van Jezus gevonden die lijken op wat bij de andere twee synoptici te vinden is en die ons iets vertelden over de

historische mens Jezus. Om een vergelijking te maken met wat Matteüs en Lucas ons leren, moeten we eerst het beeld van Jezus schetsen dat wordt gevonden in hun teksten. Zonder dit is een objectief oordeel over het evangelie van Marcus niet goed te geven.

De geschiedenis van het Jezus-onderzoek geeft ons een handreiking. Al enkele eeuwen en vooral in de vorige eeuw hebben exegeten zich serieus verdiept in deze materie. Er zijn heel wat studies verschenen die allemaal pretenderen een min of meer betrouwbaar beeld van de historische mens Jezus te geven. Jammer genoeg is de bandbreedte van het geschetste beeld zo groot dat er weinig overeenstemming te vinden is. Waarschijnlijk wilden onderzoekers meer uit de beschikbare gegevens halen dan er in werkelijkheid te vinden was en gaf men zijn eigen fantasie te veel de vrije teugel. Terughoudendheid en discipline zijn nodig bij opzet en uitvoering van een dergelijk onderzoek. Men is uiteindelijk tot de conclusie gekomen dat men zich moest beperken tot een schetsmatig beeld van Jezus zonder details. In de vele studies waarover we thans beschikken, zitten duidelijke punten van overeenstemming.

Een profiel voor de historische Jezus, gebaseerd op het wetenschappelijk onderzoek van de laatste halve eeuw

In de evangeliën van Matteüs en Lucas past de historische Jezus in het volgende profiel:

1. Sociale profeet, opererend in de lijn van de joodse traditie, een strijdbare figuur die op de bres staat voor de armen en de onderdrukten
2. Wijsheidsleraar die kritisch de samenleving en de joodse wet onder de loep neemt
3. Aankondiger van het Rijk Gods met een speciale band met God

Bij het breed gedragen onderzoek door vele exegeten van de teksten van de synoptici naar de historische Jezus werden als controle het evangelie van Thomas en andere onafhankelijke bronnen gebruikt. Tijdens het onderzoek leerde men bovendien zijn typische karaktereigenschappen kennen zoals zijn gevoel voor humor, zijn prikkelende en uitdagende com-

mentaren, zijn neiging om bij verhalen sterk te overdrijven, soms met shockerende uitspraken, maar steeds proberend mensen tot zelf nadenken te brengen. Deze eigenschappen maakten het beeld van de historische Jezus tot het beeld van een levend mens.

Natuurlijk heeft het beeld van Jezus niet ongeschonden de orale periode overleefd. Uitspraken en parabels van Jezus werden wel min of meer correct doorgegeven maar werden daarna door de evangelisten ingebouwd in hun eigen verhalen waarin het belang van hun gemeente voorop stond. Soms zijn daarbij uitspraken aangepast en textueel veranderd, waarbij een christelijke lading eraan werd toegevoegd. Daarom blijft het altijd moeilijk onder de vernislaag te kunnen ontdekken hoe de echte Jezus er ongeveer heeft uitgezien.

Het houvast van de onderzoekers kwam van de korte, kernachtige en puntige uitspraken, aforismen genaamd, waarvan Jezus zich graag bediende omdat zij simpel in het gehoor lagen en gemakkelijk te onthouden waren.

De meeste bekende aforismen vindt u in de Bergrede die afkomstig is uit het Q-document en is opgenomen in de teksten van Matteüs en Lucas. Een uitgebreid overzicht vindt u in de bespreking van de geschiedenis van de Q-gemeente in het hoofdstuk *De smaakmakers van de nieuwe religie* met vermelding van de overeenkomstige uitspraken bij Thomas en de Didache. De formulering van de uitspraken is genomen uit het evangelie van Lucas dat getrouwer de tekst in Q volgt dan Matteüs zoals blijkt uit vergelijking met het evangelie van Thomas. De Bergrede bij Matteüs ademt in verschillende spreuken soms een geheel andere geest dan bij Lucas. Deze Bergrede treft u niet aan bij Marcus.

Wat de Q-gemeente ons over Jezus vertelt, past in alle opzichten in het profiel dat we boven omschreven hebben. Het is zinvol om het hoofdstuk over de Q-gemeente nog eens door te lezen.

Naast de aforismen circuleerden in de orale periode parabels van Jezus, waarschijnlijk zonder context. Het taalgebruik van Jezus in zijn parabels was beeldend. In het dagelijks leven en in de natuur vond hij voorbeelden te over. Op deze manier sprak hij zijn toehoorders aan op een manier die paste bij hun belevingswereld. Bij Marcus treffen we slechts enkele parabels aan in tegenstelling met wat we vinden bij Matteüs en Lucas. Bij hen vinden we bekende parabels zoals: *De barmhartige Samaritaan*, *De Fa-*

rizeeër en de tollenaar, De onrechtvaardige rentmeester en De verloren zoon bij de evangelist Lucas en de beroemde parabel van *De arbeiders van het elfde uur* bij Matteüs. Drie ervan zal ik kort bespreken omdat ze ons iets vertellen over het karakter van Jezus.

In de parabel van *de barmhartige Samaritaan* in Luc 10,30-35 (alleen bij deze evangelist te vinden) wordt de context gegeven door de voorafgaande vraag: 'wie is mijn naaste' en door de conclusie na de parabel waarin staat wie zich als de naaste heeft gedragen. Het is echter de vraag of dat de pointe van de parabel is. De inhoud is bij iedere christen bekend en luidt kort samengevat:

Een man die op weg is van Jeruzalem naar Jericho, valt in handen van rovers die hem beroven en zwaargewond achterlaten. Een priester die voorbijkomt, loopt met een bocht om hem heen. Dat doet ook een leviet. Maar een Samaritaan op weg naar Jericho heeft medelijden met hem. Hij verzorgt zijn wonden en zet hem op zijn rijdier en levert hem af bij een herberg langs de weg. Hij geeft de herbergier twee denariën en verzoekt hem voor de man te zorgen en belooft hem op de terugweg de extra onkosten te vergoeden.

Het is duidelijk, dat op de vraag wie zich als de echte naaste heeft gedragen, het antwoord voor de hand ligt. Maar dat is niet de kern van de parabel. Waarom liepen de priester en de leviet met een boog om de gewonde man heen? Door zijn fysieke toestand was de man volgens de strenge reinheidswetten voor priesters en levieten onrein. En lichamelijk contact met een onreine betekende zelf onrein worden. Een priester en een leviet die onrein waren, mochten geen dienst doen in de tempel voordat de onreinheid door de voorgeschreven rituele handelingen was opgeheven. Jezus wilde met de parabel uitdrukken, dat het optreden van de priester en de leviet formeel juist is maar liefdeloos en als zodanig in strijd met de wet van God. Door in het verhaal een Samaritaan, op wie de joden gewend waren neer te kijken, ten tonele te voeren als degene die weet wat echte naastenliefde betekent, prikkelde Jezus zijn toehoorders. Iemand van wie je alleen maar vijandschap zou verwachten, biedt hier belangeloos zijn hulp aan zonder zich af te vragen wie de ongelukkige is. Jezus kon provoceren om mensen tot nadenken te brengen.

De parabel over de farizeeër en de tollenaar vindt u in Lc 18,9-14 (alleen bij deze evangelist te vinden). De tekst in de Willibrordvertaling luidt:

Twee mensen gingen op naar de tempel om te bidden; de een was een farizeeër en de ander een tollenaar. De farizeeër stond met opgeheven hoofd en bad bij zichzelf als volgt: God, ik dank u dat ik niet ben als de rest van de mensen, rovers, onrechtvaardigen, echtbrekers, of ook als die tollenaar daar. Ik vast tweemaal per week en geef tienden van al mijn inkomsten. Maar de tollenaar bleef op een afstand en wilde zelfs niet zijn ogen opheffen naar de hemel; maar hij klopte zich op de borst, en zei: God, wees mij, zondaar, genadig. Ik zeg u: deze ging gerechtvaardigd naar huis en niet die andere; want alwie zich verheft zal vernederd, maar wie zich vernedert zal verheven worden.

Het lijkt een verhaal over berouw en vergeving maar ook over zelfoverschatting. Het verhaal, zoals Jezus het vertelt, past helemaal bij de manier waarop christenen geleerd hebben tegen farizeeën aan te kijken. Zij worden immers in de evangelieteksten afgeschilderd als de grote tegenstanders van Jezus, die hem naar het leven stonden. Maar laten we echter goed beseffen, dat voor ons tollenaars en farizeeën slechts 'romanfiguren' zijn die buiten de kerkdienst in ons leven van alledag geen rol spelen. De toehoorders van Jezus werden echter dagelijks met hen geconfronteerd. Laten wij de feiten eens nagaan en zien hoe de toehoorders op deze woorden van Jezus gereageerd zullen hebben.

Aan de ene kant van het verhaal staat de tollenaar, gehaat door het volk, een collaborateur, die heult met de vijand en zichzelf verrijkt door een oneerlijke belastingheffing. Aan de andere kant een farizeeër, iemand die de joodse wet zo stipt mogelijk probeert te onderhouden en zichzelf ziet als leermeester van het volk, wat hij in werkelijkheid ook is. De mensen kijken tegen hem op, hoewel de zelfoverschatting die in zijn handelen tot uitdrukking komt hem tot mikpunt van spot en kritiek maakt. Het negatieve in zijn karakter wordt in de parabel door Jezus heel sterk uitvergroot door te stellen, dat de farizeeër zelfs tegenover God zijn arrogantie en zelfoverschatting durft uit te dragen. De toehoorders van Jezus zullen wel met plezier naar de karakteromschrijving van de farizeeër geluisterd hebben. Maar dat verandert als ze de woorden aan het slot van de parabel horen: 'ik zeg u deze, de tollenaar, ging gerechtvaardigd naar huis en niet die andere'. Dit moet de toehoorders wel geschokt hebben. Dat is de wereld op zijn kop zetten, zullen ze wel gedacht hebben. In hun ogen was dat een volledig verkeerde voorstelling van zaken. Deze reactie lijkt aanemelijk en wordt in de hand gewerkt door de overdreven woordkeuze

van Jezus. Aan de ene kant wordt de tollenaar fraaier voorgesteld dan hij in werkelijkheid is en aan de andere kant is de houding van de farizeeër tegenover zijn schepper, hoe arrogant hij ook mag zijn, schromelijk overdreven. Jezus heeft zijn toehoorders bewust willen shockeren. Maar waarom? Wat was zijn bedoeling? Jezus plaatst het verhaal in een ander perspectief. Hij weet, dat mensen gewoon zijn over anderen te oordelen en hen te veroordelen in overeenstemming met de gangbare opvattingen in de samenleving. Een tollenaar deugt niet en een farizeeër is een wetsgetrouwe jood en zo is dat. Maar Jezus heeft geen boodschap aan deze stereotypen. Jezus zegt hen, dat Jahweh niet zwart-wit denkt en wel eens van het tegendeel overtuigd kan zijn. Hij schudt zijn toehoorders wakker en dwingt hen tot nadenken en dat geldt ook voor ons, de lezers en luisteraars van nu.

In het evangelie van Matteüs vindt u een parabel die in geen enkel ander evangelie voorkomt. Het is de bekende parabel van *de arbeiders in de wijngaard* in Mt 20,1-15 die begint met de woorden:

Met het Rijk der hemelen is het als met een landeigenaar die vroeg in de morgen uitging om arbeiders te huren voor zijn wijngaard. Hij werd het met de arbeiders eens voor één denarie per dag en stuurde ze naar zijn wijngaard.....

In deze parabel toont Jezus zich een meester in het overdrijven. Om de paar uur laat hij de eigenaar naar de marktplaats gaan om te kijken of er nog iemand te vinden is die voor hem wil werken. Hij belooft hen uit te betalen wat redelijk is. Met de eerste arbeiders was hij overeengekomen voor één denarie per dag. Uiteindelijk zal hij aan het einde van de dag aan ieder hetzelfde bedrag van één denarie uitbetalen, ongeacht het aantal uren dat men gewerkt heeft. Als de laatst aangekomene die maar één uur gewerkt heeft één denarie krijgt, verwachten de arbeiders van het eerste uur, en terecht zouden wij zeggen, méér maar ook zij krijgen één denarie. En dan lezen wij in Mt 20,11-15:

Zij namen hem wel aan, maar begonnen te morren en zeiden: Deze hier, die het laatst gekomen zijn, hebben maar één uur gewerkt en gij stelt ze gelijk met ons die de last van de dag en de brandende hitte hebben gedragen. Maar hij antwoordde een van hen: Vriend, ik doe u toch geen onrecht? Zijt gij niet met mij overeengekomen voor één denarie? Neem wat u toekomt en ga heen.

Ik wil aan degene die het laatst gekomen is evenveel geven als aan u. Mag ik soms met het mijne niet doen wat ik verkies of zijt ge kwaad, omdat ik goed ben?

Het is gebruikelijk om geheel in de traditie van de kerkelijke schriftverklaring deze tekst te beschouwen als een waarschuwing van Jezus, dat niet de tijdsduur en de inspanning ten dienste van de realisering van het Rijk Gods bepalend is voor de beloning na de dood. Het staat God vrij werkers van het elfde uur een bevoorrechte positie te geven. Deze schriftverklaring van de kerk heeft geen oog voor de erbarmelijke omstandigheden van de toehoorders van Jezus die maar weinig begrip zouden kunnen opbrengen voor een dergelijke uitleg. Maar wat is de indruk die deze parabel op de toehoorders van Jezus gemaakt heeft? Ik denk, dat zij die Jezus beter hadden leren kennen tijdens zijn eerdere uitspraken, heel goed beseften, dat Jezus niet de toekomstige werkers in de kerk maar hén op het oog had. Zij voelden zich gesterkt in de overtuiging, dat in de visie van Jezus ook de kanslozen, de werkers van het elfde uur, echt meetelden. In zijn ogen waren zij niet minder waard dan anderen die meer kansen in het leven gekregen hadden. Maar Jezus richt niet alleen de aandacht op de werkers van het elfde uur maar ook op het gedrag van de eigenaar. De eigenaar houdt zich niet aan de gangbare regels en normen in de samenleving. Hij doorbreekt de gebruikelijke afspraken, de conventies zoals wij vaak zeggen, die de relatie tussen werkgever en arbeiders vastleggen. In de ogen van Jezus moet een andere instelling aan het menselijk gedrag ten grondslag liggen: het is gebruikelijk over een *alternatieve wijsheid* te spreken. Jezus wil de ogen openen voor een andere realiteit die wij kunnen aanduiden met leven onder de Heerschappij van God, waarin niet alles zich afspeelt volgens gangbare maatstaven en conventies. Deze parabel past helemaal bij wat wij van Jezus mogen verwachten.

Naast de uitspraken geven deze parabellen ons een kijkje op het karakter van Jezus. De voorbeelden die zijn gegeven, kunnen zo nodig worden aangevuld maar lijken me voldoende.

Is dit profiel ook in het evangelie van Marcus terug te vinden?

Een opmerking vooraf. De uitspraken en parabellen waarin Jezus zich kenbaar maakt aan zijn lezers, vormen slechts een zeer klein bestanddeel van

de gehele tekst. De verbindende verhalen zijn afkomstig van de evangelisten zelf en Marcus is in een bevoorrechte positie omdat hij meer dan de anderen nog in de directe nabijheid van de historische Jezus heeft geleefd. In zijn generatie leefden zeker nog personen die Jezus lijfelijk ontmoet hadden en misschien zelfs met hem hadden gesproken. Bij de beoordeling van het evangelie van Marcus moeten we dit element niet vergeten.

Enkele uitspraken die bij Marcus te vinden zijn en ons iets tonen van de ideeën en het karakter van Jezus.

Bij de naleving van de spijswetten heeft Jezus meer oog voor wat de mens werkelijk bezoedelt dan voor de formele regel die zegt wat juist is en wat fout. Hij formuleert dit in zijn uitspraak in Mc 7,14-15, zie ook Mt 15,10-11, en in Th 14,5:

Daarop riep Hij het volk weer bij zich en sprak tot hen: 'Luistert allen naar Mij en wilt verstaan: niets kan de mens bezoedelen wat van buiten af in hem komt. Maar wat uit de mens komt, dat bezoedelt de mens'. (Mc 7,14-15)

Want wat door jullie mond naar binnen gaat zal jullie niet bezoedelen maar wat jullie mond uitgaat, dat is wat jullie zal bezoedelen. (Th 14,5)

De opmerking van Jezus dat alle voedsel rein is, was een duidelijke *uitdaging* gericht tegen de puriteinen onder de joden. Dit is echt een uitspraak die de mens Jezus karakteriseert.

Jezus trok zich niets aan van kritiek op zijn gedrag als het ging over het onderhouden van menselijke contacten met wie dan ook:

De farizeese schriftgeleerden die zagen dat hij at met zondaars en tollenaars, zeiden tot zijn leerlingen: 'Hoe kan hij eten en drinken met tollenaars en zondaars?' Jezus hoorde dit en antwoordde hun: 'Niet de gezonden hebben een dokter nodig maar de zieken'. (Mc 2,16-17a)

Marcus maakt de volgende relativerende opmerking als het gaat over de sabbatheiliging: (Mc 2,27a)

De sabbat is gemaakt om de mens, maar niet de mens om de sabbat.

Jezus en zijn leerlingen waren niet gewend te vasten en werden hierop aangesproken door de schriftgeleerden. Het antwoord van Jezus aan de vragenstellers is zowel ontwijkend als humoristisch en gevat:

'Kunnen dan de vrienden van de bruidegom vasten, terwijl de bruidegom bij hen is? Zolang zij de bruidegom in hun midden hebben, kunnen zij niet vasten'. (Daarna vult Marcus de tekst als volgt aan). Er zullen echter dagen komen dat de bruidegom van hen is weggenomen en dan, in die tijd, zullen zij vasten.

De leerlingen van Jezus discussieerden onder elkaar over wie van hen de belangrijkste was. Jezus reageerde als volgt:

Toen zette Hij zich neer, riep de twaalf bij zich en zei tot hen: 'Als iemand de eerste wil zijn, moet hij de laatste van allen en de dienaar van allen zijn'. (Mc 9,35); zie ook (Mt 23,11) en (Lc 9,48b)

Door het oog van de naald kruipen. Met deze enige shockerende uitspraak bij deze evangelist maakt Jezus duidelijk hoe hij stond tegenover rijkdom zonder mededogen met de armen. De enorme kloof tussen arm en rijk, tussen de bezittende klasse en de grote massa die amper iets bezat, bracht Jezus tot dit vernietigende oordeel:

Toen liet Jezus zijn blik gaan over zijn leerlingen en zei tot hen: 'Hoe moeilijk is het voor degenen die geld hebben het Koninkrijk Gods binnen te gaan'. De leerlingen stonden verbaasd over wat Hij zei. Daarom herhaalde Jezus: 'Kinderen, wat is het moeilijk het Koninkrijk Gods binnen te gaan. Voor een kameel is het gemakkelijker door het oog van een naald te gaan, dan voor een rijke in het Koninkrijk Gods te komen.' (Mc 10,25 e.v.); zie ook (Mt 19,23 e.v.) en (Lc 18,24 e.v.)

De volgende paradoxale uitspraak vindt u zowel in Marcus maar ook in Q en bij Thomas. De betekenis is niet duidelijk want oorspronkelijk circuleerde deze uitspraak in de orale periode los van een context. Marcus en Q (Lucas) zorgden elk voor een eigen context maar Thomas niet.

Aan wie heeft, zal gegeven worden; maar wie niet heeft, hem zal nog ontnomen worden, zelfs wat hij heeft. (Mc 4,25); ook (Mt13,12) en (Lc 8,18)

Ik zeg u: Aan ieder die heeft, zal gegeven worden; maar aan wie niet heeft, zal nog ontnomen worden, zelfs wat hij heeft. (Q: Lc 19,26 en Mt 25,29)

Jezus zei: Die iets in zijn hand heeft, hem zal gegeven worden en die niets heeft, hem zal het weinige dat hij heeft ontnomen worden. (Th 41)

De uitspraak klinkt paradoxaal: wegnemen wat je niet hebt. Het is typisch Jezus om zo te formuleren wat je in de samenleving ziet gebeuren: de rijken worden steeds rijker en de armen steeds armer. De paradox in de uitspraak maakt het waarschijnlijk dat Jezus dit echt gezegd heeft in welke context dan ook. De wijze van uitdrukken is typisch voor hem.

In Mc 12, 13-17 geeft Jezus een ontwijkend en tevens gevat antwoord als de farizeeën proberen hem te betrappen op een onvoorzichtige reactie op een vraag van hen:

'Meester, wij weten dat Gij oprecht zijt en U aan niemand stoort, want Gij ziet de mensen niet naar de ogen maar leert de weg van God in oprechtheid. Is het geoorloofd belasting te betalen aan de keizer of niet? Zullen we betalen of niet betalen?' Maar Jezus die hun huichelarij doorzag, antwoordde: 'Waarom probeert ge mij te vangen? Geef Mij een denarie, dan zal Ik eens zien'. Zij deden het. Jezus vroeg hen nu: 'Van wie is deze beeldenaar en het opschrift?'. Ze antwoordden: 'Van de keizer'. Daarop sprak Jezus tot hen: 'Geef aan de keizer wat de keizer toekomt en aan God wat God toekomt'.

Ze lieten Jezus een goudstuk zien en zeiden hem: De mensen van de keizer vragen belastingen van ons. Hij zei tegen hen: Geeft de keizer wat van de keizer is en God wat van God is en mij wat van mij is. (Th 100)

De geciteerde uitspraken bij Marcus passen binnen het geschetste profiel van Jezus als sociale profeet en wijsheidsleraar maar tonen geen blik op zijn karakter. Het is alles bij elkaar wel wat magertjes.

Van de enkele parabels bij Marcus is de belangrijkste de parabel van de misdadige wijnbouwers in Mc 12,1-8. Jammer genoeg heeft Marcus deze

parabel van Jezus sterk aangepast om er een volledig ander verhaal van te maken.

Waarschijnlijk wist Marcus meer dan hij heeft opgeschreven en dat kan verklaard worden als we ervan uitgaan dat zijn gemeente hoofdzakelijk uit joden bestond. In dat geval was een uitgebreide bespreking van de ideeën van Jezus niet nodig omdat Jezus sprak vanuit zijn joodse achtergrond. Ik kan me ook niet aan de indruk onttrekken dat het niet in de bedoeling van de evangelist lag meer feiten over het leven van Jezus te geven dan nodig was met het oog op wat voor hem van het grootste belang was. Waar het hem om ging was Jezus de centrale plaats te geven in de heilsgeschiedenis van Israël als de komende Messias die op het einde der tijden het oordeel over de wereld zou uitspreken. Dit centrale thema in zijn evangelie komt twee keer duidelijk naar voren: eerst in het begin van de tekst bij het geforceerde bewijs voor de messianiteit van Jezus en daarna aan het einde bij de ondervraging door de hogepriester aan de vooravond van zijn dood waarin Jezus verklaart de komende Messias te zijn.

Zonder dat Marcus het beseftte is hij degene geweest die met zijn biografie over Jezus het startsein heeft gegeven voor een hele verzameling van geschriften over het leven van Jezus. Hiermee kreeg de jonge religie een voorbeeldfiguur die door zijn leven een inspiratiebron werd voor zijn volgelingen. Als pionier verdient Marcus alle lof!

LITERATUUROVERZICHT

Marcus Borg, Als met nieuwe ogen. De historische Jezus en waar het op aan komt in het geloof van vandaag, Uitgeverij Meinema Zoetermeer 1995.

Marcus Borg, Het Verloren Evangelie, Uitgeverij Meinema Zoetermeer 1997.

Marcus Borg, Jezus: gezocht en onderzocht, de Renaissance van het Jezus-onderzoek, Uitgeverij Meinema Zoetermeer 1998.

John Dominic Crossan, Jezus: Een revolutionaire biografie, Prometheus Amsterdam 1994.

John Dominic Crossan, Wie vermoordde Jezus? Over antisemitisme in de evangeliën, Ten Have b.v Baarn 1997.

John Dominic Crossan, The Birth of Christianity. Discovering what happened in the years immediately after the execution of Jesus, Harper San Francisco, 1998.

Flavius Josephus, De joodse Oorlog & Uit mijn leven, Ambo Baarn 1992.

David Flusser, Jezus de levensgeschiedenis van een religieus genie, De Haan Bussum 2de druk 1969.

The Five Gospels. The search for the authentic words of Jesus. New translation and commentary by Robert W.Funk, Roy W.Hoover, and the Jesus Seminar, A Polebridge Press Book 1993.

Robert W. Funk and The Jesus Seminar, The acts of Jesus. The search for the authentic deeds of Jesus, Harper San Francisco 1998.

C.J.Den Heyer, Opnieuw: Wie is Jezus? Balans van 150 jaar onderzoek naar Jezus, Meinema Zoetermeer 1996.

Katechismus van de katholieke Kerk, Secretariaat Rooms-katholiek Kerkgenootschap. Utrecht uitgave 1995.

A.F.J.Klijn, Jezus in de Apocriefe evangeliën. Buitenbijbelse beelden van Jezus, Kok Kampen 1999.

Gerd Lüdemann, Kettters. De andere kant van het vroege christendom, Ten Have 1998.

Burton L.Mack, Wie schreven het Nieuwe Testament werkelijk? Feiten, mythen en motieven, Uitgeverij Ankh-Hermes b.v. Deventer 1997.

Elaine Pagels, Kettters en rechtgelovigen. De strijd om de ware leer in het vroege christendom, Kosmos-Z&K Uitgevers B.V. Utrecht 2003.

M. van der Plas, Uit het Rijke Roomse leven. Een documentaire over de jaren 1925-1935, met een nawoord van Kees Fens, Baarn, 1963.

Edward Schillebeeckx, Jezus, het verhaal van een Levende, Uitgeverij H.Nelissen Baarn 1974.

Jacob Slavenburg, Valsheid in Geschrifte. De gespleten pen van bijbelschrijvers, Walburg Pers Zutphen 1995.

Jacob Slavenburg, De oerknal van het christendom. Veelkleurig perspectief van een impuls, Rozekruis Pers Haarlem 2003.

Rodney Stark, De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom, Ten Have Baarn 1998.

Willibrordusvertaling van de Bijbel uit de grondtekst. Katholieke Bijbelstichting Den Bosch 1978.

A.N.Wilson, Jezus. Een biografie, Prometheus Amsterdam 1992.

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
TER INLEIDING	6
VERANTWOORDING DOOR DE SCHRIJVER.....	6
WAT U VOORAF MOET WETEN	9
INLEIDING.....	9
DE ORALE PERIODE	9
HET EVANGELIE VAN MARCUS: DATERING EN PLAATS VAN ONTSTAAN	12
PAULUS EN HET CHRISTENDOM IN KLEIN-AZIË	13
DE PLAATS WAAR HET Q-EVANGELIE IS ONTSTAAN	14
DE NUMERIEKE OMVANG VAN HET CHRISTENDOM	15
DE BEGINJAREN VAN HET CHRISTENDOM.....	16
INLEIDING.....	16
HET RIJK GODS: DE DRIJVENDE KRACHT ACHTER DE JEZUS-GEMEENTEN	16
DE JEZUS-GEMEENTEN: TE LANG HEEFT MEN TEGEN DE JOODSE GEMEENSCHAP AANGELEUND, TE LAAT IS MEN EEN EIGEN WEG INGESLAGEN	18
DE OPKOMST VAN DE CHRISTUSCULTUS.....	21
DE SMAAKMAKERS VAN DE JONGE RELIGIE	22
DE GEMEENTE DIE HET Q-EVANGELIE VOORTBRACHT	22
DE DIDACHE OF LEER DER TWAALF APOSTELN.....	30
INTERMEZZO: EEN CHRISTENDOM ZONDER FRANJE.....	33
INTERMEZZO: IK KRIJG DE VRIJE HAND	33
DE CHRISTUSCULTUS	35
HET CHRISTENDOM IN KLEIN-AZIË	35
INTERMEZZO: WAT WE MISSEN IN DE CHRISTUSCULTUS	42
DE DEUR VAN DE SYNAGOGE WORDT VOOR MARCUS GESLOTEN	43
INLEIDING.....	43
EEN GELEIDELIJK PROCES VAN VERANDERING	44
WAT WIST MARCUS WEL EN WAT NIËT EN HOE CREATIEF WAS HIJ?.....	45
VAN NAZARETH TOT CAESAREA PHILIPPI	48
DE EERSTE KENNISMAKING MET JEZUS.....	48
HET RIJK GODS BIJ MARCUS.....	56
JEZUS, NIET DE VERWACHTE MESSIAS	59
EEN OVERDAAD AAN ARGUMENTEN	60
INTERMEZZO: DE WONDEREN VAN JEZUS.....	63
INTERMEZZO: HOE KAN IK HET BEGRIJPEN?.....	65
DE KRITIEK VAN DE FARIZEEËN EN SCHRIFTGELEERDEN EN DE REACTIE VAN JEZUS ..	66

ANDERS DAN IN GELIJKENISSEN SPRAK HIJ NIET TOT HEN	72
HIJ RIEP DE TWAALF BIJ ZICH EN BEGON HEN TWEE AAN TWEE UIT TE ZENDEN	77
EEN TERUGBLIK: MET DE OGEN GERICHT OP ZIJN GEMEENTE	79
OP WEG NAAR JERUZALEM	83
DE LIJDENSVOORSPELLINGEN	83
DE LIJDENSVOORSPELLINGEN OPNIEUW BEKEKEN	85
WIST JEZUS ECHT DAT HIJ ZIJN DOOD TEGEMOET GING EN WAAROM?	88
JEZUS ONDERWIJST ZIJN LEERLINGEN	93
INLEIDING	93
WIE MIJN LEERLING WIL ZIJN	93
HOE GEMEENTELEDEN MET ELKAAR MOETEN OMGAAN	95
HUWELIJKSPROBLEMEN	96
DOOR HET OOG VAN DE NAALD	97
DE VERVOLGINGEN EN HET EINDE VAN DE WERELD	99
INTERMEZZO: DE GEDAANTEVERANDERING VAN JEZUS	101
DE DOOD VAN JEZUS	102
WAT VOORAFGING AAN DE LIJDENSWEK VAN JEZUS	102
PALMZONDAG	102
DE TEMPELREINIGING	104
EEN STRIKVRAAG	106
INTERMEZZO: EEN NIEUWE STRIKVRAAG	107
DE PARABEL VAN DE MISDADIGE WIJNBOUWERS	108
DE ONDERGANG VAN TEMPEL EN STAD EN HET EINDE VAN DE WERELD	111
ZIJ HEEFT MIJN LICHAAM OP VOORHAND GEZALFD	111
HET LAATSTE AVONDMAAL OP DE DAG VOORAFGAAND AAN DE PASSIE VAN JEZUS ..	113
DE DOOD EN DE VERRIJZENIS VAN JEZUS	117
DE TERECHTSTELLING VAN JEZUS	117
DE VERRIJZENIS VAN JEZUS: HET LEGE GRAF OF ... ?	121
INTERMEZZO: DOOR DE DOOD VAN JEZUS WORDT DE MENS VERZOEND MET GOD?... ..	123
INTERMEZZO: HET BLIJFT ME VERBAZEN	126
OP ZOEK NAAR EEN EIGEN IDENTITEIT	129
INLEIDING	129
DE NIEUWE ZEKERHEID VAN DE GEMEENTE VAN MARCUS	130
HOE GELOOFWAARDIG IS HET EVANGELIE VAN MARCUS	135
INLEIDING	135
EEN PROFIEL VOOR DE HISTORISCHE JEZUS, GEBASEERD OP HET WETENSCHAPPELIJK	
ONDERZOEK VAN DE LAATSTE HALVE EEUW	137
IS DIT PROFIEL OOK IN HET EVANGELIE VAN MARCUS TERUG TE VINDEN?	142
LITERATUUROVERZICHT	147